

Secolul 20

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU

Coperta
RIOPELLE
« Alfabetul nodurilor »

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AI. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU,
ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU,
DAN HĂULICĂ REDACTOR-ȘEF, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINCĂ, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA,
ALEXANDRU BACIU SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

1

[156]

1974

SUMAR

INGEBORG BACHMANN

PETRE STOICA: *Ingeborg Bachmann «sub un val de cenușă»* ● 5

INGEBORG BACHMANN: *Du-te gândule, E-un foc dedesubtul pământului, Toate zilele, Cîntec de refugiu XV, Țara de negură, Exil, Umbre trandafirii, umbre, Cîntece despre o insulă* — poeme, în românește de Petre Stoica ● 9

INGEBORG BACHMANN: *Cicadele*, piesă într-un act, în românește de L. Voita ● 13

INGEBORG BACHMANN: *Ce am văzut și ce am auzit la Roma*, eseu, în românește de Ștefan Delureanu ● 33

POEȚI DIN QUÉBEC

OVIDIU COTRUȘ: *Aspecte ale poeziei din Quebec* ● 38

JEAN AUBERT LORANGER: *Invitație la întoarcere*; ● SAINT SENYS

GARNEAU: *Ei m-au ucis*; ALAIN GRANDBOIS: *Mii de albine, Gladiolele;*

Miezul nopții; ANNE HÉBERT: *Există fără îndoială*; RINA LASNIER:

Mîna olarului; Tandrete; PAUL MARIE LAPOINTE: *I.C.B.M., Hibernări,*

în românește de Ovidiu Cotruș; ROLAND GIGUÈRE: *Inventar de*

război; GILLES HÉNAULT: *Tablou de război*; GASTON MIRON:

Secolele iernii, A patra iubire, în românește de Ștefan Aug. Doinaș;

Monologurile alienării delirante, Quebecantropul; JEAN GUY PILON:

Vom trece peste ghețuri, Recoltă iluzorie, Prelungirea singelui, în românește de Ovidiu Cotruș; *Spre a saluta un oraș, Cuvîntul trebuie născut*; FERNAND OUELLETTE: *Degete rachete, Cuvintele, Vara*, în românește de Ștefan Aug. Doinaș; *Pustiuri de Varese, Semele*, în românește de Ovidiu Cotruș; YVES PREFONTAINE: *Fluviul*; LUC PERRIER: *Fără nume*; JACQUES BRAULT: *Pe furiș admirabilul*; GUY ROBERT: *Quebec moare*; NICOLE BROSSARD: *XXX, A ști dacă interogația este spațială*, poeme, în românește de Ștefan Aug. Doinaș și Ovidiu Cotruș ● 37

FERNAND OUELLETTE: *Scrisoare către André Belleau despre poezie și despre rătăcire*; ROLAND GIGUÈRE: *Poezia este o lampă din obsidiană*; JACQUES BRAULT: *Popas*; în românește de Alina Ledeanu ● 75

NICOLAS GUILLÉN

Ghitara, Scarabeii, Aconcagua, Fluviile, Vînturile, Luna, Tenor, poeme, în românește de Maria Banuș ● 84

ANDREI IONESCU: *Nicolas Guillén, cubanezul universal* ● 88

SILVIA VÎSCAN: *Împlinirile în poezia lui Nicolas Guillén* ● 90

R. R. FALK

CORESPONDENȚĂ, în românește de Tatiana Nicolescu; *Cum l-am cunoscut pe Soutine* ● 93

M. ALPATOV: *Destinul unui pictor (planșă cu imagini din opera pictorului sovietic R.R. Falk)*;

COLETTE

Copilul cel bolnav, nuvelă, în românește de Anda Boldur; *Sido*, nuvelă, în românește de Florica Eugenia Condurachi ● 94

VALENTIN LIPATTI: *Colette* ● 121

MARTHA BIBESCU

Correspondență, inedită, în românește, cu un comentariu, de Radu Ionescu ● 125

ALFRED FABRE-LUCE: *Martha Bibescu*, în românește de Alexandru Baci ● 158

I. IGIROȘIANU: *Pagini de jurnal* ● 144

CRONICA TRADUCERILOR

VICTOR IVANOVICI: *Viceinte Aleixandre în românește* ● 157

RIOPELLE, « Alfabetul nodurilor, Serge et Gauguin » ►

JEAN-PAUL RIOPELLE este unul dintre cei mai reprezentativi pictori canadieni, care se bucură de o largă recunoaștere internațională.

Imaginile pe care le reproducem, pornite de la străvechile texturi vehiculând — precum un alfabet — comunicarea între populațiile aborigene, între eschimoși, aduc un grafism provocator de analogii, deschis către un ținut misterios al Nordului.

<https://biblioteca-digitala.ro>

INGEBORG BACHMANN

SUB UN «VĂL DE CENUȘĂ»

În vara anului trecut aflasem în Austria că Ingeborg Bachmann, Inge cum îi spuneau prietenii, s-ar fi hotărât să-și stabilească domiciliul la Viena, poate pentru tot restul vieții . . . Obosită în urma nesfârșitelor peregrinări pe care le cunoscuse pînă atunci? Studentă, a locuit rînd pe rînd la Graz, Innsbruck și Viena, plecase apoi la Paris, ca după un an să revină în Capitala țării unde o aștepta postul de redactor la Radio Viena. Dar viața o va goni curînd la Londra și Roma, numai pentru o vreme însă ! Nici Münchenul nu o reținuse, și cu atît mai puțin continentul american. S-a mutat la Zürich, de aici în Berlinul de vest, Parcele, nefaste, rechemînd-o în cele din urmă la Roma. La Roma, unde a rămas pînă la ȘAPTESPREZECE OCTOMBRIE O MIE NOUĂSUTE ȘAPTEZECI ȘI TREI . . . Poeta se afla într-un exil continuu, considerîndu-se o ființă « de prisos în orașele de aur », cu « graiul german » gonind « prin toate limbile pămîntului ». Condiție tipică a omului modern, neliniștit, dezlădăcinat, și în cele din urmă, nomad ? Un Peter Schleniher pornit în căutarea propriei sale umbre ? Cert e că Ingeborg Bachmann, fire romantică, se simțea stingherită în lumea tehnocrației, pentru care nutrea adevărată aversiune. Poezia ei, prin cifrurile și simbolurile pe care le vehiculează frecvent, ne spune

destul de deslușit acest lucru. Desigur, poeta era înclinată spre boemă, departe însă de a cultiva o viață de genul celei pe care o cunoscuse Else Lasker-Schüler sau compatriota ei Paula Ludwig, de mult căzută în patima grea a alcoolului, săracă și atât de incomodă pentru cei din jur. Boema ei (dacă era cu adevărat așa ceva) se desfășura sub semnul înaltei civilizații. Era o lady a poeziei europene, o ființă veselă, frumoasă, deosebit de elegantă în gesturi și ținută. Frecventa din când în când barurile luxoase, cafenele cu acces restrâns, se deplasa la St. Moritz, cultiva îmbrăcămintea aleasă și cosmeticurile scumpe, trădând astfel un dandysm feminin.

Bachmann era însă în primul rînd o intelectuală subtilă, cu studii temeinice. Compunind muzică încă de la vîrsta adolescenței, intenționase să intre la conservator, intenție abandonată în cele din urmă în favoarea dreptului (pentru scurt timp) și a filozofiei, domeniu în care și-a luat doctoratul cu o teză critică despre Heidegger. Filozofia a rămas una din preocupările constante ale vieții sale, Wittgenstein, adeptul logicii simbolice fiindu-i cel mai apropiat suflătește, stilul precis al acestuia încîntînd-o mereu. Poeta nu s-a lăsat niciodată amețită de o glorie timpurie (adusă de volumul ei de debut *Timpul pîsuit*, în 1953) și nici furată de mirajul unei vieți comode asigurate de o excelentă situație financiară ca deținătoare a numeroase premii literare. A predat poetica la Frankfurt am Main și își antrena permanent intelectul scriind studii și eseuri despre muzică, filozofie, literatură. Mare poetă, traducea ea însăși din creațiile marilor poeți (Ungaretti). Fusesse aleasă în rîndurile a două academii, una din ele constituind forul suprem al culturii vest-germane: Deutsche Akademie für Dichtung und Sprache. Și, să nu uităm: a făcut parte din « Grupul 47 » și din Comitetul de conducere al Uniunii scriitorilor europeni. Care poet din lume, la vîrsta pe care o avea austriaca Bachmann, s-ar putea lăuda cu o atît de prodigioasă activitate? Pe lîngă volumele de versuri, în urma poetei rămîn excelente scenarii radiofonice, povestiri, librete de operă și balet și romanul *Malina*, care o impusese și ca prozatoare de primă mărime. Dar în ziua de ȘAPTE-SPREZECE OCTOMBRIE O MIE NOUĂ SUTE ȘAPTEZECI ȘI TREI...

Ingeborg Bachmann a debutat spectaculos, critica salutînd-o cu epitete dintre cele mai măgulitoare. Apărea într-un context literar cu nume în plină afirmare: Paul Celan, Günter Eich, Karl Krolow, Johannes Bobrowski, Christine Lavant. Poeți de vîrste diferite, dar componenți ai unei singure generații, a uneia romantice, atît de viu animată de dorința de-a reînnoi literatura germană începînd să prindă viață după sufocarea cunoscută în răstimpul anilor 1933—1945. Ingeborg Bachmann se înfățișa cititorilor cu o carte matură, trădînd un glas poetic distinct, o personalitate artistică dintre cele mai puternice, care își luase drept emblemă căutarea adevărului într-un timp umbrat nu de trandafiri, ci de groaza și ororile anilor nu prea îndepărtați. Această carte aducea poeme cu versuri libere, muzicale, în care se relevau vigoarea cuvîntului, imaginea pregnantă și predispoziția spre meditație și melancolie. Greu de găsit pe partitura versurilor sale un ton fals, un dezacord, o banalitate. Sunt, de fapt, proprietăți și virtuți artistice care patronează toate

scrierile-i ulterioare, poeta dovedindu-se a fi o autentică deținătoare a alchimiei verbale !

Opera poetei este înconjurată de o aură strălucitoare, îndărătul căreia se află cifruri și simboluri ce se cer deseori înțelese. Ea trimite spre cititor semnale prin ceață, invocări și avertismente, atrăgându-i atenția asupra numeroaselor zone periculoase care îi guvernează existența precară. Aceste zone constituie pentru Ingeborg Bachmann o lume negativă, plină de teamă și disperare, ființa umană fiind permanent amenințată de violență, de foamete și războaie (« oribilul a devenit cotidian », iar « Războiul nu va mai fi declarat / ci dus mai departe »). Îndeobște, poeta constată numai, se ferește să dea soluții și pune întrebări, ca bunăoară în acest poem: « Dar încotro ne ducem / fii fără grijă fii fără grijă / dacă se întunecă dacă se face frig / dacă se întunecă dacă se face frig / fii fără grijă / dar / cu muzică / ce să facem / veseli și cu muzică / și să ne gândim / veseli / avînd în vedere finalul / cu muzică / și unde ne ducem / în cel mai bun caz / Întrebările și groaza tuturor anilor / la spălătoria pentru vise fii fără grijă fii fără grijă / dar ce se întîmplă / în cel mai bun caz / cînd liniștea morții / Intră » (Reclamă). Numeroase versuri bachmanniene pot fi considerate drept negări ale pseudo-valorilor, ale unei aparente ordine și ale refugiului în comoditate. Exprimarea îi rămîne voalată, spre deosebire de Enzensberger, preocupat de probleme similare, dar pasionat de violența limbajului. Există apoi în fascinanta creație a poetei versuri cu fundal mistic, de basm, realitatea înfățișându-se în conture auriu-cețoase. O atmosferă enigmatică, dublată de melancolie (dar și de vitalitate) ne aduc poemele ei de dragoste, în general expresii ale unor acute dezamăgiri: « O piatră poate înduioșa altă piatră ! // Ceea ce nu pot explica, explică iubire: / Timpul, ce-l avem, îngrozitor de puțin / să-l petrec cu gîndurile, și singură / să nu cunosc iubirea și să nu dărui iubire? / Trebuie cineva să se frămînte? Nu va pieri? / ... Văd salamandra / trecînd prin fiecare foc. / N-o gonește nici o groază, și nimica n-o doare. » Opera poetei stă sub semnul unui scepticism funciar, în care dominante rămîn patosul negării și tonul elegiac. Un scepticism născut nu numai din realitățile sociale, ci și din treptata neîncredere în forța de comunicare a cuvîntului. Dincolo de această realitate, mai există însă și una de natură diferită, cea a pătimăsei dragoste pentru viață și lumină: « Nimic mai frumos sub soare decît să exiști ». (Către soare)

Cum ar fi evoluat scrisul poetei? Cîte cărți ar mai fi putut dărui largulul ei cerc de cititori, Inge, care era încă tînără și însetată de lumina vieții? O întrebare inutilă și absurdă ca și moartea ei. Buchetul de flori pe care tinerele vînzătoare dintr-un magazin vienez se pregătiseră să i-l trimită la spital cu urarea de a continua cu succes scrierea celui de al doilea volum al *Malinei*, nu a mai luat calea Romei: Poeta închisese definitiv ochii, la SAPTESPREZECE OCTOMBRIE O MIE NOUĂ SUTE ȘAPTEZECI ȘI TREI. Sfîrșitul ei tragic, survenit în urma gravelor arsuri provocate în somn de flăcările dezlănțuite de țigara ce rămăsese aprinsă, începe să fie mitologizat. Motivul focului, care i-a răpus viața, este extras acum cu penseta din fiecare

pagină a scrisului ei atît de elevat. Şi acest motiv este uşor de găsit, întrucît abundă atît în poezia, cît şi în proza bachmanniană. Noi nu îl căutăm, dar ne-ar fi greu să încheiem prezentele rînduri fără a menţiona cîteva versuri dintr-un ciclu de poeme (intitulat *Incinerare I*) pe care confratele ei Kurt Klinger i l-a dedicat cu ani în urmă:

*Ea arde, arde asemenea focului sub pămînt
iat-o revenită în lumea delfinilor
acolo sufletului ei o să-i fie mai bine*

*Cînd am vrut să-i punem la adăpost osemintele
ea dormea nevătămată şi feciorelnică
sub un văl de cenuşă adiind ca răsufletul*

DU-TE GÎNDULE

*Du-te gîndule, atîta timp cît pentru zbor
cuvîntul limpede ți-e aripă, te ridică și te poartă acolo
unde se leagănă metalele ușoare,
unde aerul e tăios
într-un nou înșeles,
unde armele vorbesc
într-un singur chip.*

*Talazul purta un lemn înalt și cobori.
Febra te-a smuls la sine, te-a lăsat să cazi.
Credința mutase numai un munte.*

*Las' să stea, ceea ce stă, gîndule, te du
numai de durerea noastră pătrunsă !*

Exprimă-ne așa cum se cuvine !

E-UN FOC DEDESUBTUL PĂMÎNTULUI

*E-un foc dedesubtul pămîntului,
și focul acesta e pur.*

*E-un foc dedesubtul pămîntului,
și-i o piatră lichidă.*

*E-un fluviu dedesubtul pămîntului,
se revarsă în noi.*

*E-un fluviu dedesubtul pămîntului,
care pîrjolește osemintele.*

*Vine un foc necuprins,
vine un fluvlu deasupra pămîntului.*

Noi vom fi martorii.

TOATE ZILELE

Războiul nu va mai fi declarat
ci dus mai departe. Oribilul
a devenit cotidian. Eroul
rămâne departe de lupte. Nevolnicul
este împins în zonele focului.
Uniforma zilei este răbdarea,
drept decorație, deasupra inimii
atîrnă umila stea a speranței.

Ea va fi conferită din clipa
cînd nu se mai întîmplă nimic,
cînd încetează valurile de foc ale artileriei,
cînd inamicul dispare din zare
iar umbrele eternei înarmări
acoperă cerul.

Ea va fi conferită
pentru dezertare de sub steag,
pentru vitejie în fața prietenului,
pentru trădarea nedemnelor secrete
și pentru nesocotirea
oricărei porunci.

CÎNTEC DE REFUGIU, XV

Dragostea are un triumf și moartea are unul,
timpul și timpul după aceea.
Noi nu avem nici unul.

Numai căderea stelelor în preajma noastră. Reflex și tăcere.
Dar cîntecul despre praf după aceea
va crește deasupra-ne.

ȚARĂ DE NEGURĂ

Iarna, iubita mea
se află printre vietățile pădurii.
Că trebuie să revin înainte de zori
vulpoaica știe și ride.
Cum se mai cutremură norii l'lar mie
îmi cade pe gulerul de hermină
un strat de ghiață fragilă.

Iarna, iubita mea
e-un copac între copaci
și între ramurile sale frumoase
îmble ciorile părăsite de noroc. Ea știe

că atunci cînd pogoară amurgul
vîntul îi saltă aspra rochie de seară
toată tivită cu brumă iar pe mine
mă izgonește acasă.

Iarna, iubita mea
se află printre pești și e mută.
Supusă apelor, care le mișcă
dinlăuntru caligrafia aripioarelor,
pînă-n clipa cînd sloiurile mă alungă
stau lingă mal și privesc
cum ea se scufundă și apoi o cotește.
Și iarăși lovit de țipătul
pasărei atinse, care-și trece peste mine
zborul întins, mă prăbușesc
pe cîmpul deschis: ea jumulește
găinile și apoi îmi azvîrle
o aripă albă. O iau de gît
și plec printre fulgii amari.

Necredincioasă mi-e mie iubita,
știu bine, uneori ea plutește
pe înalte încălțări spre oraș,
cu gura adînc aplecată
sărutată cu paiul paharele din bar,
și are cuvinte de rostit pentru toți.
Dar nu înțeleg limbajul acesta.

Țară de negură am văzut.
Inimă de negură am mîncat.

EXIL

Sînt un mort care pribegeste
nicăieri anunțat nicăieri
cunoscut în împărăția prefectului
de prisos în orașele de aur
iar în ținutul înverzind
de multă vreme sfîrșit
și fără acoperămint
numai cu vînt numai cu timp numai cu sunet !

Eu care nu pot viețui printre semeni !

Eu cu graiul german
cu norul acesta care mă înconjură
socotindu-l drept casă
gonesc prin toate limbile pămîntului

O cum se imbeznează el !
Sumbrele întunecatele tonuri ale ploii
numai puține pogoară

În zone mai limpezi urcă el mortul apoi !

UMBRE TRANDAFIRI UMBRE

Sub un cer străin
umbre trandafiri
umbre
pe-un pământ străin
printre trandafiri și umbre
într-o apă străină
umbra mea

CÎNTECE DESPRE O INSULĂ (2)

Dacă tu învii,
dacă eu înviu,
în fața porții nu-i nici o piatră,
pe mare nu-l nici o barcă.

Dimineața butoaiele se rostogolesc
împotriva festivelor valuri,
venim pe țărm
cu tălpile mirulte, spălăm
strugurii și recolta
o zdrobim pentru vin,
dimineața pe plajă.

Dacă tu învii,
dacă eu înviu,
călăul atîrnă la poartă,
clocanul se scufundă în mare.

În românește de PETRE STOICA

CICADELE

piesă într-un act

PERSONAJE

POVESTITORUL • ROBINSON • DEȚINUTUL • ANTONIO •
BENEDIKT • SALVATORE • PRINȚUL ALI • JEANETTE •
STEFANO • O VOCE DE FEMEIE, DELICATĂ ȘI VIE • O VOCE
DE FEMEIE, ASPRĂ ȘI ÎMBĂTRÎNITĂ • O VOCE DE BĂRBAT •
A DOUA VOCE DE BĂRBAT

POVESTITORUL: Se aude o muzică pe care am mai auzit-o cândva. Dar e mult de-atunci. Nu știu când și unde a mai fost. O muzică fără melodie, fără flaute, fără tobe. Venea, vara, din pământ când soarele stătea încă îndoielnic pe cer, când amiaza își pierdea semnificația și se instaura Timpul. O muzică ce cobora din tufșuri și din copaci. Imaginați-vă sunete fierbinți, stridente, produse de coardele întinse ale aerului sau sunete leșite dintr-un gitlej uscat — un cântec al unor glasuri fără nimic omenesc în ele, sălbătice, frenetice. Nu-mi mai aduc aminte. Nici tu. Sau spune-mi mai degrabă când a fost asta? Când și unde?
(Muzica a început și a devenit deodată puternică, întocmai ca o durere. Și pierce tot încet ca o durere; simțem fericiri)

POVESTITORUL: Auzim din nou muzica pe o insulă. Insula nu este prea mare. În port sosește un vapor readucând pe oamenii care cu o zi mai înainte au fost într-un oraș mare pe continent. Astăzi, pe coverta vasului de la amlază stau câțiva băieți tineri, care la toamnă pleacă la armată. Medicul l-a găsit apți; sînt toți

DEȚINUTUL: Vreau mai întâi să-mi dai halatul duminică de baie. Vezi doar cum tremur. Vreau să te ferească de o asemenea priveliște.

ROBINSON: Poftim halatul.

DEȚINUTUL: Nu vrei să mă-ntrebi unde aş putea să mă aşez? Încordarea a fost prea mare şi neobişnută.

ROBINSON: Poftim, aşează-te aici. Sau, vrei mai degrabă... (ezită)

DEȚINUTUL: ...Să intru în casă? Fireşte, cu plăcere.

ROBINSON: N-am spus aşa ceva. Îmi mai datorezi o informaţie.

DEȚINUTUL: Eşti din fire neîncrezător?

ROBINSON: E suficient că am ajuns să fiu. De săptămîni nu mi-a mai călcat nimeni pragul.

DEȚINUTUL: Vizita mea n-o să aibă consecinţe de natură socială. Asta ca s-o ştii de la început. Iar neîncrederii tale nu-l pot opune decît încrederea mea. Este timpul prînzului. Poate vrei să mînci. Şi mie mi-e foame şi nu sînt pretenţios. Dincolo am avut o mîncare foarte slabă.

ROBINSON: Vrei să rămii la masă? Bine. Vrei să te-ai aşezi? Bine. Vrei să vii în casă? Bine. Halatul meu de baie? Da. Poate că aş putea să te-ajut cu ceva îmbrăcăminte, să-ţi dau costumul meu fiindcă al tău şi-a fost furat sau cine ştie ce s-o mai fi întîmplat...

DEȚINUTUL: Totul se poate întîmpla. Dar despre costum putem vorbi mai tîrziu în linişte. Cred că ai o inimă bună, domnul meu.

ROBINSON: Poftim, te rog, masa e gata.

DEȚINUTUL: Să nu uiţi scrisoarea; a căzut jos.

ROBINSON: Poate să rămînă acolo.

DEȚINUTUL: Atunci am s-o ridic eu. Priveşte cum tremur. Dar îmi face plăcere să mă aplec şi să ridic o scrisoare.

ROBINSON: Poftim, te rog.

DEȚINUTUL: O întrebare: mai este cineva în casă, vreo prietenă, un prieten sau vreo fiinţă care serveşte?

ROBINSON: De ce?

DEȚINUTUL: E foarte important să ştiu. Nu-mi face plăcere să iniţiez şi pe altcineva.

ÎN CASĂ.

DEȚINUTUL: Întrebarea a fost inutilă, văd că nu-i nimeni. A fost o dată o insulă, pe care a poposit Robinson, a construit o colibă din pietrele pe care natura i le-a pus cu dărnicie la îndemînă, a lipit zidurile cu mîl şi a vărut pereţii cu lapte din nuci de cocos; şi-a încins coapsele cu o blană călduroasă de animal, s-a bătut cu maimuţele şi a prăjit rechini pe care-i prindea cu mîna, a vorbit cu broaştele ţestoase şi cu crabii despre Dumnezeu şi despre lume, a admirat conturile neîscrise ale stîncilor şi a împărţit solemnă solitudine a inimii sale cu fluxul şi refluxul. A privit în depărtare şi pe cer a apărut o inscripţie veche, de-a latul imensităţii nesfîrşite Tu eşti Orplid, ţara mea!

ROBINSON: Cum ai spus?

DEȚINUTUL: Tu eşti Orplid, ţara mea.

ROBINSON: N-am auzit de ea.

DEȚINUTUL: Eu am fost acolo. Este un loc al mîntuirii.

ROBINSON: Nu înţeleg.

DEȚINUTUL: Ce vezi cînd stai pe terasă şi priveşti marea?

ROBINSON: Ce să văd? Marea, ușor vâlurită. Sau niște valuri care se ridică deodată, de departe, năvălesc, se sparg, apoi se ridică din nou, cu coame înspumate și se sparg din nou, pline de străluciri.

DEȚINUTUL: Altceva nu vezi? Nici ziua în plină lumină?

ROBINSON: Văd cerul...

DEȚINUTUL: Altceva nimic? Am să-ți spun eu ce mai vezi: o insulă a cărei mărime o poți ușor aprecia dacă o privești de aici și te gîndești la măsuri geografice.

ROBINSON: Insula aceea mică, de-acolo, firește. Uneori poate fi foarte bine văzută. Cînd e senin!

DEȚINUTUL: Să zicem că vin de acolo.

ROBINSON: Ah, înțeleg. Și ai înotat pe o distanță atît de mare? Nemaipomenit.

DEȚINUTUL: Nu, nu înțelegi. Dar ascultă: la scurtă vreme după miezul nopții, totul fusese pus la punct. Mai mult de un an m-am gîndit la clipa aceasta, fără a ști ce oră era și nici constelația de pe cer. Cred că totul fusese atît de bine pregătit încît după tăcuta evadare drumul peste stînci mi-a făcut impresia unei repetiții, un drum pe care în gînd îl văzusem adeseori; am pornit fără să mă mir — nici prea repede, nici prea încet. Doar partea aceea de clipită în care am ajuns pe cea mai scundă stîncă a falezei, cînd am ridicat brațele și m-am săltat, aceea doar era nouă. Ea nu se mai poate repeta. Cred că am înotat vreo douăsprezece ore, gol și neajutorat. Îi invidiam pe ceilalți din celulă, invidiam liniștea care domnește la orele acelea. Că nu am pierdut prinsoarea și am cîștigat o noapte, m-a impresionat în mod deosebit, poate fiindcă rațiunea nu a rămas nici o clipă inactivă, în vreme ce inima se mai oprea, cînd lua cunoștință, era pipăită, înconjurată de apă și de obiecte din apă.

ROBINSON: Ce-ar trebui să fac, dacă aș crede cele ce-mi spui?

DEȚINUTUL: Cel mai simplu lucru: să așezi măslinile la mijlocul mesei. Să-mi dai o bucăică de pește. Să aduci desertul: smochinele și brînză. Și puțină sare. Și puțin piper. Paharele sînt goale. Să mai turnăm.

ROBINSON: Habar n-ai de ceea ce spui! Ce o să se întîmple acum? Complicele unei evadări nu-i oare pasibil de pedeapsă?

DEȚINUTUL: În primul rînd, evadarea în sine.

ROBINSON: Pentru Dumnezeu, ce-o să se întîmple acum?

DEȚINUTUL: Am să mai rămîn un timp aici, pentru a-ți produce cîteva neplăceri. Poți fi sigur de discreția mea. Dar costumul trebuie să-l văd, în orice caz. Dacă-mi va veni bine, îl voi lua. Un cadou, ca între frați. Apoi mă vei conduce pînă la vaporul care vine la amiază...

ROBINSON: ...și care face un mic ocol pe mare...

DEȚINUTUL: ...și, în sfîrșit, se-ndreaptă spre continent. Un vapor vesel!

ROBINSON: În port sînt de serviciu doi carabinieri.

DEȚINUTUL: Costumul dumitale se asortează cu chipul meu. Cred că ai adus și o pălărie de dîncol. Probabil că n-o să mai ai nevoie de ea. Vrel să rămîi aici! Sau mă înșel eu?

ROBINSON: Da, vreau să rămîn. (Pauză) Pentru cît timp al fost trimis «acolo»?

DEȚINUTUL: Pe viață.

ROBINSON: Nu te poți sustrage pedepsel.

DEȚINUTUL: Nu te poți sustrage din lume.

DEȚINUTUL: Vorbesc de cazul dumitale.

DEȚINUTUL: Vorbesc de cazul nostru. Mi-am adus amînte.

ROBINSON: Aici e o Insulă. Iar eu am căutat uitarea.

(Muzică)

POVESTITORUL: El nu este singurul. Doar poate singurul care exagerează oarecum. Nu citește nici măcar ziarele, deși îi vine greu — nu, nu e vorba de ziarele de « dincolo ». Asta o fac mulți. Vreau să spun de « Curierul insulei », acest ziar solitar, care de ani de zile se află pe mîinile lui Benedikt, care știe ce vor cititorii. Nici un fel de politică, nici știri de la bursă. Așadar, deși îi vine greu, omul nostru nu citește ziarele, fiindcă altfel ar ști că nu este unicul. Dacă ar ști cum să le citească. Dar el ascultă glasul plăcut al lui Antonio, cînd tinerelul aduce ziarul ale cărui știri și întîmplări le completează cu chiuituri barbare, vinătorești. (Muzică).

ANTONIO (din depărtare): Salvatore expune ! Salvatore expune !

POVESTITORUL: Am uitat să vă spun că în fiecare an pe vremea aceasta, Antonio îl ajută și pe Salvatore. Aduce tablourile proaspăt înrămate din casa pictorului la barul Laviniei, bate cuie și atîrnă ramele după propria sa imaginație. Fiindcă pentru el nu are sens să se țină de sfaturile lui Salvatore, care zace beat în fața teighelei și țipă doar la Antonio !

SALVATORE: Fă loc ! Fă loc între răsăritul soarelui și amurg, Antonio ! Bate și ultimul cui, unde mai găsești loc ! Ca să ai de ce mă spînzura pe mine, așa-i ? Te cunosc eu, Antonio. Crezi poate că vreau să mă spînzur ?

POVESTITORUL: Salvatore înseamnă « mintuitor ». Acest nume i l-au dat pictorului cei cîțiva tineri cu care a venit pe insulă, deoarece voia să-i elibereze de niște conveniențe, conveniențele unei clase, ale unei țări, ale unei academii. Curînd însă tinerii s-au înapoiat. Înainte vreme se numea bineînțeles Eckstein sau Erikson — așa cum se numesc suedezii sau norvegienii; era un om cu părul negru, lat în spete, și umflat. Oamenii îi spuneau « meduza ». Este la fel de lipsit de siluetă ca un burete, buhăit de vinurile cele mai leftine și de rachiurile cele mai proaste. Setea îl îndreaptă încă din primele ore ale dimineții spre Lavinia, de unde nu pleacă nici seara măcar, cînd se aruncă în genunchi în fața Laviniei, el, un colos plîngăreț, în fața altui colos care se lamentează, Lavinia, care începe să turule blesteme din gurița ei: Hai cară-te ! Paletă uscată ! Cară-te ! Nimeni nu știe cînd pictează, iar Lavinia știe de multă vreme că nu face decît să înrămeze vechile tablouri, pe care le-a pictat cu zece-cincisprezece ani în urmă, cînd era animat de mari speranțe și de lumină. Dacă nu mă voi sătura acum de lumină, atunci nu mă satur niciodată, avea obiceiul să spună pe atunci și dacă în spatele privirilor nu descopăr privirea, mă voi așeza în stradă, am să amestesc praful și am să pictez toate frunzele de măsline, de sus pînă jos, așa cum a făcut un mîzgîlitor de la Academie. Dar de fiecare dată se întindea prea multă lumină albă pe pînză și chiar dacă vola să tragă doar o slîgură linie, penelul îi cădea din mînă. Atît de alb este tabloul meu și privirea este atît de albă, spunea el, dimineața, cînd lumina îl provoca sete și cînd își umplea primul pahar. Nu trebuie să cedez, avea obiceiul să mai spună: o expoziție pe an este o datorie; altfel ieși din atenția lumii. Și ce bine știe Antonio să atîrne tablourile.

SALVATORE: Antonio ?

ANTONIO: Da, Salvatore.

SALVATORE: Vrel să stai astăzi un ceas aci, în locul meu ?

ANTONIO: Da, Salvatore.

SALVATORE: Ai putea să-ți ochii închiși pentru o clipă și apoi să-i deschizi deodată, cu o uitătură animalică, ca o uitătură originală, uitătura lui Dumnezeu ?

ANTONIO: Da.

SALVATORE: Da, da, da ! Și ai putea să-ți întorci podul palmelor și să arăți că o rază pătrunde în ele și conturează liniile, începînd cu acelea din muntele umed al lui Venus și se întind pînă la suprafețele nisipoase ale rațiunii !

ANTONIO: Podul palmelor? Da, Salvatore.

SALVATORE: Și ai putea să-ți deschei puțin cămașa să pot vedea unde a rămas pata verde-albăstruie lăsată de săgeată, apoi să văd cum îmbobocesc trandafiri pe pieptul tău?

ANTONIO: Pieptul — da, Salvatore.

SALVATORE: Și ai putea să-ți ții nările astupate, să nu aspiți nici un fel de miros, ci numai aerul curat?

ANTONIO: Să le astup? Da.

SALVATORE: Și ai putea să viri mîna în buzunar, să întinzi apoi repede brațul și să ascunzi cuțitul pe care îl porți în mînă?

ANTONIO: Da, Salvatore.

SALVATORE: Și ai putea să retezi capul *aceluia* și să mi-l întinzi mie, așa cum Apollo a arătat oamenilor capul Meduzei, un cap albit de groază, deoarece s-a scurs sîngele din el?

ANTONIO: Da, Salvatore, da.

SALVATORE: Și ai putea să aștepti pînă ce sîngele care a curs pe pînză se usucă, pentru a-l pune în ramă. Poți aștepta pînă ce îmi voi zmulge cuiul din carnea mea, cui de care voi atîrna tabloul. Ai mai putea aștepta atît?

ANTONIO: Nu, nu, Salvatore. Nu. (*Muzică*)

POVESTITORUL: Afacerile lui Antonio, ar putea plictisi pe cineva, dar el trebuie să trăiască și nimal vara se pot aranja afaceri multe. Nu prea te alegi cu nimic pe insulă; depinzi de străini, iar el depinde de toți.

ANTONIO (*de departe*): Salvatore expune! Salvatore expune!

ÎN CASĂ

ROBINSON: Îmi place acest glas. Este al lui Antonio. Dar eu nu citesc ziarele. Sper să ajung atît de departe, încît să nu mai fiu nevoit să citesc, nimic. Într-o bună zi, o parte a creierului, aceea care înregistrează literale, se va atrofia. Și atunci nici o știre și nici o scrisoare nu va prezenta vreun pericol.

DEȚINUTUL: Un deliciu! Mă refer la măslina. Cînd le consumi împreună cu un pahar de vin. Le poți mîncă verzi sau negre. Cînd le presezi, lese uleiul din ele, iar măgarii primesc cozonaci. De altfel, *dincolo* nu existau ziare-Am fi cetit cu plăcere vreunul. Ciudat este că nu devii atît de repede analfabet. Atît de mult ne cramponăm de ceea ce am învățat o dată.

ROBINSON: Trebuie să te ferești să privești o piatră, s-o miști din loc, s-o privești și s-o lași locului.

DEȚINUTUL: Dar eu trebuie s-o ridic, s-o zvîrl sau s-o mișc, să-i fac vînt.

ROBINSON: Nu mă înțelegi.

DEȚINUTUL: Nici nu vreau să te înțeleg. Vreau să nu te înțeleg deloc, fiindcă vreau să-mi recîștig anii vieții.

ROBINSON: De altfel se spune despre ziare că nu conțin decît ceea ce nu este adevărat.

DEȚINUTUL: Se spune așa ceva? Eu sînt în stare să parlez că există unele ziare vechi care scriu cîte ceva despre mine. Și astea sînt adevărate. Mîine vor scrie din nou ceva despre mine. Băiatul va trece cu ziarele prin fața caselor și va anunța știrile. Rațiunea dumitale va sta vreme mai îndelungată în cumpănă și apoi va spune: Da, e adevărat. Acum trebuie să-mi pun halna, să cobor în port să mă fac înțeles. Domnilor, în casa mea este ascuns omul pe care îl căutați. Am mîncat, am băut cu el, am discutat cu el lucruri care nu mă interesează. În orice caz nu aș putea spune dacă este vorba de vreun delict. — Acest amănunt nu va fi consemnat de ziare, firește; dar nici adevărat nu va fi.

ROBINSON: Spune-mi o dată, ce vrei de la mine? Ce vrei de la mine? Ce trebuie să fac?

DEȚINUTUL: Să-mi acorzi o clipă de respirație și să nu te preocupi de lumea de care nu se preocupă de altfel nimeni. Deci, o lume care-și acordă și ea o clipă de respirație. Fiindcă tot restul ce-ai mai putea cere, reprezintă mult prea mult. Sint prea iritat, încordat, gata să explodeze. Vreme îndelungată nu am vorbit cu nimeni. Devi nedrept când rămi prea multă vreme singur. Pata de pe perete, rana care este privită, liniștea interioară care este spionată. Ce revelație! Ești tăcut, tu sau tăcută este lumea? Poate că în asta constă marea taină! Îți dai seama, în acest caz, cum ar începe o conversație între noi?

Ți-am spus: « Amice, hai să mîncăm și să bem, ca să ne încălzim inimile. Să nu mai rămînă nimic pe masă. Să te pot ruga să-mi dai, cu cele mai bune intenții, furculița și cuțitul. . . » Și dumneata îmi răspunzi: « Mă simt slab, Horatio, și mă ard măruntaiele, dar am nevoie de o altfel de hrană. Nu pot folosi furculița și cuțitul, deoarece acestea reprezintă prea puțin, întocmai ca și tigaia cu peștele prăjit! »

« Furculițe și cuțite există. La ce fel de transfigurare te gîndești? »

« Cînd va fi așa, vol fi pierdut, o Doamne. Este vorba de propria mea transfigurare. Vorbesc despre mine, ca și cum aș vorbi despre un altul. »

Asta se întîmplă în pauzele după care nu mai urmează nimic. Cu adevărat. Fericirea este o pauză de respirație și ține de lucrurile concrete. Cineva poate fi fericit cînd este obosit, obosit cum sint eu. El mîncîcă, bea, și-și întinde picioarele. Sint într-adevăr foarte obosit.

ROBINSON: Culcă-te și te odihnește cîteva ceasuri. Vom vedea ce va mai fi după aceea.

DEȚINUTUL: Mi-ar face mai mare plăcere dacă mi-ai oferi o cafea. Să pot degusta pauza. La amlază și-așa nu pot să dorm.

ROBINSON: Aci se spune că nici nu trebuie să dorm la orele acelea. E un lucru important. Da, cred că nu trebuie să dormim, pentru a putea auzi cicadele.

DEȚINUTUL: Cine spune asta?

ROBINSON: Oamenii de pe aici.

DEȚINUTUL: Cred că ei nu vorbesc cu nimeni.

ROBINSON: Doar ceea ce-l absolut necesar. Nu poți fi nepoliticos, dar cînd convorbirea se lungeste prea mult, îi las pe ceilalți să vorbească și nu mai răspund.

DEȚINUTUL: Cînd se lungeste prea mult. . . Iar la prînz nu dormi deloc, ci ascuți cîntecul cicadelor?

ROBINSON (*ironic*): Cîntec! O, se aude așa de rar pe aci. Este aproape singurul lucru pe care-l auzi. Gîndește-te doar. . .

DEȚINUTUL: În sfîrșit, voiai parcă să-mi spui ceva despre cicade.

ROBINSON: Nu. (*ezitînd*): Despre o scrisoare pe care am primit-o. Am rămas foarte surprins, după ce am citit-o.

DEȚINUTUL: Nu mi s-a părut. Ai lăsat-o să cadă. Iat-o. Voiai poate să-mi spui, să ți-o dau.

DEȚINUTUL: E de la o femeie?

ROBINSON: Da.

DEȚINUTUL: Ce dorește?

ROBINSON: Să-i fac de petrecanle ăstula de aici. (*Își amintește, rîde*) Inimaginabil, felul ăsta de-a vorbi. Nici nu-ți poți imagina.

DEȚINUTUL: De altfel în ultima vreme am așteptat și eu o scrisoare; nu a sosit sau poate a sosit azi. Așa se întîmplă totdeauna, cînd aștepți prea mult. Dar

și mizeria are un fel al ei de a vorbi. « Mincarea s-a răcit, deși foamea este mare. În felul acesta sîntem condamnați cu toții împreună ».

Cu toate astea, în ultima jumătate de noapte am dormit într-atît de bine încît un nevinovat m-ar fi putut invidia.

ROBINSON : Spre seară aerul se îmblînzește; de ani de zile nu am mai trăit așa ceva; sau te scoli prea devreme sau te culci prea tîrziu, sau te trezești cu mult mai devreme și te culci și mai tîrziu cu același murmur în urechi, cu aceleași griji pentru ziua de mîine, în așteptarea mesajelor nocturne. Aci, îndurarea este mare. Aci nu există ore decisive.

DEȚINUTUL : Îndurare ! Ce motiv au ei să ascundă aspectul viselor lor de aici ? În ceea ce mă privește, cred că nu au de ce să laude nopțile. Eu susțin că e multă vreme de cînd somnul i-a părăsit.

ROBINSON : Somnul meu. . .

DEȚINUTUL : Ei tremură de oboseală și fără îndoială dorm la prînz, dacă li se amenajează un loc. Ce-au făcut toată noaptea ? Oare nu au încuiat destul de bine porțile și nu au luat măsuri împotriva celor curioși care au fost atîrnați printre sirme, uneori cu puțină milă, uneori cu ferocitate ? Ei știu doar că există mijloace de comunicație între celule stabilite prin oscioare care bat ca o tobă pentru urechile care ascultă jocul plăcut al informațiilor, uneori pline de milă, alteori de ferocitate, așa cum comunică cei nenăscuți încă cu mamele lor.

ROBINSON : E-un joc blestemat, acesta; dar aici aerul este curat și nu transmite nimic.

DEȚINUTUL : Îndurare ! De îndată ce luna coboară, peste boschetele de tamarisc, noaptea insulară a și sosit. Lumina fadă, cadaverică a lunii pătrunde în crăpăturile vulcanului stins. Asta provoacă neliniște. Și nimeni nu poate dormi. Patul în care încep să roadă carii, scîrțîie, și aerul trece peste trupuri ca o limbă umedă și caldă. O, de-ar veni ploile cu un torent puternic de cuvinte, o dacă noaptea ar putea fi sfîșiată, paharele să se umple pînă peste măsură, pentru ca vinul portocaliu să devină saramură ! Căci asta aduce fericire !

Ca pieptul să nu se mai trudească și să se usuce pe dinăuntru și urechea lărgită de știrile pe care nu vrea să le primească, degetele să nu simtă semnele lungi și scurte dintr-o lume de neînțeles — marea care duduie de foame, pași de vînt sorbind prin apropiere, iar mai aproape lămiul, care împrăstie în jurul său fructe gălbui și răspîndește acizi în frunze și tulpine, iar ceva mai aproape fluturii de noapte filfiind din aripi deasupra pleoapelor gălbejite ale bătrînilor. Și apoi la sfîrșit: gîndacul negru, care se așează, prefăcîndu-se mort, pe peretele palid, ca un cadavru ! Dar nici celui care doarme nu-i este mai bine fiindcă el știe; Robinson a lăsat să treacă vaporul ! Nu a văzut singurul vapor, nu i-a făcut semne, nu a aprins focul. S-a prefăcut că doarme, inima !

Muzică

ANTONIO (din depărtare): Soirée la prințul Ali ! Fracuri și decorații, ținută de seară ! Fracuri și decorații, ținută de seară !

POVESTITORUL : Prințul Ali este ultimul vlăstar al unei dinastii care cu multă vreme în urmă a fost silit să abdice. Pentru insulă numele lui Ali înseamnă bani, se discută despre el, numele lui este supt ca o stridie, pe care o înghiți înainte de a sorbi o cupă de șampanie. . .

Prințul apare cu plăcere pe Piaza, cu cămașa deschelată și cu pantalonii boțîți și comandă o limonadă cu o bucălcă de gheață. Părul său negru este răvășit,

făptura lui este mică, chipul gălbui și ochii se întreabă cum arată gura, fiindcă numeroase generații din Orient și din Occident au contribuit la conturarea ei. Singura acțiune politică izbutită a prințului a fost aceea când a denumit «BUON RETIRO», casa pe care a construit-o pe cea mai mare ridicătură de pe insulă, chiar sub conul vulcanului; familiile suspuse au considerat gestul drept o sfidare. Mai târziu nu s-a mai sfinchisit nimeni de toate acestea. În amintirile sale, aerul de dincolo era infectat de furia atentatelor și al revoluțiilor. Îi place foarte mult să stea în aer liber. Oile ajung de multe ori pînă la casa lui. Dormitează ore întregi, strînse unele într-altele și nemișcate, numai ca să-și creeze puțină umbră și prințului îi sînt mai dragi oile decît toate fetișcanele acelea de la cinematografie, care stau întinse în șezlonguri pe terasă, cu chipurile cu gene lungi privind în soare, în așteptarea filmării secvențelor. După ce se bronzau îndeajuns și după ce-și lipeau fotografiile în albumele lui și făceau îndeajuns de mult caz de numele lui pentru interesele lor, el le expedia foarte politicos la studio, glînd cu numele său talentul lor. A venit apoi o vreme fericită când a pus să se dărine un zid al clădirii și să construiască o încăpere pentru a putea lua parte, alături de țărani, la serbările acestora, să adulmece toată resprația lor, mirosul de ceapă și usturoi, mirosul de tomate și pîine proaspătă, izul pietrelor înclnse, pulberea și varul. Cînd mama sa, întoarsă dintr-un exil, îl conjură, în numele defunctului ei soț, să-și păstreze demnitatea, el chemă din oraș slugile anume dresate, cerîndu-le să pregătească o adevărată festivitate, în timp ce el ședea ore întregi în Piazza în fața paharului său cu limonadă. Atunci Antonio se simte cel mai fericit; se plimbă în jurul ciuberelor cu leandri care despart partea de trotuar de mesele barului Laviniei, și fluieră. Uneori se amestecă în cîndănelile și jocurile copiilor, care vin pînă la masa prințului și atunci se oprește brusc, și dînd din cap îi pune la punct pe copii, scoate din buzunarul pantalonilor o batistă roșie, șterge limonada vărsată pe masă, după care își viră la loc batista împreună cu bacșiușul oferit de prinț, pe care îl privește respectuos. Cînd prințul se ridică, Antonio se îndreaptă spre trăsura neagră adăpostită la umbra caselor și deschide portiera.

PRINȚUL: Antonio?

ANTONIO: Da, alteță.

PRINȚUL: E-n regulă, Antonio.

(Muzică)

PRINȚUL (*nesigur*): Antonio?

ANTONIO: Da, alteță.

PRINȚUL: Ai avea timp să vii diseară? Ai putea ajuta oaspeților să coboare din calești și la garderobă. N-o să fie spre paguba ta; nu crezi, Antonio?

ANTONIO: Da, alteță.

PRINȚUL: După ce vor fi băut îndeajuns și după ce vor continua să mai bea, tu vei putea începe cu jocurile de artificii. Ești priceput în jocuri din astea.

ANTONIO: Da, alteță.

PRINȚUL: Ca din întîmplare aduci o cutie. Aprinzi un fitil. Se formează mai întîi un soare strălucitor, apoi o fîntînă arteziană. Rozetele încep să se învîrte în aer. Un soare de diamante regale se aprinde, iar după aceea un soare saturnian. Noaptea este îndeajuns de întunecată și lungă.

ANTONIO: Da, alteță.

PRINȚUL: După ce întreaga asistență s-a ridicat de pe scaune, cînd perechile de dansatori se opresc din dans, cînd încep să cadă decorațiile de pe fracuri, sau vreun colier de perle alunecă pe ceafă în jos, cînd trandafirul cu lujere lungi se

desfrunzesc, legi fitilele a două cutii, în vederea lansării ultimilor artificii. Trebuie să fii foarte atent în clipa aceea ca nu cumva să comiți vreo greșală.

ANTONIO: Da, alteță.

PRINȚUL: În clipa aceea voi apărea brusc în fața ta și-ți voi spune: Știu că ai zmulș trandafirul urcător drept semn că totul a luat sfârșit !

ANTONIO: Da, alteță.

PRINȚUL (*misterios*): Crezi că în cazul în care îți pun la dispoziție toate culorile: albul producător de febră, verdele aprins, albastrul persistent și roșul explosiv jocul meu de artificii va fi mai frumos decît jocul de artificii de la moartea tatălui meu?

ANTONIO: Da, alteță.

PRINȚUL: Și oare vor auzi strămoșii mei că liniștea care va domni în clipa cînd voi muri, a fost și liniștea lor? Liniștea dinaintea unui șoc, înainte de a izbucni focul, și că eu îmi voi păstra curajul meu de totdeauna?

ANTONIO: Da, alteță.

PRINȚUL: Și crezi că sînt mai puternic decît ei și că mă voi lăsa atras în cercul lor de cretă, atras de mina albă a vulcanului care iese din adîncul pămîntului și că voi aștepta sentința în fața celor fără chip? Fiindcă voi ști că roșul întunecat se află în mina ta și că el va luci în părul meu, în clipa cînd voi sări în aer și-mi voi pierde tronul?

ANTONIO: Da, alteță.

PRINȚUL: Și crezi că în clipa cînd voi lumina în felul acesta noaptea și-mi voi număra victimele, scintele se vor ridica pînă la cer? Se va opri acolo vreo scinteie, Antonio?

ANTONIO: Nu alteță. Nu, alteță, Nu, nu.

(*Muzică*)

ANTONIO (*din depărtare*): Jeanette recomandă băi radioactive, lumină și lapte de migdale ! Jeanette recomandă lumina soarelui și laptele de migdale !

POVESTITORUL: Jeanette a văzut aci pentru prima oară migdali. Mai înainte socotea că doar compresele cu nămol sînt folositoare superstițioșilor. Cu ajutorul cremelor care purtau numele ei, lupta pentru Impunerea tezelor cuprinse în broșura ei: « Tinerete veșnică, frumusețe veșnică », obținută cu părțile de grăsimi artificiale, în care presarl talc și un strop de alcool foarte concentrat. Ea a fost cea mai mare chimistă din rîndurile cosmeticienilor, iar obrazul și trupul ei pledau pentru utilizarea tratamentului. Apoi a atins vîrsta de patruzeci de ani. Clopoțelul magazinului ei suna toată ziua. Studentul Antoine, care avea dreptul s-o însoțească seara la Operă venea mai rar. Fuga fusese însă pregătită cînd, în fața oglinzii șezînd, văzu pentru ultima oară figura trădătoare. Buzele sale netede și nemîncate se apropiară de umerii ei spre locul unde, pe piele, se afla o pată brună unde încă nu pătrunsese în adînc crema Jeanette numărul trel. Atunci își pierdu complet stăpînirea, atît de necesară pentru menținerea frumuseții și spuse înșelîndu-se pe sine:

JEANETTE: Spune-mi ! Hai, spune-mi-o de la obraz că sînt leproasă, atinsă de vîrsat, că sînt fanată, ca un picior de gîscă. Spune-mi-o cu îndurarea celui care sărută o leproasă !

POVESTITORUL: Pe atunci a plîns chiar, deși asta făcea rău ochilor și n-a mai făcut uz de pipeta umplută cu picăturile care ar fi putut să-i redea strălucirea.

Viața toată nu este de altfel decît o încercare de a păstra totul, iar frumusețea este o contradicție, deoarece ea caută moartea. Aci a văzut Jeanette pentru prima dată un migdal și izvoarele calde de la picioarele vulcanului, apele căldicele încărcate cu forțe întăritoare, mirosînd a pietro fără vîrstă. Ea a văzut pentru

prima dată lumina, soarele care netezește pielea îmbătrinită și pielea proaspătă roșindu-se ușor.

Afluența la izvoare este mare: mulți vin în fiecare săptămână să facă o baie împotriva slăbiciunii și a bolilor, să se spele sau să bea apă. Tânărul pe al cărui domeniu se afla izvorul, nu poate să rămână acasă în fiecare zi, ca să-i lase pe oameni să intre. De aceea Antonio îi ține de multe ori locul, eliberează pahare de carton, prosoape celor uituci, umple o cupă cu apă pentru următorul. Îi iese și lui ceva din asta, Jeanette îl cunoaște de multă vreme și nu se mai miră de onctuoșitatea cu care înfăptuiește treburile, seriozitatea și încetineala lui. Ea nu se șterge niciodată, ci se usucă la soare. De îndată ce s-a uscat, se unge cu lapte de mîdale. După ce laptele s-a uscat, îl îndepărtează cu apa fortifiantă, rostind în același timp parcă și niște formule. Oare ce spirite invocă? Lui Antonio îi aruncă totdeauna priviri scurte și aspre, ca și cum l-ar urî fiindcă apa este ori prea rece, ori prea caldă. Îi restituie ștergarul netezit și împăturit, dar nu are nici un cuvînt de mulțumire.

JEANETTE: Antonio!

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: E-n regulă, Antonio.

(Muzică)

JEANETTE: Antonio?

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: Nu crezi că băile sînt prea obositoare pentru mine, Antonio? În fiecare zi simt o fierbințeală, de parcă un val fierbinte ieșind din inimă trece prin mine pînă în creștet. Băile sînt binefăcătoare, nu, Antonio?

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: Am să încerc din nou cu nămol. Acesta se întărește în contact cu aerul, iar cînd se desprinde se sparge în bucăți mici, iar crusta de pămînt absoarbe parcă toate semnele descompunerii. Ici, colo, pielea proaspătă își face apariția. Mă întreb, voi fi totdeauna frumoasă?

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: Sculptorul care vede un mulaj, nu mai are răbdare. Își întinde mîinile spre corp și începe să-l netezească. Oare va ieși frumos?

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: Ai fost ca Antoine de frumos cînd ai fost scos din carapace. O știu. Dar nimeni nu ți-a acordat vreo atenție; nici măcar carapacea nu a îndepărtat-o din drum. Eu eram prea preocupată de propria-mi persoană.

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: M-am gîndit că păcatele se imprimă pe trăsăturile noastre și nici crema nourrissante și nici crema purifiantă nu ne pot scăpa de păcate.

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: Dar poate ai putea să-mi spui... Îți umezești chipul în apele moarte atunci cînd luna se oglindește în ele? Freclă lauri în palmă și te reazimi în coate, ca efebii? Alergi la mlezul nopții de trei ori în jurul casei, o dată cu vîntul, și pasul tău se încordează parcă arcuit de vînt? Îți umezești părul cu suc de smochine Indiene, ca să rămînă proaspăt? Strălucirea buclilor tale este produsă de grăsimea de șarpe? De fapt, este inutil să întreb. Te spell, faci plajă. E de-a ajuns asta.

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: Și mie mi-e deajuns dacă mă spal! (Misterioasă) Și Antoine va recunoaște în sinea lui și-l va spune: nu arăți ca la douăzeci de ani, deoarece în anul următor vei avea douăzeci și unu. Nu arăți ca la treizeci de ani, deoarece

în anul următor vei avea treizeci și unul. Nu arăți mal tânăr sau mal bătrîn. Ești frumos și timpul este de partea ta. Îndură-te și lasă-mă să-ți sărut umărul.

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: Atunci am să-i spun lui Antoine: Pleacă ! Mi-e greață. Ești slab și josnic. Te văd de-a lungul anilor, cu fruntea palidă, cu unghiile pătate, cu obrații scofilici, insensibil, cu nările fără contur, cu gura deformată. Pleacă ! Cum ai putea iubi un cadavru ?

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: Poate că ar trebui să rămîn vreme mai îndelungată în apă, să mă scufund timp de câteva minute, să beau apa și cu ochii, și cu urechile, s-o las să mă pătrundă, să mă las dominată de întreaga ei forță, pină în adîncul cărnii mele înspăimîntate.

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: Ar trebui numai să pot rezista apoi să ies la suprafață și să trec prin fața ta, spre cîmpul cu păpură. Fiindcă știu că nu-mi poți da nici un sfat și că numai astăzi ești frumos. Știu însă tot atît de bine că în migdale există laptele amar numai pentru cei care, bîndu-l, renunță să cîștige totul.

ANTONIO: Da, doamnă.

JEANETTE: Și chiar de-aș face toate astea, — dacă m-aș spăla și aș bea laptele amar — crezi că aș putea să mă ridic în vîrfurile plîcioarelor, să-mi încordez trupul asemenea unei secere deasupra căreia zboară o săgeată, pentru a nimici moartea ? O, nemurire !

ANTONIO: Nu, doamnă. Nu, doamnă.

(Muzică)

ANTONIO (din depărtare): Părinți îngrijorați și înspăimîntați ! Părinți îngrijorați și înspăimîntați ! A fost salvat. . .

POVESTITORUL: Din întimplare, Antonio a fost acela care l-a descoperit pe tînăr. Ciudat a fost doar faptul că de astă dată nu a cerut bani lui Benedikt pentru această știre. Sau poate totuși, pină la urmă, să fi primit. L-a găsit pe Stefano, care plecase de câteva zile după ce, pe neobservate, se urcase pe vapor și venise aci, în port, înfometat și plin de praf. Firește că Antonio izbuti să afle totul. Tînărul fugise după ultima oră de școală, cu un certificat școlar dezastruos, care arăta ca o dojană, luase cu el sfoară, o brichetă și o foarfecă de grădină. Era un tînăr în care te puteai încrede, voinic și glumeț. Ar fi fost o plăcere să aibă și frați. În noaptea porturilor, stafiele erau corăbieri. Velele împărțeau palme și un glas de sirenă spunea: Nu ride ! Taci din gură ! Fii atent ! Dacă te mal prind vreodată ! — Năvoadele stăteau în fața caselor de pescari, întinse ca niște plase de salvare pentru sinucigași. Bara de care atîrnau năvoadele, scîrțîia oftînd, pină dimineața. Nu am să spun nimic acasă. Nu am să spun nimic acasă, chiar de-ar fi să mă omoare în bătaie, n-am să spun nimic acasă. Glasurile perfide ale sirenelor strigau: Așadar nu știi unde se află uscatul ? Ții atlasul de-a-ndoaselea ! Nu poți deschide ochii să vezi granițele ! Noaptea își deschidea ochii cîrpiți de somn, ținea strîns, cu degete tremurînde, atlasul, după care îl închidea fiindcă pămîntul nu avea loc în atlas. Desigur că acum tatăl intră în camera lui s-o cheme pe mama, să-l deschidă șifonierul și să izbucnească într-un strigăt amar. Și în cele din urmă să exclame: Ordinea înseamnă jumătate din viață ! Desigur că mama ascunde repede chipiul găurit (Se găurise cînd îl zmulsesese din culer). Desigur că acum tata strigă: Dă-mi toate astea mie ! Chipiul devenea deodată un corp delict, iar mama, îl prinde pe după gît pe tata, un fel de *advocatus diaboli*, iar copilul amîndorura, devine probabil « Avortonul iadului ». Țara tot nu o găsi însă. Cînd se amestecă

printre pasageri pe vapor, purtându-se ca și cum ar fi fost cu o doamnă sau cu un domn sau ar fi făcut parte din rindurile tinerilor motocicliști, era trist fiindcă din locul său nu putea vedea nimic, era plin de funingine și nu putu să-l vadă nici pe căpitan și nici măcar pe matelotul care-l luase drept încărcător de cărbuni. Când văzu insula, aceasta era încă minunată, ca o bucată de stea sau o cometă căzînd în mare și apoi, fumegînd, ridicîndu-se din nou la suprafață. Când a pășit pe ea, insula nu mai era insulă. În copaci nu atîrnau curmale, lemne pentru un foc de lagăr nu existau. Peștii erau comercializați ca pe orice altă piață. Scoici și fructe. Toți oamenii locuiau în case, piețele și străzile erau dominate de negustori și pline de zgomote. Cei care îl descoperiseră și-l trădaseră fuseseră niște copii. Fără prea multă vorbă, Antonio îl duse la primar. Pe drum cumpără piine, tomate și ceapă, iar la primărie s-a îndreptat direct spre camera autorităților. Când a revenit ca să se așeze pe banca de pe gang, Stefano tocmai înghițea ultimul dumicat și se simțea sătul.

STEFANO: Antonio?

ANTONIO: Da, Stefano.

STEFANO: E-n regulă, Antonio.

(Muzică)

STEFANO: Antonio?

ANTONIO: Da, Stefano.

STEFANO: Dacă aș fi reușit să pătrund pînă în inima insulei, n-ai mai fi reușit să mă prinzi. Nimeni nu m-ar mai fi revăzut vreodată. Aș fi rămas în libertate. Niciodată în port, niciodată ! Aș fi studiat insula, aș fi studiat urmele animalelor, le-aș fi ademenit. Le pot imita glasurile. Ascultă ! (Începe să fluiera, să chiție, să strige ademenitor).

(Pauză)

STEFANO: De ce taci, Antonio? Tu știi mult mai bine să faci toate astea. M-aș fi trezit odată cu soarele și m-aș fi strecurat printre tufișe. Llanele le pot rupe cu mîna, iar acolo unde sînt mai dese le tai cu cuțitul. Uite așa, cu tăișul înclinat. Cu cuțitul acesta, Antonio.

(Pauză)

STEFANO: La ce te gîndești, Antonio? Nu mă ascuți. Dar fii atent ! Firește că nu cunosc limba băștinașilor. Dar nici armele nu mi le voi arunca, cînd mă voi apropia de unul dintre ei, și-i voi striga: Fratele vostru alb, vrea să vină alături de voi. El vine din țara cu vapoare și păsări de oțel, dar are o inimă bună și ar dori să fumeze pipa păcii cu voi ! ? Antonio !

(Pauză)

STEFANO: Antonio, sînt toți bruni, așa cum ești tu? Condu-mă la ei și arată-mi și coliba ta. Mă vei lua la pescuit și la vînat? Spune da. Peste un an, cînd ceilalți vor da din nou examen și cînd vor zvîrli cărțile, noi vom fi reușit să avem un munte de pește uscat. Tu îmi vei ajuta să-mi construiesc coliba mea, și atunci ne vom tolăni la soare și vom ronțăi simburi de pepene.

(Pauză)

STEFANO: Antonio, ești tăcut ca o căpetenie bătrînă, care cunoaște mii de motive pentru a vîna. Sau poate în toate astea ceva nu corespunde cu realitatea? Este în pericol oare insula? Am putea să ne lăsăm barbă și să atacăm orice vapor care s-ar apropia. Am fi niște pirați temuși, nu-i așa, Antonio?

(Pauză)

STEFANO: Antonio, cred că va trebui să ne făurim un drept numai al nostru. Fiindcă dincolo nu există decît nedreptate. Sîntem pirați, dar nu admitem ne-

dreptățile. Pe toți care s-ar împotrivi, i-am lega de catarge. Iar pe cel care nu ar lăsa pe copii să spună tot ce au de spus, l-am lega și mai virtuos.

Celui asupra căruia nu vom găsi decât o frînghie sau vreun ou de pasăre în buzunar, nu-i vom putea spune: Ai furat! Dar cel care va avea buzunarele pline de bani, va trebui să-i predea. Cel care spune: « Minți! », dar va continua să-și vadă liniștit de masă, va fi aruncat hrană rechinilor.

(Pauză)

STEFANO: Antonio, de ce nu spui nimic? Nu ești tu prietenul meu și nu sînt eu fratele tău? Sau faci parte și tu din rîndul albilor? Nu! Spune, nu! Tu ai să-mi spui acum: Pleacă! Fugi! Aleargă! Drumul trece prin fața izvorului de argint de lingă portocali, din care se pot culege sori în asfințit. În valea îngustă a Tăcerii animalele de povară stau gata pregătite pentru tine. Pornește spre Interiorul insulei! Eu îți acopăr retragerea. Pînă ce ne vom revedea.

Pînă ce ne vom revedea.

Antonio, spune da.

Da, da, da, da.

ANTONIO: Nu, Stefano, nu.

Spun mai degrabă: Nu. Du-te acasă.

Și încăodată: Nu. (Muzică)

ÎN CASĂ

DEȚINUTUL: Glasul lui Antonio. Un glas frumos. M-ar putea isplăti și pe mine. O, timpuri fericite. Firește că miine vor deschide poarta și-l vor chema: Antonio! — Da, domnule. — E-n regulă, Antonio! — Cît costă ziarul? Hai, dă-mi-l. Și fără să vrea, vor străbate paginile și-și vor umezi buzele. Așa dar tot e adevărat! Înfrîntătoare poveste! Sînt fericit că nu mi-o povestește el! Nu știu dacă aș fi capabil să-l ajut ca să-și suporte prezența. A plecat spre următoarea pierzanie și eu trebuie să uit cît mai repede povestea aceasta.

Ei bine, nu-i așa?

Întrucît n-am fost scutit de povestea mea, o poți povesti pe a ta.

ROBINSON: Eu nu am nici o poveste. Nici o vină care să atîrne greu, nici o nefericire, care să mă apese, nici o iertare de care m-aș putea agăța. Nu stau aici pe seama nimănui.

DEȚINUTUL: Doar pe seama ta. Vezi, acest lucru ne desparte: pe seama cui trăim? Eu am trăit totdeauna pe seama altora. Asta menține echilibrul. Știi de ce anume aș mai putea rîde?

ROBINSON: Fumezi?

DEȚINUTUL: Cu plăcere. Fiindcă am răbdat prea mult. Fli atent cu chibritul. Ar putea lua foc scrisoarea.

ROBINSON: Cred că nu am să-i mai răspund. A fost o greșeală destul de mare din partea mea, că am făcut-o pînă acum.

DEȚINUTUL: Continuă! Continuă! Ai nevoie de curaj ca să fumezi după atîta vreme, să te lași cuprins de această vrajă, după atîta abstinență.

ROBINSON (înviorat): Ascultă ce spune!... « și acum trebuie să trăiești pe insula aceea, o, așa ai fost tu totdeauna, piratule... » (Se întrerupe brusc)

DEȚINUTUL: Continuă!

ROBINSON: «... tu, piratule, ce-ai spune dacă într-o bună zi aș sosi la tine și te-aș lua de acolo, mai înainte ca vulcanul să înceapă să scuie foc și tu să trăiești otrăvit de apa din cisternă... » Pricepl acum? (însăpămintat) Și ea este în stare să vină, înainte ca eu să-i fi așezat aci flacoanele, să-i fi oferit pijama și să mă joc cu poșeta, de parcă în ea s-ar găsi două bilete de întoarcere.

DEȚINUTUL: Cum se numește?

ROBINSON: Ana.

DEȚINUTUL: Ce-aș mai rîde, de-ar apărea și aș avea prilejul s-o cunosc ! Brunetă, încăpățînată, cu cine știe ce fantastic șal în jurul gîtului, imposibilă la sunetele fluierului și naiului, pe stîncile arse, cu un motor în inimă, cu o voce nu prea puternică, cu capul îmbuibat de interogatorii și cuvinte adecvate.

ROBINSON: Dar eu nu voi coborî în port ca s-o primesc. Nu-i voi da nici o lămurire. Sînt în stare să-mi astup urechile ca să nu-i aud bătăile în ușa. Voi urca pe terasă să aranjez acoperișul de trestie avariât de furtună. Va fi ultima mea ieșire definitivă dintr-o societate care mi-a distrus viața.

DEȚINUTUL: Deci, tot o poveste. Cunosc aceste mici secrete cu continuare. Succes umbrît de neîncredere și cu fluierături de la galerie. Apoi, mai tîrziu, succes invidiat și fluierături de la parter. O strălucită cădere.

ROBINSON: Dar eu nu sînt actor.

DEȚINUTUL: Ai fost împins totuși să faci pasul următor, să rostești cuvîntul următor. Toți au contribuit la joc. Și continuă să mă contribuie un pic. O știi prea bine.

ROBINSON: Nu știu.

DEȚINUTUL: Piesa se numește: « Am de trăit optzeci de ani, dacă-i voi atinge ».

Ce va fi după aceea, nu știu, decît doar că încă în timpul desfășurării piesei s-a urzit împotriva mea o conjurație. Cine mă obligă să aștept finalul? Printre atîtea victime spiritul meu nu-i făcut să caute soluții. Cu ultima mea putere voi stinge luminile mai înainte și voi lăsa să cadă cortina. Cu ultimele puteri voi deveni invizibil. Pentru o clipă se va pune întrebarea: Ce s-a întîmplat? Nu se mai arată? La voi venea în fiecare vineri la pescuit. Ana a mai primit o scrisoare de la el. Se află pe o insulă. Nu mi-am imaginat că ar putea rămîne singur. Un om atît de vanitos, atît de mîndru, atît de plin de el, atît de vorbăreț, fără griji, fermecător. . . Un asemenea sac plin de calități va rămîne celorlalți. Și el va fi deșertat de cîteva ori. Apoi sacul va fi aruncat într-un colț. Uneori mai dai peste el, cînd revine în amintire. Da, un om ciudat, de fapt imposibil de conceput. Un fel de urmă în nisip, pe care o va șterge valul mării. Nimeni nu a mai auzit ceva despre el. Ana? Ea a plecat. Așa? Și trăiește cu această mîndrie imensă, cu acest om foarte obișnuit, cu acest dîrz și vorbăreț. . .

ROBINSON: Încetează !

DEȚINUTUL: Fiindcă stai acum de vorbă cu unul dintre cei mai obișnuiți oameni? . .

Este spre binele tău. Anii tăi sînt asigurați pînă la infinit. Ești invizibil.

ROBINSON: Liniște, liniște ! Vreau să fie liniște. Vreau ca și soarele să mai slăbească și să înceteze și cicadele, să nu le mai aud nici pe ele. . .

DEȚINUTUL: Dar totuși auzi încă. Asta-i bine ! La amiază nu trebuie să dormi chiar foarte obosit fiind.

ROBINSON: Ce vrei să spui cu asta?

DEȚINUTUL: Cicadele pot fi auzite perfect.

ROBINSON: Atît de perfect și de chinuitor, încît nu le poți ignora.

DEȚINUTUL: Cum sună?

ROBINSON: Sună întocmai cum începe să sune în mine. Cînd se face liniște nu mai simt foamea și setea; scrisorile nu le mai pot citi. Deci rămîn fără răspuns. Este întocmai ca în clipa în care mă desprind din îmbrățișări pentru a simți o nouă fericire.

DEȚINUTUL (*face impresia că a sărit în sus și vorbește stînd în picioare*): Știi ce mi se pare? Că trebuie să plec, dacă nu vreau să fie prea tîrziu. Și mai știi ce mi se pare? Că despărțirile devin aproape invizibile. Mi-aș lega sacul dacă aș avea unul.

ROBINSON: Va trebui să-ți procur unul.

DEȚINUTUL: În sacul meu aveam piine cu unt și cărți, pe vremea cînd mergeam la școală.

ROBINSON: Mape cu acte și portofelul, cînd mergeam la slujbă.

DEȚINUTUL: Gardenii și batistă parfumată cu lavandă, seara, cînd plecam de acasă și-mi aranjam, pentru ultima oară, cravata în oglindă.

ROBINSON: O, da. Uneori ascundeam și trandafiri. Era penibil să te duci cu trandafiri la o înmormîntare.

DEȚINUTUL: Desigur, era penibil. Dar totdeauna, în fiecare clipă aveam asupra noastră cite o legăturică.

Acî s-au întîlnit doi fugari cu mîinile goale. Ei au petrecut cîteva ceasuri plăcute. Amiaza a trecut și în port nu va mai intra nici un vapor. Ce se întîmplă? Văd că te-ai împăcat cu tine însuși. Am să iau costumul de pe umeras, un costum bun, pe care ți-l dăruiesc pentru totdeauna. Camgarn de culoare deschisă cu nuanțe văratice. Dar văd că-ți tremură mîna; ai așezat costumul pe spătarul scaunului de parcă ai fi coborît un drapel, de parcă ți-ași fi cerut un deget.

ROBINSON: Cred că, deocamdată, n-am să port costumul. M-aș simți stingherit.

DEȚINUTUL: Poate că numai umerii s-au dezvoltat puțin din pricina înnotului: din pricina asta ai să te simți stingherit o vreme. Mai tîrziu însă, nu vei mai simți nimic.

ROBINSON: Ia-l !

DEȚINUTUL: Un costum bun, într-adevăr. Păcat că nu-mi vine.

ROBINSON: Încearcă.

DEȚINUTUL: Nu. Nu-mi poate veni bine. Este costumul dumitale. O mașină a oprit la curba de la poartă. Imediat se vor deschide portierele, și apoi se vor închide. Este ora amiezii, ora cea mai lipsită de semnificație pe insulă, cînd arăți ca ruina unei iluzii. O oră incoloră, bătînd în brun. Ca o mare arsă, ca un pămînt ars. Așa spuneai acolo. Cerul era noros. Prin deschizătura pleoapelor se vedea albul ochilor. Pupila nu poate fi zărită. Pașii se apropie. Pentru fiul risipitor a fost sacrificat un vițel, iar între frați se procedează la un schimb de haine. E un schimb nerentabil. Fiindcă eu nu am pierit niciodată pe lumea asta: lumea m-a transferat, m-a permutat la un post avansat. Are ochii ațîntiți totdeauna asupra mea. Costumul meu este pe măsura mea, așa cum și al dumitale îți este pe măsură. Aud pași, nu departe de poartă și dacă nu s-ar pierde totul în această lipsă de contur a amiezii, în acest zgomot chinuitor, monoton aș putea desluși pașii unei femei cu articulații foarte flexibile, apoi pașii a doi bărbați care lasă să le alunece arma de pe umăr. Se tem oarecum. De aceea pășesc cu atîta gravitate — doi tineri care mai degrabă ar vîna păsări decît oameni.

E-n ordine.

O VOCE DE FEMEIE, DELICATĂ ȘI VIE: Deschide, măi piratule !

O VOCE DE BĂRBAT: Deschideți !

O ALTĂ VOCE DE BĂRBAT: În numele legii, deschideți !

(Un pumn mai slab și doi pumni mai puternici bat în ușă. Muzica se transformă în zgomote de bătăi de tobă.)

DEȚINUTUL: A sosit deci clipa !

ROBINSON: Nu pot.

DEȚINUTUL: Deschide.

ROBINSON: Nu pot.

DEȚINUTUL: Atunci am s-o fac eu.

Muzică.

POVESTITORUL: În timp ce își ascute creionul, își amintește că de-a lungul multor ani de fapt numele lui nici nu a existat. Apoi nici nu s-a mai vorbit despre el. Acum îi spun pe numele adevărat «Benedetto». Ce viață ! Benedikt ține creionul deasupra hîrtiei și desenează două cercuri. Poartă pulover legat pe șolduri. În zilele călduroase, trebuie să-ți menții căldura, — e o taină pe care nu o descoperi decît după cîțiva ani de ședere în sud. În camera construită din piatră, cu ferestrele spre mare camuflate se află o masă, două scaune și un raft. Într-un colț stau stlviute ziare vechi, carnete de notițe și programe de cinematograf. Multe nu i-au plăcut lui aici. Oare cît timp i-a oferit insula un refugiu, cît timp a trecut de cînd se prăbușise la țarm mulțumind lui Dumnezeu, că a scăpat ? Îl ascunsese tatăl lui Antonio cînd patrulele erau în căutarea dezertorilor, iar mai tirziu, cînd ar fi putut să se întoarcă, după ce flăcările războiului se stinseseră, ceva l-a reținut. Simțea dorința de-a relua lupta de fiecare zi, să-și dea votul, într-o vreme cînd nu aveai dreptul să votezi. Dar a trecut atîta vreme de atunci. «Sînt izolat de lume și nimeni nu-mi va da înapoi anii. Voluntar nu aș fi făcut-o» își spunea sleș. Acum stătea aici privindu-i pe marii aventurieri de pe urma cărora au rămas relele. Relele acestea se numeau boală și vrajă, dragoste și decepție, moarte și trecut și, legate de ele, amintirile. A învățat în schimb să ridă; rîdea sincer și voios. Ceea ce poate să însemne: aveți nevoie de ele ! Era pe vremea trandafirilor agățători și cîțiva prieteni spusese: «Mi-am pus șapca fermecată și am parcurs o bucată de timp înapoi. Dar îmi face plăcere să vă văd, deși voi nu știți ce înseamnă să fii invizibil ! Atîta vreme cît călăul nu este din carne și sînge, puteți să mai scoateți capul din laș. Eu trebuie să aduc o mulțumire. Insula este verde, puțin pîrjolită în timpul verii, dar tot ceea ce trebuie să trăiască aici, trăiește la fel ca pretutindeni. Este drept că piinea s-a mai scumpit, Lavinia se plînge de scleroză, dar Antonio este destul de vioi. Ar trebuie să se căsătorească.

BENEDIKT: Antonio ?

ANTONIO: Da, Benedetto.

BENEDIKT: Aș avea o veste bună. Înțelegeți ? «Insula verde, țara viselor mele» *(Repetă textul dîndu-i intonație de melodie)*. Visele trebuie să fie luate în considerație.

ANTONIO: Da, Benedetto.

BENEDIKT: Ce-ar fi să organizăm o serbare a ciînilor pentru marii noștri granzi ? Insula ar deveni un paradis al animalelor. Alții sînt necăjiți, dorm din ce în ce mai prost de cînd haita s-a adunat și urlă la lună. Se caută morminte și monumente funerare pentru ciîni. E impresionant și se profilează o nouă industrie.

ANTONIO: Da, Benedetto.

BENEDIKT: Și cine sînt cei ce vor veni ? Vor fi mulți dintre cei care se află în voiaj de nuntă. Prea multe secrete. Birocrația va crește deodată. Iar în același timp, vor crește și bacșișurile.

ANTONIO: Da, Benedetto.

BENEDIKT: Și cine va distruge totul ? Balerina, fiindcă are nevoie de un medic. Acl e periculos, cramele vor crește în mod inexplicabil. Antonio, privește-mă !

ANTONIO: Da, Benedetto !

BENEDIKT: Cum se numea oare omul care locuia în casa aceea mică albă, de pe promontoriul care se ridică din mare ? Nu era un abonat. Efectua singur toate lucrurile. Poate că tot singur își spăla și cămășile. Ce să spui ! Te vei duce în sat să te interesezi.

ANTONIO (*căscind*): Da, Bedenetto.

BENEDIKT: Dar nu merită. Nu știu dacă cineva l-a cunoscut.

ANTONIO: Da, Benedetto.

BENEDIKT: Deschide fereastra, Antonio. Întunecimea amiezii e pe cale să se împrăștle și aș vrea să ascult cicadele. Poate că merită. O să facem și o mică glumă și-l vom numi pe omul nostru, Robinson. Robinson a făcut semne vaporului. Robinson se întoarce acasă.

ANTONIO: Da, Benedetto.

BENEDIKT: Ești un ignorant, Antonio, și faci totul ca să și rămii. Ce vă pasă vouă de ei? Mai sînt puține clipe în care spun «vouă», fără a face parte din rîndurile voastre. Dar o rană nu se vindecă decît dacă nu o atingi.

ANTONIO: Da, Benedetto.

BENEDIKT: Mi-ar face plăcere să scriu însă despre altceva. Despre glumele noastre, bunăoară. Despre țevile care nu se potriveau, atunci cînd se construia conducta de apă. Despre rechinul care s-a rătăcit în apele noastre și a dansat cu trei bărci pînă ce epuizat, a fost prins de-ai noștri. Despre felul cum a zăcut cîteva ceasuri pe mal, după care a început din nou să danseze, de se cutremura pămîntul. Despre vremea cînd Franco a furat ceasul sfîntului Leonard, și cînd noi l-am bătut. Și de pe vremea cînd Maria și-a crucificat cel trei copii, deoarece o părăsie bărbatul; despre vremea cînd nu mîncam cîte o zi întregă, fiindcă eram foarte săraci.

ANTONIO: Da, Benedetto.

BENEDIKT: Asta am scris pe fila precedentă. Trebuie să ne apucăm de lucru. Lasă ferestrele deschise, Antonio. Curînd se va face liniște. Atunci se vor deschide prăvăliile și oamenii vor ieși din casă. Seara ne vom duce în port sau la cinema-tograful în aer liber, iar cînd zgomotul va fi foarte puternic, va fi cel mai frumos.

ANTONIO: Da, Benedetto.

BENEDIKT: Țasta alt fel de zgomot. Vine din tufișuri, din copaci sau din pămînt, se spune. Dar este în legătură cu alt lucru: cîndva cicadele au fost oameni. . . Ah, Antonio, uite unde am ajuns cu poveștile noastre! Să ne apucăm deci să scriem: Robinson se întoarce acasă. . .

(*Muzică*)

POVESTITORUL: Totu-i în regulă. Altcineva se va muta în căsuță, iar cînd vîntul va zmulge trestia de pe acoperiș, o va reazeza, Spre sfîrșitul verii nu va mai rămîne decît puțină apă în cisternă. Și el va privi în fundul cisternel și va vedea țiparul care se saltă după musculițele care coboară pe pînza de păianjen. Vor mai pleca unii străini; alții le vor lua locul. Dacă vor veni prea mulți, prețul liniștii va crește, iar plaja se va popula. La soare, chipurile palide se vor bronză și nisipul se va scurge printre degete, pînă cînd o umbră va trece pe deasupra insulei și va cădea o pană care a fost dusă de vînt. El și? Aci e o insulă, ce mai vrei? Să-și scoată soarele cușitul și vulcanul să-și arunce cenușa în capul tău? Nu vrei să te ridici și să vezi dacă mîinile acestea sînt utilizabile? Sau vrei să părăsești lumea ta și mindra ta captivitate? Nu căuta să uiți. Amintește-ți! Și cîntecul aspru al dorinței tale, va deveni carne.

Se stinge o muzică pe care am mai auzit-o cîndva. Eu o cunosc, o cunoști și tu. Vîntul trîntește o ușă și un drum coboară pe deasupra mării de la cer pînă la pămînt.

(*Muzică*)

POVESTITORUL : Insula și personajele despre care v-am povestit nu există. Dar există alte insule și numeroși alți oameni care încearcă să trăiască pe o insulă. Și eu am făcut parte din rîndurile lor și-mi amintesc că într-o zi, cînd am coborît la țarm, cineva s-a aproplat, venind din sens opus, fără să mă privească. Am înțeles de îndată, deoarece nici eu nu voiam să-l văd. Voia s-o termine cu « povestea » asta — cred că a fost o poveste neplăcută și tristă pe care nu ți-ar fi povestit-o, așa cum nici eu nu i-aș fi povestit-o pe a mea. Da, cred că era spre amiază cînd amîndoi ne-am dat seama că trebuie să ne evităm. S-a întîmplat atunci ceva, ce ne-a împiedicat s-o facem. S-a auzit un strigăt dintr-un gîtlej uscat, o muzică, aș putea spune, un cîntec frenetic, sălbatic, coborînd de pe stînci spre drum și prăbușindu-se în mare. Ne-am oprit și ne-am privit speriați.

Fiindcă o dată cicadele au fost oameni, care au încetat să mai mînințe, să bea și să iubească, pentru a putea cînta într-una. Refugiindu-se în cîntec, au devenit mai supli și mai mici și acum nemai avînd dorințe, cîntă, fermecați dar și condamnați, deoarece glasul lor a devenit inuman.

În românește de L. VOITA.

CE AM VĂZUT ȘI CE AM AUZIT LA ROMA

La Roma am văzut că Tibrul, pe care nimeni nu-l prețuiește, nu e frumos, și că e destul de nepăsător față de chelurile sale peste care se revarsă cînd lese din albie. Cargourile ruginite nu sînt folosite de nimeni, la fel ca și bărcile. Arbuștii și larba înaltă sînt tencuite cu murdărie, și pe balustrăzile singuratice dorm neclintii în arșița amiezii muncitori încremeniți. Niciodată nu s-a răsucit vreunul, niciodată nu s-a prăbușit vreunul. Ei dorm acolo unde platanii le fac umbră și își trag cerul peste cap. În schimb am văzut că apa riului e frumoasă, verde-mîl sau blondă — după cum o alintă lumina. Tibrul trebuie privit de-a lungul lui, nu de pe poduri, care sînt concepute ca niște drumuri ce duc spre insulă. Tiburina e locuită de *Nalatri* — noi ceilalți. Acest lucru trebuie înțeles în sensul că ea, insulă a bolnavilor și a morților din timpuri străvechi, va fi locuită de noi, frecventată de noi ceilalți, căci, în același timp corabie, ea plutește încet pe luciul apei, pe fluviul care nu simte povara pe care o transportă.

La Roma am văzut că bazilica Sfîntului Petru pare mai mică decît masa ei și totuși e prea mare. Înseamnă că Dumnezeu însuși a vrut să-și albă biserica pe o stîncă dar totodată și trainică. Aceasta se înalță acum peste mormîntul sfîntului care se dezgroapă singur. Astfel că sfîntul însuși o pune în primejdie și o slăbește. Cu toate acestea marile sărbători sînt încă răsunătoare, cu baletele în purpură sub baldachine, iar în nișe aurul înlocuiește ceara. *Chiesa granne divozione poca*. Săracii însă se îngrijesc, în prevederea lor, ca biserica să nu cadă și acela care a întemeiat-o își pune nădejdea pe intervenția îngurilor.

La Roma am văzut că cele mai multe case seamănă cu Palazzo Cenci, în care nefericita Beatrice a trăit înaintea execuției ei. Prețurile sînt ridicate și urmele

barbariei pretutindeni. Pe terase, vase mari cu oleandri se usucă în favoarea florilor albe și roșii: ele ar putea pluti departe, dar nu pot rivaliza cu mirosul de gunoi și descompunere care face trecutul mai viu decât monumentele.

La Roma am văzut că în ghetto nu există seară în fiecare zi. Dar în ziua sărbătorii împăcării i se iartă fiecăruia pentru un an înainte. Aproape de sinagogă e întinsă masa într-o trattoria, cu vin și mici pești roșii de Mediterană, dreși cu stafide și semințe de coconar. Bătrînii își amintesc de prietenii lor care au fost cîntăriți în aur; cînd erau răscumpărați, camioanele mai opreau odată în fața casei, însă ei nu mai reveneau niciodată. Dar urmașii lor, două fetișcane scunde în fuste de un roșu-aprins și un copil blond bucălat dansează printre mese și nu-și mai iau ochii de la muzicanți. «Cîntă mai departe», strigă copilul bucălat și-și flutură boneta. Bunica lui începe să ridă, cel care cîntă la vioară s-a făcut alb la față și întrerupe melodia tărăgănată.

Pe Campo de Fiori am văzut că Giordano Bruno continuă să fie ars pe rug. În fiecare simbătă, cînd în jurul său se închid dughenele și rămîn doar florăresele, cînd duhoarea de pește, clor și fructe putrezite se domolește, bărbaii adună resturile care au mai rămas — după ce totul a fost vîndut prea ieftin, și chiar în fața ochilor săi dau foc mormanului. Din nou se înalță fumul iar flăcările se răsucesc în aer. O femeie țipă și celelalte țipă împreună cu ea. Și fiindcă flăcările rămîn fără culoare în lumina puternică, nu se poate vedea pînă unde ajung și încotro se îndreaptă. Doar omul de pe soclu o știe și totuși nu se dezice.

Într-un bar din Roma am văzut și am numărat: o pisică cu urechi caraghioase și botul aproape chel, îmbrăcată cu pantaloni albi și o vestă de culoarea mierii, din vremuri bune. Un chelner care turna cafeaua și o lăsa să curgă pe delături. Un tînăr scund încins cu un șorț pe dinainte, care spăla farfuriile și pahare și care niciodată nu se culcă înainte de miezul nopții. Clienți care veneau și plecau, și unul singur care revenea mereu și trăia din mici înghițituri de amărăciune.

La Roma am văzut marile vile, înconjurate cu pini și cedri naturali, și cimișir tăiat în formă de animal fantastic. Pe Capitoliu am văzut dafinul și în Forum iarba sălbatică, perfidă, și am auzit cum iarba năpădea în amurg coloanele tocite și zidurile crăpate, iar în depărtare larva orașului și zborul amăgitor al automobilelor.

Și am mai văzut de acolo, de unde străzile Romei se bifurcă, cerul triumfal intrînd în oraș, fără să se încline sub nici un portal, lărgindu-se deasupra celor șapte coline, mai albastru după invaziile de pradă făcute pe țărmurile Siciliei și încărcat de mireasma fructelor din insulele Mării Tiraniene, nevățat de atacurile neașteptate din țara briganzilor din Abruzzi, și negru de ciorchini de rîndunele, mintuit deasupra Apeninilor. Am văzut cerul solemn ca de hermelină, și cerul umil ca din pînză de sac, și am privit mărețele sale momente, executînd cu mîna sa ușoară secțiuni de aur peste acoperișuri.

Că fiecare își construiește casa cum îi place, am văzut-o de atîtea ori, ca și faptul că nici un plan nu se îmbină unul cu altul mai bine decât din întîmplare și gustul pentru amănunt. Dar nici o artă nu ajunge să creeze acele intervale, cîmpuri izolate de soare și umbră, și nici o întîmplare nu rezolvă ecuația în care greutatea unui zid exprimă lipsa de greutate a unui turn. Casele sînt învăluite în pînză veche; culorile rămîn uscate pe ea. Abia cînd lumina pătrunde în stofa poroasă, apare culoarea pe care o vedem: un brun în stare de orice transformare.

La Roma am văzut că totul poartă un nume și că aceste nume trebuie cunoscute. Lucrurile înseși vor să fie cheamate. Tronul Ludovicilor n-a căzut odată cu cel din urmă cap încoronat. Au rămas în picioare coloanele templului Venerei — ale aceluia templu și nu al altuia. . .

Am văzut că acela care spune « Roma », denumeste astfel lumea, iar Chela Puterii e reprezentată prin patru litere: SPQR. Cine dispune de formulă, poate închide cărțile. O poate citi pe scutul autobuzelor de curse lungi, pe capacul unei guri de canal. Ea e legitimația fântinilor și a băuturilor taxate; semnul nobleței unice, care a stăpinit orașul fără întrerupere.

În gara Termini, am văzut că la Roma despărțirile sînt mult mai ușoare decît în altă parte. Căci cei ce pleacă lasă celor care rămîn o recipisă de bagaje ca semn al nostalgiei lor. Aproape de gară se mai păstrează un rest din zidurile lui Dioclețian și către noul parapet de sticlă suspendat apar gravați trei chiparoși într-o grafie clară. Clasicul este stilul cel mai simplu și textele vechi sau noi îl reprezintă la fel de bine.

Cel care aruncă o monedă în Fontana di Trevi pentru a mai reveni, nu trebuie să se teamă că ofranda i-ar putea fi refuzată. Poate să fie liniștit. În timpul nopții, un tînăr se așează pe marginea fântinii și fluieră, ademenindu-i pe ceilalți. Cînd toți s-au adunat, tînărul se dezbracă și coboară nepăsător în apă. Luna luminează scena, în timp ce el se apleacă tremurînd și adună monedele. La sfîrșit, fluieră din nou și în miinile sale toate monezile se transformă în argint. Prada este indivizibilă sub clarul lunii, deoarece tînărul are aerul unui zeu printre ceilalți, care își datorează aspectul hainelor lor sărăcăcioase.

Greu de văzut este ceea ce se află sub pămînt: tărîmuri de apă și țărîmuri ale morții. Scări care duc în jos către cisterne, pe care vîntul le-a sorbit pînă la fund, spre casele fîntinii boltite din console de piatră și scobite în tuf moale, spre picături de sînge, care declanșează izvoare. Drumurile coboară în catacombe. Un chibritul este frecat ușor. Flacăra lui se deschide spre simboluri. Pentru o clipă apar: un pește, un păun și un porumbel, o ancoră și o cruce, mîncare și băutură. Chibritul se stinge repede, și cei care merg în față înaintează în sus. La cotitură unul se oprește și întreabă: Din ce parte bate vîntul?

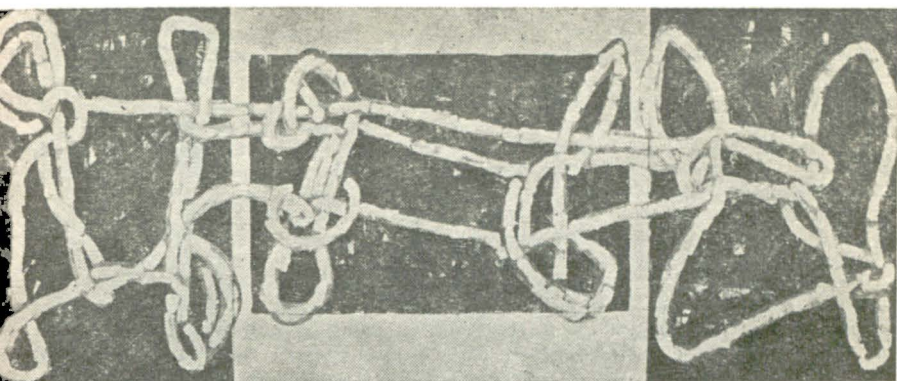
Dacă am fost amețită vreodată la Roma, era cînd sirocoul învingea vîntul semeț din munți. Soarele purta atunci un soi de cămașă și strălucea într-o lumină falsă. E vremea cînd nefericirile se amplifică și cînd un cuvînt lipsit de afecțiune este rostit cu ușurință.

Dar vîntul cald se reîntoarce în pustiu. Uneori el lasă să se prevadă aceasta, presărînd nisip roșu peste orașul istovit și muștrîndu-l că și-a pierdut cumpătul. Cînd sirocoul se retrage, o face în taină și în toiul nopții, în timp ce noi dormim fără memorie. Iar în zori, către ora trei, cade roua. Cine veghează atunci, ar putea să se aplece să-și umezească buzele!

Dimineața, la Roma mi-am aruncat plină de amărăciune privirile spre Testaccio. Cine își dă osteneala să zgîrie puțin pămîntul, găsește dedesubt amărăciunea celorlalți. Pentru cel ce caută în cimitir urma zidurilor aureliane, cioburile de pe Testaccio sînt nenumărate, dar lipsite de importanță. Ți se pare că ții un nor mare cît o scoică la ureche și auzi un singur glas, care a reținut doar: « One whose name was writ in water » și alături versurile lui Keats, o mîină de versuri de Shelley. Despre fiul cel mic al lui Humboldt care a murit de friguri plaustre, nici un cuvînt. Despre August von Goethe, de asemeni nici un cuvînt. De la pictorii muți ca von Karsters și Marées au rămas cîteva linii, o pată de culoare, un albastru savant. Despre ceilalți muți nu s-a știut niciodată nimic.

La Roma am auzit că unii au pîine, ce-i drept, dar n-au dinți și că muștele se așează pe caii mai slabi. Că unuia i se dăruiește mult și altuia nimic; că acela care se întinde prea mult, se rupe și numai o coloană puternică ține casa în picioare o sută de ani. Am auzit că pe lume există mai mult timp decît rațiune, dar că ochii ne sînt dați pentru a vedea.

În românește de ȘTEFAN DELUREANU

« Dansul II »

POEȚI DIN QUÉBEC

ASPECTE ALE POEZIEI DIN QUÉBEC

Dintre căile de înțelegere ale unui alt climat social și spiritual decît acela în care te-ai format, cea mai la îndemînă — și, deseori, singura accesibilă — este calea documentației livrești. Dacă nu se reduce la o succesiune rapidă de imagini și senzații și dacă este susținută de documentația prealabilă, călătoria reprezintă un mod mai complex de a-ți apropria un univers spiritual necunoscut. Dar pentru ca o călătorie să-și dea roadele dorite, este necesar ca un om de baștină, înrădăcinat organic în pelsaj și în destinul poporului său, să te inițieze în tainele locului. În felul acesta, modelele culturale preexistente în conștiința noastră nu ne vor împiedica să vedem adevărata față, cea ascunsă, a lucrurilor. Rătăcind prin vechiul Montréal, coplesit de amintirea vechiului Paris sau a Romei, călătorul va rămîne desigur decepționat. Înșuși conceptul de « vechime » trebuie, în acest caz, modificat pentru a nu deveni obstacol al unei cunoașteri adecvate. La fel, încercarea de a înțelege problematica socială și politică a Québecului, pornind de la experiența democrațiilor occidentale, a celei americane sau chiar a democrației canadiene, privită ca un fenomen omogen, fără să ținem seama de particularitățile etnice, istorice și sociale ale acestei regiuni, este sortită eșecului.

Acum cîțiva ani, la Paris, în casa veșnic primitoare a prietenului meu, poetul Robert Marteau, l-am cunoscut pe unul dintre cei mai valoroși poeți ai Québecului, Fernand Ouellette. În afara unor informații dramatice cu caracter social-politic, nu aveam, la acea dată, decît foarte vagi idei despre literatura din Québec. Citisem cîteva poezii de Saint-Denys Garneau și volumul antologic al lui Alain Grandbois, întocmit la Seghers de către poetul și criticul Jacques Brault. Simțisem că mă aflu în fața a doi poeți remarcabili, dar n-am reușit să le descopăr specificitatea « québécoază ». Întrucît se adresa unui public puțin interesat de valorile din afara granițelor Franței, chiar dacă acestea aparțineau aceleiași comunități lingvistice, studiul introductiv al lui Jacques Brault urmărea să reliefeze în primul rînd universalitatea operei lui Alain Grandbois.

La fel, și criticul René Garneau, citat de Jacques Brault în studiul amintit, temindu-se că o specificitate prea acuzată ar atenta la universalitatea operei poetice a lui Grandbois, spune următoarele: « La un poet atât de abil ca Grandbois, nimic din substanța poemului, din factura sa, nu revelează în mod clar originea lui canadiană. Poezia este, în cazul de față, un admirabil pașaport fals. Prin modul său de a se apropia de lumea sensibilă, prin lentilele oculuri făcute de pașii săi, adaptați lungilor distanțe, prin nuanța cu atât mai sfîșietoare a plîngerii sale cu cît izvorăște dintr-o decepție mai profundă — acest accent nu se întîlnește într-o civilizație care a trăit toate experiențele — poetul canadian își revelează o identitate pe care altfel nu i-am fi bănuțit-o, . . . după cum fluviile și arhipelagurile lui Grandbois evocă în mod subtil o geografie pe care o cunoaștem bine ». Deci opera lui Grandbois își revela specificitatea prin trimiteri la peisajul ei originar mult prea subtile pentru cel neinițiat în prealabil asupra universului spiritual al Québecului.

Fernand Ouellette a fost prima voce vie prin care mi s-a dezvăluit acest colț de lume, arid dar primitor, unde toți scriitorii se simt răspunzători față de o anumită moștenire ce nu poate fi altfel apărută decît prin făurirea unui viitor lipsit de incertitudinile prezentului. Orice artist din Québec este un om de cultură și un om de acțiune. În Fernand Ouellette omul de acțiune e subordonat omului de cultură, așa că vocea lui îmi transmitea o imagine sublimată a frămîntărilor acestel țări. Printr-un alt poet de seamă al Québecului, Gaston Miron, mi-a fost dat să cunosc, imaginea nemijlocită a acelorași frămîntări. Fiind în primul rînd om de acțiune, concepînd cultura ca o armă de luptă, Gaston Miron a declarat în repetate rînduri că principala funcție a poetului este polarizarea energiilor latente ale unui popor. Izolarea într-o problemă individuală, strict estetică, reprezintă gollrea operei de artă de sarcinile ei existențiale. Destinul omului fiind comunitar, el nu se regăsește pe sine decît înăuntrul comunității, nicidecum în labirinturile experienței subiective. Această atitudine exprimată prin poezia lui, prin cîteva eseuri și manifeste (manifestul « Notes sur le non-poème et le poème », apărut în 1965, a surprins prin virulența lui polemică) a stat la temelia mișcării literare a grupului reunit în jurul casei de editură *L'Hexagone* (1953), care — după cum observă chiar și un critic puțin dispus să-și sacrifice luciditatea elanurilor umanitare ca Gilles Marcotte, a făcut să se nască în Québec « conștiința unei responsabilități colective a poeziei ». Referirea la mișcarea Hexagonului este necesară atît pentru înțelegerea literaturii trecutului, operele scriitorilor mai vechi fiind supuse unor lecturi și valorificări determinate de această orientare, cît și pentru literatura ulterioară acestui moment, noile tendințe literare definindu-se prin raportare la pozițiile teoretice enunțate în cadrul acestui grup. De fapt nu se poate vorbi de poziții teoretice, ci mai mult de atitudini programatice, al căror deosebit ecou în epoca guvernării conservatoare a lui Duplessis, care a durat pînă în 1960, este profund simptomatic. Prima carte apărută la Hexagone atestă existența acestui spirit colectiv. Volumul de versuri *Deux sangs* de Gaston Miron și Olivier Marchand, cuprînd două « hors-textes » de Mathilde Ganzini și Jean Claude Rinfret, coperta fiind realizată de Gilles Carles. Dintre cei șase întemeietori ai Hexagonului, cinci participă efectiv la editarea primei cărți. Datorită orientărilor prea îndrăznețe ale grupului, casa de editură s-a menținut prin propriile ei puteri, fără subvenții oficiale. În asemenea condiții, Hexagonul a reușit să publice, în decursul timpului, operele celor mai reprezentativi scriitori din Quebec. Alci s-au publicat, începînd cu poeziile complete ale lui Alain Grandbois și cu poeme ale unor clasici în viață, ca Rina Lasnier, și sfîrșind cu manifestele gălăgioase ale lui Pélouquin, poeți diferiți ca orientare artistică, uniți însă prin interesul manifestat față de problemele vitale ale patriei lor. Jean Paul Fillion, Claude Fournier, Juan Garcia, Jacques Godbout, Gertrude Le Moine, Luc Perrier, Pierre Perrault,

Yves Préfontaine, Michel van Schendel, Pierre Trottier și mulți alții (am citat numai poeți), au găsit la *Hexagone* o atmosferă de familie. Deși suprarealiștii își aveau editura lor preferată *Erta*, atât Paul Marie Lapointe cât și Roland Giguère sau Gilles Hénault și-au tipărit la *Hexagone* antologiile reprezentative. Doi dintre cei mai valoroși poeți contemporani, Jean Guy Pilon și Fernand Ouellette au fost impuși atenției publice de către această casă de editură. Programul grupului era, după cum se vede, destul de încăpător și deloc exclusivist. Într-un prospect din 1954, la un an după înființarea editurii, se spune: « Cei reuniți în Echipa Edițiilor *Hexagonului* cred într-o acțiune pe plan editorial. În această credință intră în egală măsură o nevoie vitală și voința de a realiza ceva. . . Echipa se bazează pe un număr din ce în ce mai mare de colaboratori. . . Veniți din orizonturi diferite, de formații diverse, toți sunt încrezători în ceea ce sint și în mediul lor de baștină ». Activitatea *Hexagonului* a trezit spiritul de emulație între edituri. *Orphée*, *Erta* și *Exterel* în Montréal, *Garneau* în orașul Québec și celelalte (în total, astăzi sint 30 de edituri în Québec), au desfășurat în ultimele trei decenii o activitate spectaculoasă, tipărind mii de volume de literatură, albume de artă, studii sociale, politice etc.

Astăzi istoria *Hexagonului* reprezintă un capitol important al istoriei literaturii din Québec. Entuziasmul citorva tineri a reușit să înfrângă rutina, inerția și să deschidă literaturii din Québec un drum nou, urmat cu încredere și de exponenții vechilor generații. Toate aceste fapte, revelate de verbul neastîmpărat al lui Gaston Miron, mi-au fost apoi confirmate de studii pătrunzătoare ca acelea ale lui Gilles Marcotte, André Belleau, Jacques Brault, sau de profesiunile de credință ale celor mai importanți scriitori din Québec.

Fernand Ouellette mi-a arătat la Paris o poartă către sufletul Québecului, poartă aflată într-o zare prea îndepărtată de locurile mele natale, și pe care am reușit s-o deschid în tovărășia lui Gaston Miron. Era în 1972, la întâlnirea scriitorilor de la Montréal avînd ca temă: *La littérature et l'errance*. De la căderea nopții pînă după răsăritul soarelui, am rătăcit cu Gaston pe străzile Montréalului. Nici o clipă poetul nu mi-a vorbit despre problemele sale, nici măcar despre poezie, decît în măsura relației dintre artă și problemele esențiale ale Québecului. Explorarea cu Gaston a Montréalului în timp de noapte reprezintă o admirabilă înțelțere. Tre-cutul este rețrăit sub lumina proiectată asupra lui de un vîltor rîvnit cu ardoare și neliniște. O casă în care a stat cîndva Jacques Cartier, primul explorator și colonizator francez al Québecului, o veche biserică sau o cafenea unde noctambulii de toate vîrstele discută și se agită cu dezinvoltură, liniștitul cartier chinezesc, sau unele « quarters » englezești zăvorîte într-o « splendid isolation », totul mi se înfățișa în culori familiare, datorită vervei nepotolite a călăuzel mele, cu fața iluminată de o bucurie copilărească de cite ori simțea participața mea la soarta Québecului.

Jacques Cartier explorează Canada pornind de la Terra Nova și întemeiază primele așezări franceze de-a lungul fluviului Saint Laurent — investit de atunci cu o demnitate mitică — în prima jumătate a secolului al XVI-lea (1534). Adevărata istorie a colonizării începe însă în secolul al XVII-lea, pe timpul lui Ludovic al XIV-lea, odată cu numirea lui Jean Talon ca intendent al Noii Franțe (1665). Franța și Anglia încearcă să-și supună triburile aborigene în lupta pentru dominarea noului lumii, luptă sfîrșită în cele din urmă cu victoria engleză, confirmată de tratatul de la Paris (1763) prin care Canada este cedată Imperiului britanic. Înainte de tratatul de la Paris, francezii cedaseră spaniolilor New Orleans și partea din Louisiana situată la est de Mississippi. Întreg continentul intră într-o perioadă de colonizare britanică destul de sigură de sine pînă la izbucnirea războiului anglo-american din 1812—1814.

Deși o dată cu colonizarea britanică legăturile economice și politice dintre Franța și Canada sint rupte, iar imigrarea continuă schimbă cu timpul raportul

de forțe în favoarea populației anglofone, teritoriile cu o populație precumpănitor franceză păstrează relații sporadice cu metropola. La izbucnirea Revoluției Franceze, vîntul speranței suflă și deasupra Canadei. Procesul de liberalizare este însă foarte lent și de-abia după războiul de secesiune colonizatorii consideră că este necesar să recurgă la o strategie mai elastică.

O cultură autonomă cu trăsăturile ei de specificitate nu se dezvoltă, însă, decît tîrziu. Folclorul împletind elemente ale experienței colonizatorilor cu elemente autohtone de obîrșie indiană nu va atrage interesul scriitorilor francezi. Canada rămîne pentru metropolitani o veche posesiune abandonată, un eventual teren de afaceri sau de refugiu, nicidecum o țară francofonă cu un potențial creator original.

Adevăratele începuturi ale literaturii canadiene, fixate în secolul XIX, nu reprezintă decît imitații nesemnificative ale modelelor europene. Un poet ca Louis Fréchette va relua în modul mimetic marile teme hugoliene fără să reușească să-și descopere propria personalitate. Mai autentici, cu o voce proprie, sînt Octave Crémazie și Émile Nelligan. Opera primului, vast repertoriu al temelor și al atitudinilor romantice, dovedește o reală sensibilitate artistică subminată însă de insuficiență expresivă. Mai modern, receptiv față de noile tendințe (parnasianism, simbolism, etc.), Émile Nelligan, datorită virtuozității sale, virtuozitate care îi lipsea lui Crémazie, și-a păstrat pînă astăzi un grup de admiratori credincioși. Deși istoriile literaturii franceze, atente la valoarea intrinsecă a operelor, nu-l amintesc, în cuprinsul literaturii Québecului, ei au îndeplinit o importantă funcție de sincronizare. Chiar nereușita lor va constitui un prilej de meditație pentru urmași, creînd premisele viitoare dezvoltări a poeziei din Québec, care, deși va continua, prin opere ca acelea ale lui Paul Morin sau Simone Routier, să acimatizeze, dincolo de ocean, procedee caracteristice poeziei franceze a epocii, își va descoperi adevărata identitate prin creația unor scriitori foarte deosebiți ca structură, Alfred Desrochers și Jean-Aubert Loranger.

Cunoscător al cîtorva literaturi europene, inițiat în toate tainele limbii și ale prozodiei franceze, refractar inovațiilor formale, Alfred Desrochers este primul poet în opera căruia apare o problemă specifică Québecului. El își întoarce privirile spre satul canadian, păstrător al structurilor tradiționale și element constitutiv al rezistenței etnice, arătîndu-se ostil orașului în curs de anglicizare și americanizare. Problema social-politică și filozofică — conflictul dintre ordinea naturii, respectînd diferențele specifice dintre țări și regiuni, și ordinea civilizației moderne, tinzînd spre uniformizarea tehnicistă a lumii — exprimată cu măsură și fără spirit polemic și integrată organic într-o operă concepută în respectul canoanelor, îi asigură o situație stabilă în ochii posterității. Împreună cu Robert Choquette, Desrochers reprezintă o direcție tradiționalistă în poezia din Québec, lipsită de continuitate, dar nu și de valoare estetică și istorică. Lărgimea intelectuală a lui Desrochers s-a dovedit și în intervențiile sale critice, în pătrunzătoarele pagini dedicate lui Robert Choquette și, îndeosebi, în cele închinete analizei poeziei lui Alain Grandbois, poet de care îl despărțea atît structura cît și formația sa artistică.

Spre deosebire de Desrochers, Jean-Aubert Loranger, tip de boem, de disociat psihic, care nu-și găsește locul în lume, îl precedă și îl anunță pe Saint-Denys Garneau. În 1922, volumul *Les Atmosphères* (titlul indică descendența simbolistă a poetului) a trecut aproape neobservat, libertățile prozodice pe care și le lua poetul contrazicînd în mod flagrant mentalitatea literară a epocii. Redescoperirea lui Loranger aparține vremii noastre. Triumful postum al lui Saint-Denys Garneau și recunoașterea unanimă a lui Alain Grandbois ca marele poet al perioadelor post-belice, au îndreptat atenția criticii și asupra nefericitului lor precursor.

Ca și Nelligan sau Loranger, dar la un prag al expresiei mult mai diferențiat, Saint-Denys Garneau reprezintă tipul poetului damnat, sortit să dea glas prin opera lui sentimentului singurătății fundamentale a omului în lume. Izolat într-un limbaj poetic, deosebit de limbajele vernaculare, dar punând mereu sub semnul întrebării însăși puterea de semnificare a limbajului, el se lasă uneori ispitit de chemările luminoase ale lumii din afară. O bucurie mergând alături de el îi dă iluzia comunicării; poetul imaginează jocuri de echilibru, transfuzii de sânge, tot felul de alchimii pentru a-și sincroniza pasul cu acela al bucuriei. Cei doi poli ai poeziei lui Saint-Denys Garneau sînt nostalgia comunicării și imposibilitatea realizării ei. Punctele par să se refacă, apoi se rup din nou, și după fiecare moment al acestei dialectici oscilante, poetul se descoperă pe sine într-o singurătate mai esențială ce depășește sensul psihologic și moral, dobîndind un sens metafizic. Spunînd că Saint-Denys Garneau a scris o «poezie fără voce», Jacques Brault atrăgea atenția asupra sarcinii existențiale a unei forme de lirism, care își transcende propriile determinări subiective. Saint-Denys Garneau rămîne un poet al iremediabilului, pe linia inaugurată de Baudelaire, măcinat în exilul său interior de un sentiment de culpabilitate atît de intens, încît pare un reflex în propria-i conștiință a păcatului original. În afara unui volum de 24 de pagini *Regards et Jeux dans l'Espace* publicat în 1937, toată opera lui, înglobînd pînă în prezent 1300 de pagini, este postumă. Cum putea fi recuperată vocea solitară a poetului, refractară oricărui angajament, mărturisind într-un limbaj esențializat eșecul iremediabil al existenței, de către generația *Hexagonului*? Singurătatea sa a fost interpretată ca însingurare, ca o formă de alienare, provocată de mîrginirea și de spiritul conservator al societății canadiene din acele timpuri. «*Ils m'ont tué*», spune undeva poetul, victimă și acuzator al lumii sale. Poetul a fost acceptat printre precursorii noilor generații, nu în calitate de luptător, ci de martir. Însăși vîrsta la care s-a stins — 31 de ani — încuraja transpunerea vieții sale într-un plan de legendă. Favorurile noilor generații s-au îndreptat însă spre contemporanul său mai vîrstnic și mai norocos, Alain Grandbois.

Cariera literară a lui Grandbois a început destul de tîrziu, după ce poetul a cucerit globul pămîntesc de la un capăt la celălalt, culegînd nenumărate impresii, cunoscînd scriitorii importanți ai timpului, bucurîndu-se cu un adînc sentiment de plenitudine vitală, de succesele sale erotice, literare și sociale, dar păstrînd totodată față de ele distanța unui înțelept oriental. De fapt, excepții poemele, publicate în tiraj confidențial la Hankeu în 1934, necunoscute pînă după război, cînd au fost adăugite volumului său de debut *Les îles de la nuit* (1944), activitatea creatoare a lui Grandbois a început să-și dea roadele abia după încheierea perioadei sale dionisiace. El își reactualizează în conștiință trăiri de altădată, purificîndu-le astfel de excesul de încălțătură emoțională. Această libertate o dată cucerită, poetul a știut să-și construiască universul poetic cu luciditate. Deși a cunoscut bine suprarealismul, n-a fost ispitit de dicteul automat: a meditat însă asupra acestei experiențe — ca și asupra altor experimente artistice, îndeosebi franceze — reținînd din ea doar elementele compatibile cu structura sa artistică. «Ceea ce distinge pe acest poet canadian — spune Jacques Brault în studiul citat — de majoritatea celorlalți poeți, este faptul că prin temperament și prin formație, el merge în mod natural către marile teme ale poeziei universale și găsește cu ușurință accentele și ritmurile potrivite. Teme exploatate deja, tehnicile cunoscute, bineînțeles. Dar putem să ne mirăm că, după ce a trăit ani de zile în Franța, martor ulmit al marilor experiențe poetice de dinainte de război, Grandbois le-a reluat în Canada, topindu-le în creuzetul unei sensibilități marcate în același timp de Franța, de Orient și de America». Dacă poezia lui Saint-Denys Garneau este reprezentativă pentru acea parte a Americii numită Québec, doar prin refuzurile ei, Alain Grand-

bois, deși n-a urmărit o specificitate explicită, a dat glas și componentel americane a sufletului canadian. Mai îndrăznește decît cele ale lui Saint-Denys Garneau, inovațiile sale au devenit un bun general al poeziei din Québec, constituind o invitație la perpetua înnoire. Dar nu în latura aceasta de inovator, care i-a asigurat recunoașterea tinerilor, trebuie căutată valoarea lui Grandbois, ci în orflismul său — semnalat prima dată de Pierre Emmanuel —, în voința sa de a transfigura realul prin mijlocirea cuvîntului. Ca atare, punctul de sprijin al poeziei sale se află în inima realității, acceptată și iubită ca o valoare în sine, purtătoare a unor valori posibile mai înalte, pe care urmează să le descopere poetul prin cîntarea și prin tăcerile sale. Spre deosebire de Saint-Denys Garneau, Grandbois este un « Ja-Sagender », conșimțind cu voluptate la seducțiile pe care viața și natura le exercită asupra sa. Chiar dacă preferințele mele merg spre monotonia și limbajul desputat al lui Saint-Denys Garneau, trebuie să recunosc că poezia lui nu deschide decît o potecă, sfîrșind adesea într-o înfundătură, în timp ce poezia lui Grandbois, prin diversitatea ei cromatică, prin îndrăznelile și vertigiile sale, tratate cu o abilitate de mare artifex, a eliberat poezia canadiană de complexele ei provinciale deschizînd urmașilor un drum larg care, deși nu este prea umblat (între timp alte drumuri, mai strîmte, au părut mai atrăgătoare), stă în fața noastră ca o neobosită chemare spre aven-tură.

Din aceeași generație cu Saint-Denys Garneau și Alain Grandbois fac parte două poete remarcabile, Anne Hébert și Rina Lasnier, poete care participă și azi la viața literară a Québecului. După volumul ei de debut *Les songes en équilibre* influențat de Saint-Denys Garneau, Anne Hébert ne oferă prin *Le tombeau des rois*, volum prefațat de Pierre Emmanuel, o suită de meditații lirice, sprijinite pe experiența mitică și istorică a umanității. Aparenta obiectivitate a acestor poezii — fiecare afirmîndu-și autonomia și solidaritatea cu ansamblul — disimulează un lirism concentrat, de mare tensiune dramatică, transmițîndu-se cititorului cu mai multă eficiență decît în cadrul discursului confesional. După *Le tombeau des rois*, volumul *Poésie, solitude rompue*, precedat de o prefață programatică, o așează pe Anne Hébert în vecinătatea grupului de la *Hexagone*. « Poezia — spune poeta — nu este repaosul din ziua a șaptea. Ea lucrează asupra inimilor din primele șase zile ale lumii, în tumultul pămîntului și al apelor amestecate. În truda vieții care își caută hrana și numele. Ea este sete și foame, pîine și vin ». De acum încolo, deși tumultul va invada versurile poetel, orînduite într-o proză cu un ritm foarte liber, poezia rămîne pentru Anne Hébert un sacerdoțiu, descifrarea « misterului cuvîntului » (titlul unui alt volum de versuri) și purificarea lui, pentru a-l dăru, cu simplitate, mulțimilor din țara ei și de pretutindeni.

Bogatele referințe culturale din poezia Rinei Lasnier (cea mai productivă dintre poezii acestei generații) ascund și exprimă o meditație lirică mai stufoasă decît cea a lui Anne Hébert, dar nu mai puțin autentică. Cultivînd cu aceeași virtuozitate versul regulat ca și versul liber, recurgînd deseori la simboluri biblice sau din istoria marilor civilizații, Rina Lasnier a rezistat — și acesta este un merit inestimabil în vremea noastră — ispitei poematizării, așa zisului poem neîntrerupt, care sfîrșește nu datorită necesității, ci datorită crizei de respirație a poetului. Ea construiește cărți, nu succesiuni de versuri adunate în mod convențional în volume grăitoare ce nu sînt decît pentru potențialul expresiv al poetului la nivelul confesiunii conștiente sau înconștiente. Cu fiecare carte, Rina Lasnier înalță un univers de semne, alese după puterea lor de a figura atitudinea poetei față de lume și viață într-un moment determinat al evoluției sale. Sensibilitatea ei poetică nu este absentă, cum pretînd partizanii deslănțuirii orglastice a cuvîntelor, ci subordonată viziunii dătătoare de sens. Ceea ce pierde în spontaneitate, poezia Rinei Lasnier cîștigă

În profunzime, rămânând un exemplu de gravitate și de simț al responsabilității față de cuvânt.

Nu același lucru s-ar putea spune despre reprezentanții avangardei, în speță despre suprarealiștii din Québec. Prima lor manifestare de amploare datează din 1948, anul apariției manifestului « Le refus global », redactat de pictorul Paul Borduas. Și aici, ca și în alte părți ale lumii, suprarealismul și-a dovedit fertilitatea mai mult în domeniul artelor plastice decât în cel al literaturii. Poeți de seamă, proveniți din suprarealism, ca Paul Marie Lapointe, Roland Giguère, Gilles Hénault și alții, s-au realizat în măsura în care, beneficiind de avantajele formulei, au izbutit să o depășească. Chiar și un Claude Gauvreau, cel mai fidel pozițiilor inițiale, este cu adevărat interesant, din punct de vedere artistic, în poemele în proză din *Sur fil métamorphose* (1956), deloc tributare dicteului automat. Restul operei lui Gauvreau este, după cum spunea Gilles Marcotte « o pădure virgină de materie verbală, o întretăiere de drumuri pierdute unde sensul nu apare decât rareori și numai pentru a fi imediat denunțat ». Vocația de contestatar pe plan social, etic și estetic a lui Claude Gauvreau n-a ezitat nici în fața experimentelor letriste de tipul: « gastrilbig aboulouc nouf geuleurr naumanamanalana querr algilztri stubglect . . . » etc. etc. Inutil să continuăm. Un descendent al suprarealismului, Claude Pélouquin, își compune opera din manifeste (« Manifeste subsiste », « Manifeste infra ») și din versuri (deși scriitorul s-ar putea simți jignit de un asemenea apelativ aplicat producției sale) menite să illustreze adevărul sa necondiționat la automatism. Din toată această agitație, simptomatice pentru o epocă de criză a tuturor valorilor și de punere sub semnul derizoriului a concepțiilor acreditate despre funcția și finalitatea artei, se desprind totuși câteva nume de poeți autentici.

Încă de la primul său volum *Le vierge incendié* (1948), opera lui Paul Marie Lapointe se anunța, dincolo de aparentul ei automatism, ca o încercare patetică de a stabili un contact, la nivel muzical, cu realitatea. Ritmurile sincopate, repetițiile obsesive (Influențe ale muzicii de jazz, binecunoscută scriitorului) singularizează poezia sa în climatul artistic al Québécoisului. Roadele acestei căutări le vom descoperi în amplul și truculentul poem *Les arbres*, arzătoare « căutare a cîntecului, a fructelor și a căldurii ». Revărsarea verbală tumultuoasă din *Les arbres* își va găsi un principiu ordonator tocmai datorită meditației poetului asupra muzicii de jazz. « Cea mai înaltă formă de poezie, la cea mai înaltă formă de artă nu pune nici o frînă expresiei, cu toate că excelența ei provine dintr-un *artizanat* prealabil, aplicat atît materiei creatorului cît și materialului propriu-zis. Forma de improvizație particulară jazzului — ad libitum pe o *structură dată, lineară și verticală* — îmi pare că exprimă, în modul cel mai concret, forma noli poeziei ». O asemenea profesune de credință ne amintește că ne aflăm totuși în America și că poezia din Québec nu poate fi tratată pur și simplu ca un capitol exotic al poeziei franceze. Cultivînd și poezia angajată, ca în volumul *Pour les âmes* (1965), contemplînd nu numai aspectele dramatice ale firii, ci și aspectele ei fragile (*Courtes Pailles*), slăvind căldura solară ce se revarsă peste pămîntul înghețat al Québécoisului, Paul Marie Lapointe năzuiește, în toate ipostazele, înspre poezia de cunoaștere. Însuși titlul culegerii sale definitive de versuri *Le réel absolu* este edificator.

Dacă poezia lui Lapointe se hrănește dintr-o meditație asupra muzicii, cea a lui Roland Giguère nu este străină de experiența sa de pictor și de grafician. Criticii canadieni au subliniat caracterul teluric al acestei poezii, care, în momentele ei cele mai izbutite, este o declarație patetică, disperarea și nădejdea disputîndu-și rînd pe rînd sufletul scriitorului. « Puterea negrului — scrie Gilles Hénault în prefața la volumul lui Roland Giguère *Le pouvoir du noir* (1966) este în funcție de magia albului ». Procedeele suprarealiste prezente în opera poetului nu îl alte-

rează coerența, nici finalitatea socială, conștient urmărită. Cuvintele sînt « armele albe » întrebunțate de poet în lupta sa pentru făurirea viitorului. Dar angajarea poetului nu îl face nereceptiv la transparența ireală a lumii (« Adorable femme de neige ») observată cu ingenuitatea și delicatețea pictorilor japonezi.

Gilles Hénault este un suprarealist moderat, care a reținut dintre orientările acestui curent interesul pentru arta primitivă, distanțându-se însă cu prudență de teoria dicteului automatic. Poezia lui se înrădăcește în realitățile Québecului prin dubla ei tematică: pe de o parte ea se inspiră din viața triburilor aborigene, exprimînd nostalgia vîrstei de aur (*Totems, Temps des aurores du temps*), pe de altă parte cîntă înfăptuirile industriale ale lumii americane. Antinomia natură-civilizație care însuflețește poezia lui Desrochers nu mai spune nimic generațiilor de poeți apărute după război, preocupate de a găsi sinteza între cei doi termeni aparent ireconciliabili, prin umanizarea treptată a universului tehnizat în care sîntem hărăziți să ne desfășurăm existența. Declamația whitmaniană se resimte în poezia lui Gilles Hénault imbinată cu îndrăznele imagistice și de vocabular de sorginte suprarealistă. Valoarea exemplară a creației sale rezidă, după cum spunea Gilles Marcotte, « în alianța eminentemente personală dintre rigorile rațiunii și utilizarea Instrumentelor de prospecție onirică ».

Sînt numeroși poeții din Québec asupra cărora suprarealismul și-a lăsat o amprentă definitorie. Ca și majoritatea suprarealiștilor francezi, ei au evoluat înspre o poezie angajată, reprezentativă pentru problematica specifică a Québecului. Înrădăcinarea ostentativă în aspra realitate a Québecului surprins în lupta cu zăpezile și frigul boreal caracterizează poezia lui Yves Préfontaine. Declamația pletorică din primele sale volume se simplifică în *Pays sans parole*, fuziunea organică dintre poporul din Québec și peisajul în care viețuiește fiind exprimată cu o vigoare ce amintește pe aceea a lui Gaston Miron.

Deși poezia de descendență suprarealistă și-a avut cititorii ei fervenți, ea n-a putut, datorită insolitului exprimării și imaginilor, să devină cu adevărat populară. Judecînd după criteriul accesibilității, cei mai reprezentativi poeți ai Québecului sînt șansonetiștii, a căror poezie, scrisă cu cuvintele de fiecare zi, fără imagini care să solicite eforturi asociative, poate fi cîntată în stradă, în locurile de adunare publică, și la nevoie poate constitui chiar un pretext pentru dans. Scriitorii notabili ca Jacques Godbout (afirmat mai mult ca prozator decît ca poet) n-au disprețuit aceste forme elementare de expresie artistică. Șansonetele lui Gilles Vigneault reprezintă « dubletul popular al poeziei sale bîntuită de spaime » (*Etraves*). Ele glorifică omul din Québec, evocînd faptele eroice ale trecutului, prefigurări ale viitorului visat. Cu Georges Dor, șansoneta de factură realistă trece în revistă aspectele vesele și triste ale vieții oamenilor de rînd. Cu Louise Forrestier, Pauline Julien, Monique Leyrac și îndeosebi cu Robert Charlebois ea suferă un proces treptat de americanizare. Interesul arătat de ultimii șansonetiști muzicii psihedelice, erotismul exasperat, luciditatea agresivă înscriu aceste producții în fenomenul de contestație generală a bazelor societății de consumație, dar, în afara unor excepții lăudabile, le așează la o margine nesemnificativă a poeziei.

Am amintit în Introducere rolul important jucat de casa de editură « L'Héxagone » în viața literară a Québecului. De la clasic la avangardiști, toți scriitorii de valoare au fost întîmpinați cu căldură și publicați în cele mai mari tiraje cunoscute în această țară.

În mod paradoxal, tocmai animatorul « Hexagonului », Gaston Miron, exceptînd debutul său în colaborare cu Olivier Marchand (*Deux sangs*), nu și-a publicat opera la această editură. Rolul acestui generos era să-l publice pe alții, ignorîndu-se pe sine. Pînă în 1970, cînd « Les Presses de L'Université de Montréal » l-a reunit o

parte din opera poetică (risipită prin reviste sau inedită) sub titlul *L'homme rapaillé*, Gaston Miron era un fel de legendă vie. Mulți poeți, autori ai câtorva volume, îl considerau maestrul lor. Jacques Brault îi făcuse apologia în conferința din 1966 « Miron le magnifique », dar cel ce voia să-i cunoască opera era obligat să răscolească revistele, sau — dacă îl cunoștea — să-i parcurgă manuscrisele aruncate prin cine știe ce sertar părăsit. Indiferența lui Gaston față de opera lui este un semn de libertate interioară și de o mai mare încredere în cuvântul rostit decît în cel așternut pe hîrtie. Jacques Brault susținea că Gaston Miron « este un poet esențialmente oral și că, după pilda vechilor rapsozi, barzi și jongleuri își modifică mereu poemele după locul și momentul în care le comunică ». Niciodată un text poetic nu este definitiv pentru Gaston. Cuvîntul său scoate mereu materia informă, nemulțumit că nu poate ajunge la stratul original. Drumul spre adîncimi este mohorit, cenușiu ca drumul minerului în mină. Dar din cînd în cînd, cite o metaforă explozivă îi luminează calea, răsturnînd ordinea normală a lucrurilor. Cu conștiința buimacă, cu privirea intensificată pînă la halucinație, pironit între disperare și speranță, poetul înregistrează murmurul lumii în cele mai contrastante tonalități. Modulațiile vocii lui răsfîrîng uneori vuietul străzii rostogolindu-se ca o uriașă pînză de ape, alteori, sunetul inefabil al picăturilor de rouă așezîndu-se pe o floare de mai. Poezia lui Miron unește o uimitoare capacitate vizionară cu ingenuitatea unui suflet de copil. Accentele vindicative și tonul de suavitate, patosul declarativ și profuziunea imagistică întregin tensiunea specifică acestei poezii, resimțit de cîltori uneori ca o invazie de substanță, apăsătoare prin densitatea ei, alteori ca o înaintare înceată printr-un ținut de brume spre un liman întrezărit departe în zare. Nici unul dintre poeții generației sale nu s-a identificat atît de total și de iremediabil cu problematica Québecului, ca Gaston Miron. *Monologurile alienării delirante*, fragmentele publicate pînă acum din *L'amour et le militant* și din *J'avance en poésie* sînt de fapt dialoguri cu răsufierea tăiată, între sufletul poetului și sufletul patriei sale. Un suflet spre care înaintează mereu curățînd în calea lui, cu obstinație de iluminat, zgura și rînille care de-a lungul veacurilor i-au desfigurat chipul adevărat.

Exegetul lui Gaston Miron, Jacques Brault, critic pătrunzător al generației sale editorul și comentatorul lui Saint-Denis Garneau și Alain Grandbois, cultivă o poezie hrănită pe de-o parte dintr-o memorie culturală remarcabilă, pe de altă parte dintr-o memorie colectivă, a cărei prezență infuză în conștiință se cere exprîmată și clarificată. Tema reîntoarcerii în patrie, a reîntegrării insului solitar în viața comunitară se află în centrul poemului *Suite Fraternelle*. Învieră fratelui mort în pămînt străin, invocată cu ardoare, figurează simbolic resurecția țării sale, cîștigarea adevăratei sale identități. Nota de dezolare din poemul *Louange*, este urmată de accentele tandre din volumul *La poésie, ce matin*. Lumea este redescoperită în puritatea ei aurorală, iar istoria ca o lume a posibilităților deschise. Bogata cultură a lui Jacques Brault n-a reușit să-i înăbușe freacățul liric original.

Spre deosebire de Gaston Miron și Jacques Brault, Paul Chamberland, credincios acelorai idealuri sociale, aduce în poezia lui o spectaculoasă intemperanță verbală, slujită din fericire de mijloace de expresie foarte variate. După debutul său viguros cu poeziile filosofice din *Genèse*, poetul evoluează în *Poème du non-savoir* spre afirmarea unei nopți obscure a spiritului, încercînd să se elibereze de toate conceptele interpusse ca un paravan între conștiință și realitate, pentru a reda omului capacitățile sale vizionare, preschimbîndu-l « într-o oglîndă fără țărături și praguri ». De la *Poème du non-savoir*, poetul va trece cu *Terre Québec* la poezia angajată, exprîmînd o voință patetică de înrădăcinare. Ca să fii liber — spune poetul — trebuie să te separi de tot, afară de locul tău de baștină. Angajamentul

se preschimbă cu timpul în contestație din ce în ce mai radicală (*L'afficheur hurle*). Obsesia începutului absolut amintește, după cum remarcă Gilles Marcotte, pe Rimbaud din *Une saison en enfer*.

Într-o constelație spirituală deosebită trebuie așezată poezia de viguroasă concentrație intelectuală a filozofului Fernand Dumont, sau poezia lui Pierre Trottier utilizând într-o retorică barocă, nu lipsită de strălucire, reminiscențele sale culturale și cele ale experienței sale diplomatice (*Poèmes de Russie*). Realizarea sa cea mai valoroasă este amplul poem *Le Retour d'Oedipe*, sinteză poetică, sever orînduită, a experienței sale umane și artistice.

Scurta noastră prezentare nu are pretenția de a epuiza peisajul liric al Québec-ului. Scriitori cu personalitate bine conturată ca Gatién Lapointe, cîntăreț al fluvîului Sf. Laurențiu și al peisajului arid al Québecului, sau ca Luc Perrier, așteptînd făgăduințele dimineții, și slăvind într-un vers simplu și concentrat bucuriile zilei, ar merita mai mult decît o mențiune. La fel și poezia citeodată grațioasă, altădată sumbră, respectînd prozodia tradițională, a lui Sylvain Garneau (stins prematur la 23 de ani), sau cea a lui Pierre Perrault, apropiindu-se de străbunii navigatori de-a lungul fluviului Sf. Laurențiu cu emoția cu care pătrunzi într-un tărîm legendar. Renunțînd să ne ocupăm în mod special de poezia lor, nu înseamnă că-i ignorăm, după cum nu ignorăm nici opera poetică a unor Gilbert Choquette, Jean Paul Filion, Wilfrid Lemoine, Claude Fournier, Michel van Schendel, a celor doi Beaulieu (Maurice și Michel) sau cea a poetelor Gertrude Le Moyne, Michèle Lalonde, Françoise Bujold, Susanne Paradis și Andrée Maillet. Atenția noastră critică se va îndrepta asupra poezilor Jean Guy Pilon și Fernand Ouellette, a căror operă o cunoaștem mai bine și pe care îi considerăm reprezentanți de frunte — împreună cu Gaston Miron — a ceea ce s-ar putea numi « generația Hexagonului ».

Director al revistei *Liberté*, ce continuă cu moderație, dar cu fermitate linia inaugurată de animatorii « Hexagonului », printre care se va număra și el, la scurtă vreme după înființarea casei de editură, director al emisiunilor culturale ale postului de radio Montréal, organizator al întîlnirilor literare de la Montréal, Jean Guy Pilon este unul dintre poeții și animatorii culturali cei mai reprezentativi pentru Québec. Dacă volumul său de debut *La fiancée du matin* (1953) este dominat de umbrele măștrilor săi, îndeosebi a lui Grandbois și Paul Éluard, cu al doilea volum *Les cloîtres de l'été* (1954) poetul își găsește adevărata identitate. « Versurile din *Cloîtres de l'été* — spunea René Char în prefața volumului — anunță un poet a cărui voce ne este deja dragă. Noi respirăm un aer asemănător și neliniștea arborilor, condiția oamenilor cu care ne încrucișăm în viață se reflectă în mod identic în ochii noștri ». Desigur, identitatea semnalată de marele poet francez se datorește și influenței pe care a exercitat-o opera lui asupra tînărului confrate din Québec. Influența aceasta, adevărat exemplu de influență catalitică, a dus la adîncirea experienței poetice a lui Jean Guy Pilon, la concentrarea expresiei și la o construcție din ce în ce mai riguroasă a fiecărui volum. Deși atît Paul Éluard cît și René Char sînt veniți din suprarealism, ei exercită o influență de sens contrar în formația unui scriitor. Poezia lui Éluard cheamă la confesiune, la poemul neîntrerupt, la abandonare în voia fluxului interior. Poezia lui René Char năzuiește spre obiectivitatea emoției, recurgînd deseori în acest scop la apoteogmă și parabolă. În timp ce poezia lui Éluard rămîne astfel cantonată în domeniul psihologicului sau al socialului, cea a lui René Char se încarcă de semnificații existențiale, vocea lui poetică, modulată de experiența sa de viață și de cultură, sunînd ca vocea unui oracol. Versuri ca « Durerile cele mai adînci nu sînt niciodată strălucite iubirii », sau « Nu trebuie să fii străin în propriul tău corp, nu trebuie să fii străin de propria ta țară », din volumul *Recours au pays*, divulgă influența lui René Char, dar în același timp

se înrădăcinează într-o profundă experiență de viață a poetului din Québec. În această tonalitate gravă, cu accente dureroase smulse ca niște așchii înșingerate din trupul poporului său, Jean Guy Pilon și-a înălțat în jurul citorva teme fundamentale arhitecturile lirice. Tristețea, chiar disperarea, prezente în opera sa, nu-i pot altera vigoarea bărbătească. Seninătatea și optimismul poeziei lui Pilon, subliniate de Gilles Marcotte, sînt consecințe nemijlocite ale acestui proces de obiectivare lirică. *L'homme et le jour, La mouette et le large, Recours au pays, Pour saluer une ville, Poèmes pour maintenant, Silences pour une souveraine* marchează etapele unei evoluții poetice exemplare prin simplitate și limpezime. Versurile cu care se deschide ciclul *La parole est à naître*: «îți voi oferi fără-nctare transparența apei, ultimă oglindă a nopții și a zorilor, mai profundă decît o naștere» pot sluji ca motto al întregii sale opere poetice. Dacă elanurile patriotice ale lui Gaston Miron sînt sfîșiate de anxietate, ca valurile fluviului Sf. Laurențiu într-o noapte de furtună și inundație, cele ale lui Jean Guy Pilon se revarsă solemn, ca valurile aceluiași fluviu mîgîind recoltele viitorului.

Meditînd asupra poeziei în genere și asupra propriei sale experiențe creatoare, Fernand Ouellette își delimitează, cu o remarcabilă pătrundere critică, tradiția spirituală în care se înscrie opera sa. Întemeiată pe o bogată formație culturală și artistică (Ouellette s-a ocupat cu competență de muzica lui Varese, a scris eseuri despre Kierkegaard, Dostoievski, T. S. Eliott, Tagore, etc., despre pictori canadieni, despre evenimentele politice și sociale din Québec, aducînd întotdeauna, în discutarea celor mai delicate probleme, un spirit de pondere și de înaltă responsabilitate), poezia lui ni se înfățișează ca istorie a unei nașteri spirituale și a unui periplu supraviețuit cu luciditate de la nadir spre zenit. Coborîrea în noapte, în căutarea germenilor luminii și organizarea experienței nocturne de către o conștiință așezată sub semnul soarelui, acesta e idealul, inspirat de la romanticii germani, al poeziei lui Fernand Ouellette. Dar poetul își caută strămoșii în regluni și mai îndepărtate. Doamna și Stăpîna din poezia Trubadurilor îi apare ca expresie simbolică a aceleiași nostalgii a absolutului, exprimată pe plan teoretic de romanticism. «Fără nici o îndoială, îmi recunosc un frate în Charles d'Orléans — spune poetul — (*La poésie dans ma vie* în *Les actes retrouvés*) care, spre nefericirea lui, a fost prinț și nu om din popor ca Villon. El este primul poet francez cu privirea întoarsă spre universul Interior. Mă consider un poet al tradiției lirismului curtenesc, în măsura în care acesta este o expresie a interiorității, a conștiinței nefericite, a dimensiunii tragice. Conform concepției mele despre lirismul curtenesc degajat de orice contingentă istorică și în primul rînd de mișcarea literară denumită de acest concept, Baudelaire, romanticii germani, Trakl și Pierre Jean Jouve aparțin acestei orientări, în calitatea lor de creatori ai unei durate interioare ce nu poate fi nici numită, nici atînsă». Iată maeștrii de la care se revendică poezia lui Fernand Ouellette. Dar în afara sugestiilor lirice venite din această tradiție, se pot semna și altele, după cum o arată numeroasele motto-uri din poezi ai tuturor timpurilor, dar înrudiți ca familie spirituală (Dante, Claudel, T. S. Eliot, etc.), eseurile amintite, referirile la San Juan de la Cruz, Novalis, Rilke, etc., ca să nu mai vorbim de sugestiile venite din domeniul muzicii, artelor plastice, cinematograful și al gîndirii social-politice a epocii noastre. Năzînd spre o poezie metafizică, Fernand Ouellette contemplă diversele înfățișări ale firii și ale vieții ca pe niște embleme ale Ființei. Singele, soarele, aripa, obscuritatea, sexul, ziua și noaptea sînt simbolurile fundamentale între care se mișcă aventura lui poetică. Vocea poetului, tumultuoasă la început (*Ces anges de sang*) se limpezește și se concentrează (*Séquences de l'aile, Radiographie du jour, Dans le sombre*), păsîrînd însă îndrăznelele baroce ale imaginației, de unde o falsă impresie de obscuritate. Poezia lui Fernand Ouellette pretinde

o inițiere în arcanalele unui limbaj liric de o mare complexitate, care a atins în volumul « Dans le sombre » gradul maxim de distilare. Nici domeniul socialului nu este exclus din meditația sa lirică. În volumul *Le soleil sous la Mort*, Fernand Ouellette sugerează condiția poporului său tot prin mijlocirea câtorva simboluri: fluviul, soarele, moartea, înaltul și adâncul, etc. Diversă ca tematică și problematică, opera sa își găsește unitatea la nivelul atitudinii existențiale și a expresiei artistice.

Gaston Miron, Jean Guy Pilon și Fernand Ouellette sînt personalitățile poetice cele mai proeminente pentru ceea ce s-ar putea numi generația de mijloc. Excepționalul talent al lui Paul Chamberland face legătura între această generație și generația nouă, reprezentată prin Luc Racine, Raoul Duguay, Gilbert Langevin, Michel Beaulieu, Nicole Brossard, Juan Garcia și alții. Dintre aceștia, Juan Garcia și Gilbert Langevin intenționează tot o poezie metafizică, primul interesat și de rigorile formale (*Alchimie du corps*), al doilea căutîndu-și identitatea spirituală la pragurile obscure ale zilei (*À la gueule du jour*).

Raoul Duguay, în volumele sale *Ruts* și *Or le cycle du sang dure donc*, își propune să « facă din erotism, adică din carnal, din eros, tematica întregii sale poezii ». Sexul este unul dintre elementele fundamentale și în poezia lui Ouellette, dar în timp ce la autorul volumului *Dans le sombre* este vorba de un simbol erotico-spiritual venind din « Cîntarea cîntărilor », poezia lui Raoul Duguay ne pune în fața unei teme obsesive, preluate din « L'histoire de l'oeil » și din filozofia erotomană a lui Georges Bataille. Raoul Duguay face parte, de altfel, împreună cu Luc Racine și cu alți scriitori, din grupul « Quoi », corespondent canadian al grupului « Tel Quel ». Scriitura ca experiment, ca antiliteratură, ca trăire dionisiacă a existenței, ca fenomen de contestație a limbajului însuși și alte asemenea atitudini care vor să absolutizeze starea de ruptură în artă și-au găsit reprezentanții lor și în Québec. Interesanta revistă *La Barre du jour* de sub direcția poetei Nicole Brossard, experimentatoare îndrăznească în domeniul limbajului, ne dă o imagine fidelă a acestei stări de spirit. Desigur, ideile clare și distincte nu se bucură de prea mare trecere în ochii acestei noi generații, interesată mai mult de sintezele globale decît de disocierile riguroase. Herbert Marcuse și Wilhelm Reich sînt admirați, de pildă fiindcă ar fi reușit, o « sinteză între marxism și psihanaliză ». Detabuizarea conștiinței umane este un slogan foarte la modă. Iar pentru atingerea acestui scop, erotismul exacerbat este considerat o « metodă » foarte nimerită. Toate aceste atitudini, simptomatice pentru criza morală pe care o traversează omenirea, sînt trăite în Québec cu mai multă sinceritate decît în atmosfera de blazare intelectuală a Parisului și nu exclud, cînd e cazul, aplicația analitică și studiul riguros cu obiective bine delimitate. Astfel, revista *La Barre du jour* închină un număr întreg analizei unor poeme de Jean Aubert Loranger, Saint-Denis Garneau, Alain Grandbois, Paul Marie Lapointe, Gaston Miron, Fernand Ouellette etc. cu metodele moderne ale unor savanți ca Jakobson, Greimas, Chomsky, Riffaterre și alții. Precum vedem, tinerii de la revista *La Barre du jour* nu fac deloc tabula rasa de trecutul literaturii lor naționale, ci-și recitesc predecesorii în lumina cercetărilor moderne de fonologie și lingvistică structurală, de gramatică generativă, probînd prin aceste lecturi validitatea estetică a creațiilor acestor poeți, dincolo de momentul istoric în care au apărut și la ale cărei solicitări au răspuns cu promptitudine.

Avînd punctul de plecare și modele de bază în poezia europeană a secolului XIX și a secolului XX, poezia din Québec a dat expresie unei sensibilități și problematici, legate de specificul acestei țări, care aparține continentului american. Dacă literatura canadiană a secolului trecut — după cum spunea, cu multă justețe, André Belleau — « constituie o instructivă colecție de teme ale unor buni școlari », acest fapt este el însuși suficient de prețios ca să merite tot respectul nostru. Provincialis-

mul cultural a fost o modalitate de rezistență împotriva alienării lingvistice pentru a păstra identitatea. Independența spirituală față de Paris și-a manifestat-o numai atunci când a găsit în sine suficiente resurse de energie ca să reziste în fața oricărei tentative de alienare. Dacă poezii — cu excepția șansonetiștilor — n-au acceptat limbajul degradat, amestecat cu englezisme al populației din marile orașe ca Montréal — așa zisul « *joual* » — prozatorii, dornici să reprezinte viața în totalitatea ei, au trecut peste această opreliște. André Belleau afirmă, cu deplină îndreptățire, că « îndrăzneala mai multor romancieri tineri care au recurs fără rușine la limbajul popular are o semnificație ambivalentă. Putem să ne mirăm, să ne scandalizăm, să vedem o primejdie pentru viitorul limbii franceze. Dar în același timp, această alegere dovedește că tabuurile și complexele care au împiedicat pe scriitorii noștri să facă experiența completă și totalizantă a limbajului, din de domeniul trecutului. Utilizarea acestei limbi populare, deseori greu de înțeles pentru francofonii din alte țări, reprezintă desigur un risc, dar și un semn de libertate. » Deși interesul teoretic pentru experimentele literare franceze, ca noul roman sau grupul *Tel Quel*, este foarte accentuat, operele de seamă ale prozel din Québec sînt mai apropiate de tradițiile realiste ale prozei americane. Romanele lui Yves Thériault, Gabrielle Roy, Jacques Ferron (care ne-a dat și o suită de cronici admirabile ale vieții oamenilor simpli din Québec), Claude Jamin, Jean Jules Richard, Gilles Archambault, Jacques Godbout și mulți alții atestă vitalitatea prozei din Québec, virtuțile ei de ordin estetic și uman.

Reprezentînd aspecte ale trecutului sau ale prezentului, exprimîndu-și spaimile, coșmarurile, neliniștile, bucuriile lor personale și ale poporului din care fac parte scriitorii din Québec (poeți, prozatori, dramaturgi, critici) au conștiința că participă la făurirea viitorului patriei lor. Literatura din Québec este o literatură a speranței. Acesta este principalul ei titlu de noblețe.

« Dansul »

**POEȚI
DIN
QUÉBEC**

JEAN-AUBERT LORANGER

INVITAȚIE LA ÎNTOARCERE

Revino în țara fără iubire
Și plîngi pe lacrimile tale vechi

Revino în țara fără blîndețe
Unde trecutul tău doarme sub spuză

Tot ce-ai crezut că lași să moară
Va țîșni iarăși spre tine,
Căci pașii răsună, pe cale,
Oricît de departe și de bătrîn

Căutările tale sunt vane
Pentru că distanța și timpul,
Cu sine, nu îngăduie
Să vestești ce-ai descoperit

Revino în țara fără iubire,
La viața crudă pentru tine,
Cu o desagă goală
Și marea ta inimă dezamăgită.

EI M-AU UCIS

*Ei m-au ucis
M-au lovit în spate cu armele lor, m-au ucis
M-au lovit în inimă cu ura lor, m-au ucis
M-au lovit pe nervi cu strigătele lor, m-au ucis
Ei ca o avalanșă m-au strivit
M-au spart în bucăți ca pe-un lemn
Mi-au rupt nervii ca pe-un cablu-mpletit din oțel
Care se rupe și toate firele-n buchet nebun
Țînesc și se-ncovoale, cu virfurile goale
M-au făcut șandări ca pe-un ulcior
Mi-au dezghlocat inima ca miezul de pilne
Au împrăștiat totul în noapte
Le-au călcat în picioare fără s-arate
Fără să știe, să vrea, fără putere
Fără să se gîndească, fără să bage de seamă
Doar prin teribila lor taină strălună
Pentru că n-au venit să mă-mbrățișeze
Ah ! În ce pustiu trebuie să te duci
ca să mori de moarte bună în pace.*

ALAIN GRANDBOIS

MII DE ALBINE . . .

*Mii de albine în pleoapa ta
Acele plete pînă-n degetul tău înclat
Ceea ce ieri a existat
Ceea ce astăzi ne-a fost dat
Totul ne-ntrece și ne fură agale
Ah, raze mute de-o clipă
Chei ale temniței tale
Frunte ce-n neliniști se înfiripă
Visul tău cea mai perfectă cunună
Te scufunzi în tine și mă înveți
Peisajul ultimei tale frumuseți
Tot ce rămîne e mînciună*

GLADIOLELE

*Gladiolele răneau albastrul
Amintirea grădinilor cernea remuşcări
Şi oameni îşi încovoiau umerii*

*Undeva pe o insulă lunecau
Paşi de umbră şi păuni*

*Ea venea cu un zgomot uşor
S-apropia în tăcerea absenţei*

*Era ceasul lumilor fără suflet
Astrele toate tăceau*

Soarele era zăvorât

MIEZUL NOPTII

*Note fragile ale unui pian îndepărtat
Femele-asemeni de fragilă-ndepărtată
Acoperită de trandafiri ieftini
În aceste nalte Porticuri
Ale-aşezărilor Noptii
Ultimul strigăt
Strigătul de mline
Încă n-a sfişlat spaţiul
Unde sunt lupii sculbindu-şi furia
Unde arhanghelii norii rotunzi
O, lume minunat închelată
Şi umerii de năcră ai însoţitoarelor
Şi sărutările ce ucid la miezul nopţii
Şi degetele delicate şi impure
Unde secretul cald mirositor
În steaua-aceasta fixă
Fidelă întâlnirii
La ora fără milă
Toate acestea nu mai contează
Acestea şi dragostea mea.*

EXISTĂ FĂRĂ ÎNDOIALĂ

*Există fără îndoială unul
Care m-a ucis
Și apoi a plecat
Pe vârful picioarelor
Fără să-și tulbure dansul perfect*

*A uitat să mă culce
M-a lăsat în picioare
Legată bine
În mijlocul drumului
Cu inima-n sipetul lui vechi
Cu privirile-asemeni
Imaginii lor pure din apă*

*A uitat să șteargă frumusețea lumii
Din jurul meu
A uitat să-mi închidă ochii lacomi
Și-a-ngăduit pierduta lor pasiune*

RINA LASNIER

MÎNA OLARULUI

*Mina olarului pe titirezul lui de lut
privirea susținând fragilitatea formei
și pământul se-nvîrte receptacol de apă sau foc*

*dar femela pe fondul neted al iubirii
lasă argila să se-nvîrtă-n gesturi sferice
și-abate-asupra ei aripa aspră a bărbatului*

TANDREȚE

*Cel care fără-a părâsi prudenta curbă
ascultă-o lamă a gândirii tale de departe,
cum golful marea ce-i izbește arcul amplu
și pleacă iar în proaspăta-mbrîncire-a largului;*

cel care nu vînează marea cu adieri
ci-o lasă să-și reverse larg adîncurile,
cel care te așteaptă-n seceta tandreței sale
te ține mai bine ca marea soarele ei scufundat . . .

PAUL—MARIE LAPOINTE

ICBM

(Intercontinental Ballistic Missile)

în fiecare zi mirat te așezi pe pămînt
această noapte nu era ultima

dar brontosaurul
dar Cezar
dar inca
dar Corbul te pîndește

lume moale
craterile crapă
strigăte de ou

ca o broască Norul își înșfacă pămîntul
și-l îmbrățișează de cîteva ori
mamă a pulberii

gisca vine din Anzi în ciuda radarului

pe paserele de nylon
între lumi
se leagănă dulci șolduri de fete

lume moale o mie de morți
auroră rea despre care știi străbătînd-o
că nu e definitivă

un bombardier stă alături de tine
noaptea tale sunt asigurate !

o, președinte, o, pastor
general peste lune și insule

copiii se chircesc ca frunzele arse

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

HIBERNĂRI

eu las să zboare în tine păsări albe

păsări puține-s albe afar-de porumbei
de n-au trăit în iarnă
înfipti ca niște cruci în spațiu
o desfășurare de uscăciune și de friguri
la fel de ciudați ca zăpada
are ea altă grijă decât să se aștearnă pe noi și peste sate peste culburi

ramuri printre pietrele sculptate de vânt

morții noștri nu-și iau zborul
de nu-nlăuntrul nostru
ca și copiii ce-i avem
croindu-și drumul lor în suflet
păsări albe aeriene oase.

În românește de OVIDIU COTRUȘ

ROLAND GIGUÈRE

INVENTAR DE STELE

Știu stele care deschid dire sinuoase
în jurul cîte unei solitudini fixe
Stele care planează ca pescărușul
deasupra unui ocean de-amărăclune
Stele ce lunecă pe mătasa serilor
de sărbătoare pînă la spartul oglinzilor
Stele ce revin după o lungă absență
Să-și reia locul în inima jarului
Stele ce duc nenorocirea departe
ca s-o îngroape în osuare obscure

Stele împodobite cu dantele
Stele de tafta cu ape de moar
Stele acoperite de aripi
Stele cu collerul lung

Stele de miez de noapte fără un sfert
Stele mirate
Stele corp la corp
Stele fără de mijloc
Stele de furie
Stele mustind de curară
Stele de mărturisire

Știu de asemenea o stea sîngerînd
în menghina ei albastră
ale cărei reflexe de chin mă împoașcă
de fiecare dată cînd ziua moare.

GILLES HÉNAULT

TABLOU DE RĂZBOI

Surisurile răsturnate
Capetele date pe spate
Plînea, cușitul, strigățul foamei
Bărbatul străpuns dintr-o parte în alta
Femea amputată de copilul ei
Războiul la douăzeci de mil de metri înălțime
Fie lupta cu Îngerul
Fie omul devenit Flară
Toate locurile comune întoarse pe dos ca o mănășă
Și arma cuvîntului virgină de amprente digitale.
Prietenie, zbor de vultur planat
Prietenie, răspunde-mi, soldat mut pe pragul singurătății
Sentinelă dînd mîna cu noaptea
O mîină umedă de rouă

SECOLELE IERNII

Griul, plictistul, brunul, sălbaticul
tu pîrîi în frumusețe stafie de ger
în mlaștini de mesteceni, confrerii
de mărđcini, de brazi și alți complici
printre oculte roci și dușmănie

țară pleșuvă de străbuni, o, țară
tu te reversești pe mile de răbdare
într-o cîmpie-nnebunită de pustiuri
în orașe unde foamea-ți calcinează chipul
noi cu iubirile golite de mobilier
noi ca scrobiți de umilință și de moarte

iar tu nu poți nimic în abundența prizonieră
și te-nfiori cu foc puțin la noi în spate

A PATRA IUBIRE

Ca să vorbesc de tine lingă mine
vocea mi-o regăsesc amestecată
levitația vigoriei mele
și jocurile încă ne-ncheiate

În aceste timpuri traversăm împreună
cu zgomote și frumusețea vîrstelor
singurătatea intimă și publică

Și te port pe toată suprafața trupului meu
ca Lascaux
eu ruind de zid ceresc

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

I

Cel mai adesea neștiind unde sînt nici de ce
 îmi vorbesc cu stînsă voce călătore
 iar altădată în fraze rupte (după cum
 se frămîntă fiecare din viețile noastre)
 apoi încetez să strig în difuzoare
 spărgînd coșmarurile, în timp ce alte dați
 umblînd printr-o orbită astupată, lacrimile
 răsar ca iarba în ochii mei
 aud de departe: din copilărie, sau din viitor
 apele vii ale griji în floarea de liliac
 sînt aici ca să mă îngustez între umerii mei
 sînt aici nemișcat și zbîrcit de vînt

II

Cel mai adesea neștiind unde sînt nici de ce
 aș vrea să mă unesc cu toți și ca ei
 trup sălbatec doborît cu multe alte sute
 să mă muncesc pentru o soartă mai bună mormăind
 înșelînd așteptarea ereditară și mizerabilă
 aș vrea să mă scufund în moarte noaptea de metal
 în sfîrșit să mă pierd evanescent, să mă pierd
 în fascinația îndobitocirii multiple
 să uit lampa supusă a insomniilor
 la orizontul intermitent al existenței mele de aici

III

lată-mă în orașul îmbelșugat
 marea Ste Catherine Street galopează și pocnește
 în cele o mie și una de nopți ale neonului
 eu, eu zac zidit în cutia craniană
 depoetizat în limba și apartenența mea
 defazat și descentrat în coincidența mea
 devastator îmi scotocesc memoria și carnea
 pînă în bolile turbei și ale ființei
 pentru a găsi urma semnelor mele smulse duse departe
 pentru a-mi recunoaște strigătul prin opacitatea realului

IV

Or eu cobor înspre cartierele jalnice
 jos și respirînd în duhoarea lor
 abătîndu-mă prin înfundături de străzi întortocheate
 lată adevărata-mi viață — înălțată ca un hangar —
 debara a istoriei — eu o revendic
 refuz o mintuire personală și transfugă
 îmi descopăr identitatea în condiția mea de umilit
 o jur pe obscura respirație comună
 și vreau ca oamenii să știe că noi știm

V

Delirul grindină prin spațiile capului meu
 cletonii mici și albe cletonii de mal
 de ce-ai ajuns în fundul nebuniei mișcătoare
 focuri roșii buimace flori ale soarelui în noapte
 am mii de labe rănite aruncate în mline
 și merg cu o inimă de labă insingerată

VI

Iată zorile cu pilpiirea lor de ramuri
 în fața întunecimii și-a neștiinței mele
 sint semnalat de mișcări și epifanii
 poezie bluvacul meu
 dulcea zvelta frageda mea revelație a ființei
 tu răsuni și pe străzile unde sint recunoscut
 întinzându-mi trupul cu frinturi de curaj
 întinzându-mi gâtul de-a curmezișul setei mele
 prin răsufare și fier
 și apriga volnșă a lacrimilor

VII

Salut de asemenea omenirea oamenilor îndepărtați !
 În cluda voastră în cluda noastră mă încăpăținez să exist
 salut saramură de om

VIII

Începând cu alba agonie a tatălui în fiu
 la consemnul cărnii și al sufletelor
 mă leg de voi toți
 pînă la starea de detritus dacă trebuie
 în rezistență
 la amara descompunere viscerală și etnică
 a morții popoarelor drenate
 unde moartea nu mai e nici măcar moartea vreunui om

QUÉBECANTROPUL

Așa fu viața sa că toți puteau să vadă.

Terminus.

În altă viață fuse sărman ca un sărman
 deposedat în toată legea.

Uitați-l pe Québecantrop
 acest fiăcău ce nu se-aseamănă cu nimeni.

VOM TRECE PESTE GHEȚURI

Sînt tovarășul memoriei
Și a urmelor înscrise pe brațele mele
De jocul soarelui prin părul tău

Orice naștere atrage pescărușii
Și totul e-ngăduiuit
Pentru pedepsirea inimii-n răscoală

Fruntarille iubirii mele
Nu sînt păzite nici de noapte nici de zi
Același rămîne numele tău în aceeași laudă

Pentru fluviul acesta ce-și depune legenda
De-a-lungul anotimpurilor și a durerii
Iată miinile mele iată trupul meu

Iată răbdarea-mi veche ca pămîntul
Și speranța mea înălțată spre tine

RECOLTĂ ILUZORIE

Ziduri și metereze
Veșnic neatînse la capătul minunilor
Netede și fără uitare

Trebuia să căutăm o scăpare
Pentru țipătul ghețurilor
Pentru ciocîrlia-fecioară a soarelui
Pentru neîmpăcata foame

Tu erai amintirea unei lacrimi de copil
Mîhnirea pură
Rana sălbatecă
După cum la țărnuț tragea
Tu erai nenumita ofrandă

Iată că se reîntorc
Pe ecranul înroșit al miinilor mele
Soarta nemărturisită a fluviilor
Absurda fugă și inima oprită

Lanțurile pe care noi le-am iubit
Opresc acum brațele noastre
Și pe deasupra orașului trec
Păsările călătoare
Cîntîndu-și sfîrșitul apropiat

Laudă slăbiciunii celei din urmă
Neîmblinzită vagabondă
Culegînd fără știrea grădinilor
Recolta anilor
Și rodnicia visului

PRELUNGIREA SÎNGELUI

Ce seară de legendă
Va adăposti neastîmpărul înrădăcinat
Al inimii mele

La această nouă zvicnire
La această prelungire a singelui meu
Devenită formă și viață
Desfășurînd în aerul necesar
Mii de gesturi cotidiene

O complexă fragilitate
A celui mai gol strigăt
Vargă ascuțită
Pentru orice oră a zilei sau a nopții
Între fiecare mișcare a buzelor
Și ezitare a pașilor.

Te regăsesc în căldura animală a trupului meu
În zorile dinții ale cărnii tale
La nașterea ochilor tăi

Te regăsesc
Fără să fiu purtat de cuvinte lipsite de viață
Prin ceea ce este mai firesc în noi
Prin singura prezență a epidermei
Și recunoașterea singelui

Aici simt o-ndelungă nevoile de tăcere
Căci există un pod de lumină
Între rațiunea mea de tată
Și viața ta inconștientă de copil

În românește de OVIDIU COTRUȘ

SPRE A SALUTA UN ORAȘ

MONTREAL

Tandre, blinde și pline, toate cuvintele pentru el. Aprinsa mea neliniște. În fiecare zi, chip nou, trup mai frumos ca în ajun. Am zis mai frumos. Iubesc acest oraș, această femeie.

Orice sezon înfrumusețează casa iubirii noastre. Zăpadă sau soare, primăvară insesizabilă, toamnă de trândăvie. Nicicînd de-ajuns nu-i voi cunoaște trupul, nici inima nu-i voi iubi destul.

În fiecare zi îi scot magnificele haine și mă lungesc alături de ea-n delir.

SANTIAGO

Nu există libertate cînd frigul te pătrunde pînă-n oase. Diminețile în căutarea sufletului smulg nimburile nopții, aureolele beției de pe statuile de-argilă rîu-mira-sitoare.

Anunțe-se, apropie-se mîna tovarășească! Cordilierii sint decor de mintuire sau sfîrșit de lume.

Încă nu mă născusem, o tu, al cărui nume-mbălsămează orice gură.

QUÉBEC

Pe țarmu-acesta căzură primii copaci într-un fulger ce ilumina spațiile infinite ale pămîntului unde-aveam să mă nasc.

Nu veni aici niciodată ca să-ți regăsești chipul: fără cuvînt se-implinește pelerinajul la marele fluviu, zgomotoasă răsuflare născînd din pîntecele țării mele și trimbițează spre mare.

Dacă-ntr-o zi voi ajunge să-mi recunosc patria, va fi doar prin căldura statorniceii tale.

FLORENȚA

Fiecare soare-o naște acolo pe Venus.

CUVÎNTUL TREBUIE NĂSCUT

Am să-ți ofer fără odihnă străvezimea apei, oglindă ultimă a nopții și a zorilor, mult mai profundă ca o naștere.

Inima apei și inima mea, învîrtejindu-se, tremurătoare în același vînt, cheamă pe rînd în cchiurile lor, sfințite unde, gesturi rituale, o lumină peste capetele noastre, ca o nouă podoabă, ca un vâl iminent ce poartă de pe-acum căldură și bucurie.

Tu zici: «Steaua nu va mai veni». Dar în fiecare seară steaua suie din mare în clipa cînd cipreșii pășesc pe țarmu-ntunecat. Și steaua recrează marea și violența depărtărilor. Iar tu determini steaua să se nască, înflăcărata ei cîntare, răspunsul ei îndepărtat. Iar tu faci steaua s-amuțească, în adăpostul ei din mare.

Mîna ta, asemenea celei mai grave borne, ca o geamandură a zilelor bogate în dezastre, mîna ta, acest oaspete al sărbătorii!

Să-ți privesc mîna, s-o învăț pe de rost, și să mi-o pun pe ochi ca o fereastră dincolo de suferință, ca să stirpesc tot ce e rău, ca să deschid, o clipă, porțile unei lumi de adevăr.

Mina ta care se-nalță-n mijlocul orașului sau înaintea celei mai cărunte mări, salvându-le și acordându-le grandoare. Nu mai plutește-n ele decât o durată fulgurantă, inaccessibilă.

Plină de viață!

În zilnica și lungă caravană a morților ce-aceleași gesturi, tu ești iradiant de vie. În violența țărilor și anotimpurilor celebrăm nunțile majestuoase ale liniei. Actori și martori, ne înălțăm pînă la pragul tulburării.

Plină de viață!

Oare s-ar cuveni-ndărătul nostru să privim imensul marș pînă spre seară-al căldătoriilor? pînă la poarta stranie ce s-a închis definitiv, lăsînd să urle-n noapte și să moară cîinii îngrijorării?

Repetă numele orașelor, frumoase și cuminți, înalte și fierbinți, dar pentru veci înscrise-n claritatea năvalnică a ochilor noștri.

Și numele tău, spune-ți încă o dată numele, ca o piatră prețioasă, smarald sau ambră, numele tău ca o albastră auroră, ca flacăra, ca fulgerul în noapte.

Numele tău precum o graniță definitivă în care ne pierdem, prizonieri ai mirezmelor, fremătători în plenitudinea de zgomote.

Să nu te miști; privește dincolo de vorbe orgoliul delirant al celei mai înalte conștiințe, această creastă inamabilă pe care nimeni nu ne va ajunge în fuga noastră către soare, acolo unde somnu-i o absurditate într-o lumină atîta de cumplită.

Noapte bună; dar nu, e ziua, mai plină și mai caldă ca un fruct din țara ta-ngropată, din insulele tale rădăcite undeva pe mapamonduri vechi. Dar cum să știm inutilitatea orelor, cînd noi sintem dincolo de zile și de nopți?

Am să-ți ofer fără odihnă străvezimea apei, oglindă ultimă a ne-nțelesei noastre-avidității, pe care ne-aplecăm spre-a ne-neca-mpreună după poftă, spre a muri acolo într-o singură tortură.

Un singur gest te va-nsemna adînc, cînd răspîndești pe fața mea acest parfum de bucurie pe care-l duc în taină, cagulă invizibilă a orelor însingurate și intacte.

Să mă uit la buzele tale care se umflă ca o maree pînă în clipa cînd rostești singurele vorbe ce ne mai sint posibile de-acuma înainte. Vorbe pe care încă nici o limbă nu le-a născocit.

Să regăsesc în mine acest suflu ce iese chiar din gura ta și să ți-l dau ca să mi-l dai napoi și să ți-l dau din nou și, astfel, după completa nimicire-a timpului, plămînil noștri să ne poarte numele. Să se-ntindă liniștea peste-oboșala cedrilor și-arțărilor.

S-aștept ca în aceste tainice cîmpii unde voi ridica cea mai înaltă coloană pentru oricare dintre-niversări, tu să multiplici încălzind fără sfîrșit această flăcără ce se va răspîndi asupra-ne precum o floare rară și pe care o vom proteja de-orice-atingere, aceste ruguri ce-anulează orice noapte.

Inocență.

Și toate miturile să le nimicim.

Totul începe iar în clar-obscur, în filigrane de cuvinte, în tăcerea căreia nimenea nu-l va ghici tandreșea surdă, mușcătura din umerii noștri.

Gîndește-te la-ncetineala asfințitului, și la intrarea ta în noapte ca o navă ce iese-n larguri.

Gîndește-te la gingășie, la pacea trîndăvelii, mirositoare, largă cît hăul acestora-care lunecăm fără de teamă, înlănțuiți și fericiți.

Gîndește-te la dimineața pe care o-ntrevezi prin persiene, la dimineața somnului dintîi.

Fremătătoare !

Tu dormi ca un copac, majestuos, în cel mai depărtat mister. Atât de îndepărtat ca-n mulțime; dar e de-a-juns doar o mișcare-a buzei tale ca tainele să-și afle chela, ca să te izolezi la pieptul meu ca în mulțime.

În ciuda frontierelor și-a singelui, o arsură, o vorbă mai adevărată decât orice adevăr, și-o pasăre-n zăpadă, spre ascunzișul tău, spre un dangăt ca o rugăciune, spre fața ta pe totdeauna regăsită.

Fața ta regăsită ce abolește pînă și memoria exilului.

Exil există numai dintr-o țară, dar bucurie doar prin tine este, dar suflu doar din gura ta există.

Rîu viu care desenează peisajele întregului pămînt. O, nesfîrșita mea, niclînd deprinsă, nici cuprinsă, cea dobîndită-n toată inocența.

Imaginile curg șuvoi pe capul meu de carne și de munte. Cu tine locuiesc vîrtejul și roind al tuturor adîncurilor.

Ce auroră ne așteaptă, deci? Cine ești tu? Ar trebui să știu numele tău, ca să-l repet, ca să-l repet, ca să-l repet.

Amintire sau vis, mîreamă, chip al fiecărei ore, eternitate care-a și-nceput, cine ești tu?

Cu tine începînd foile cărții se închid.

Cuvîntul trebuie născut.

FERNAND OUELLETTE

DEGETE RACHETE

Și pe pîntecul ei dormind degetele mele rachete dureroase, de la surîsuri gingașe de clown pînă-n culisele-amețelii.

Minune-a unui semn! și pielea ei undule și dănuiește ochiul meu pînă.

Dar miinile mor marine și curg în marele rîu electricizat negru de pescăruși.

Minune a gloriei! Foc de artificii în plete, lungile mele brațe trumpe.

Dar buzele greoaie ca aripi bolnave își prelungesc în ceruri vegetale scufundarea.

Minune-a unui trup! pentru serbarea mădulelor sinii se umflă de spațiu.

Greu de-așteptare, încercuit de sori, pîntecul ei se deschide spre povestea lumii.

CUVINTELE

*Cuvintele se măsoară adesea
împotriva negrelii de cositor.*

*Ele nu străbat largile arii
roditoare decît acceptînd un cutreier
decît dedublîndu-se-n morţi.*

*Ca bulbi foarte-nalţi uneori,
să nu fie ele decît
supravieţuitorii unor domenii
albăstrite, ai naşterii,
temelie solidă epocii
spre care se-ndreaptă cu faţa
heliotropele noastre ?*

*Îmi adun cuvintele ca petale
îmbrăţişînd catastrofa.
De cu noapte ele tind către roză.
Femeia e restaurată,
solarul număr ţîşneşte.*

VARA

*Ce leneşă-i fiinţa care vine
să lumineze aerul.*

*Pe ţărnul unei coapse te destrami
cu inima tînjind spre trenele
miresmelor umbroase
şi licărul din vorbe de şofran
În cluda cerului de foi ce scînteiază,
a soarelui muntelui devine greu
pe ceafă.*

Sătul e sufletu-n singurătate.

*Ridică mlaştina grllaje
precum găoci în jurul răsuflării.*

Ce lipsă de măsură-n infinitul
de raze care cad pe ochiu-nchis!
Chiar miinile se diluiază-n unduirea
prezenței însă totuși foarte vie.
Și gîndirea se mutilează
în crînguri de greieri.

Ce surdă e fîntîna sub dogoare
și tainic umbletul convivului.

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

PUSTIURI DE VARESE

Louisei Varese

În zarea pămîntului:
sunete roșii în Dumnezeu se sfișie,
trăsnete negre ale inimii
izbesc mina unui înger.

Încet

de lut
tăcerea înăbușe privirea.
Frînturi de pustiu
acoperă cu pămînt gura unui copil.

Pe sinii fetelor
cerul se lasă și se zdrobește.
Umbra unei căprioare cutreieră
un luminiș de planete asurzitoare.

Un om se pierde în întunec,
cu lanțuri de păianjen la gleznele
iubirii sale...

În spațiu cuvîntul de piatră
zgomotul vidului ca o pocnitoare,

În spațiu greutatea razelor de apă
de-a lungul brebeneilor ce se usucă,

În spațiu șuierul gloanțelor
în pieptul care nu mai are aer.

Orfeu înzăpezește întunericul.

SEMELE

Nu te apropia de strălucirea
nici de sublimul acestui Mire.
Stinge jarul privirii
la chemarea Sa.

Filca lui Saturn intră în umbră.
Părăsește pe veci culcușul cerului:
acest Mire de putere și de neputință
oh va fulgera dorința ta,
căci razele Sale aduc întunericul.

Departă pământul e reavăn sub umbrele sale.
Florile freamătă în fața minunii tale.
Pădurea e o bună apărătoare
contra aprigelor ardori.

Nu-ți deschide gura în fața marelui Soare,
acoperă-ți fruntea sub cuvântul Său.

Departă mai jos prin întunecimi,
lasă-te în voia valurilor,
în vola lilelor verdele.
Întoarce-ți, o, floare a soarelui
frumusețea către păstor.
Transhumanța este aproape.
Mieii sînt de zăpadă. . .

Dar Semele despuindu-se în fața lui Dumnezeu,
trandafire toată, se îmbibă de Strălucire.
Și pămînteană căzu ca petalele de aur
pe platra nesfîrșită a morții noastre.

În românește de OVIDIU COTRUȘ

YVES PRÉFONTAINE

FLUVIUL

Cu pupilele-ntoarse
spre copilăria pietrelor
în adînc
în grosimea sării
farurile
geme cu ochii bogați
cu vorba scurtă
se aprind
se istovesc
Fluviul e în cuvinte
tăcerea licărește

Insulă Verde

FĂRĂ NUME

Așteptam bujorii
și caut încă țara aceasta
cu scrieri de lună

Totul se șterge-n urma noastră
ce avem oare de spus
biserica mîinilor se pustiește

Stigmatate ale plictiselii
caut un mac pe măsura grației tale
și ce loc pustiu fără pîrgă

JACQUES BRAULT

PE FURIȘ ADMIRABILUL
(extrase)

f. 7, Ro

Unli s-au născut pe furîș
de previzibil
m-au ocupat un anotimp sau două, cît
să-mi dezvăluie succesiv în fragmente
un chip atît de prost știut că părea neștiut
admirabilul nu apare la colțul fulgerului
în penumbre se face simțit, fără rușine,
și fără parodă — însă pudic, cu inima pe buze
sub aparența unui surîs născut din durere
și ne iubește
cît e timpul, cum e timpul
și apoi moare
ca o clipă
ca să renască aiurea

atunci ne aducem aminte

zi de zi, să zidim o patrie, una adevărată
o școală de libertăți trase la fit

f. 36, Vº

în țara asta nimeni mutism de rigoare
nici un ris nici spărtură
orizontu-i teroare
a totului prezent expresiv
fără figură

astăzi n-are sens n-are sex s-ar zice
nu se zice nicicând nici aiurea mort aici
și care se va trezi din lumea asta din eul său
fără zălog cu adevărul zvirlit de-a curmezișul

gitlejului ca un pisc cu gheață un rău tăios
această vanitate de a muri care apasă pieptul
opinteală de ciori
comete negre
pleavă de noapte

cerul de martie malaxează aici zăpada tenace
pavajele gem sub viraje de vânturi
această penumbră care anulează
o aparență de a fi

f. 41, Vº

lumină de noiembrie mică rămășiță de cald
trupul semnat pe zid
lucire tunzătoare de minciuni

fereastră deschizându-se spre lume
cea de departe și-aproape atîta de sumbră

moartea la picioarele tale zace
curățată de impudoare

brațele își planează pe umeri
storcînd gîtul de minie
zvintind frigul
de singur

să vie noiembrie disperarea
lumina ta ninge-n secret
în ochii orbilor

QUÉBEC MOARE

1

în sloche

în singele coagulat
al veleităților de la Saint-Charles
în fumul gălbui
al poștel regale

Québec moare

mai sigur
ca un prim-ministru
în fața ecluzelor
unui baraj nou-nouț

moare țara

distilată

4

Și apoi la urma urmei
e o moarte blindă
aproape psihedelică
fără baionete sau crematoriu

o extincție a vacii și rasei
în rezervele mizeriei
blindă și foarte discretă
o minunată diplomație

cu exact ceea ce se cuvine
din Saint-Eustache
pentru a justifica
verzile contestații

dar tinerii
îmbătrinesc atît de repede
asumîndu-și răspunderile
datoriilor lor de educație

gustul scrisului frumos se pierde
nu e întotdeauna ușor
să ai stil cînd te sufoci

TOTUL SE NEUTRALIZEAZĂ

*totul se neutralizează limpede și se goleşte de
orice sens moartea răsuflă alb tăcere a
memoriei tăcere tăcere memoria
toată-ntr-un singur suflu centru ultim unde
totul se poate-n fine concentra un centru alb
fără de față timpul timpul nu transformă
nimic de-acum nainte timpu-nșepenește alb*

ALB TOTUL

*alb totul e prezent mort dulce liniște și gol
de orice lucru moartea de-acum nainte răsuflă
țearpână totul concentrat în acest loc memoria
nu e decît memorie în această clipă nu mai e
impersonală anonimă cea a morții moartea
se infiltrează suflu alb în acest prezent care
neutru se eternizează*

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

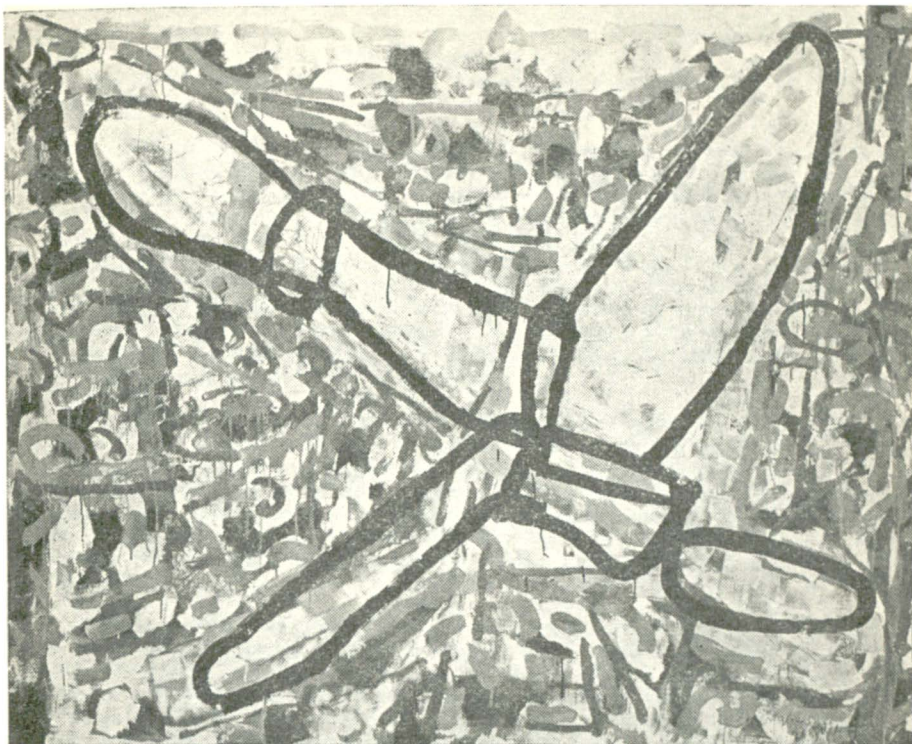
A ȘTI DACĂ INTEROGAȚIA ESTE SPAȚIALĂ

*a ști dacă interogația este spațială
este atitudinea desfășurată
a ființei
indică situația precisă
în structura însăși care o perturbă*

*a vedea dacă massa totală
integrantă în sine nu se repliază
prea repede
sub ochii noștri cu priviri vioaie*

*în orice dimensiune
a se oferi nu contează cărei furii
punctul valid
materie după mine spectacol
ea singularizează dincoace de orice repetiție.*

În românește de OVIDIU COTRUȘ

« Barză »

La pp. 37, 51, 73, 82, reproduceri din ciclul « Alfabetul nodurilor », opera canadianului RIOPELLE

<https://biblioteca-digitala.ro>

**Scrisoare
către
ANDRÉ BELLEAU
despre
poezie
și despre
rătăcire**

S-a spus că anticele Muze erau fiicele Memoriei și că ele se iviseră pentru a inspira cuvîntul laudativ, cuvîntul vibrînd de ceea ce este, cuvîntul care salvează de la uitare. Iată de ce își oficia Pindar cu atîta fervoare slujba, conștient că păstrează vii faptele și ființele pieritoare, dispărute « sub zăbranicul negru al tăcerii ». Va scrie în a patra Odă Nemeiană: « Cuvîntul supraviețuiește multă vreme faptei, dacă adîncul sufletului e acela din care, cu ajutorul Grațiilor, se inspiră graiul nostru ». Cine, mai mult decît el, a fost conștient că trupul omului e supus « chemării morții »? Dar celebrîndu-l, Pindar se dovedea, fără-ndoială, mai curînd rege decît preot. El făcea dintr-un simplu muritor, doar prin acest act al celebrării, egalul regilor, socotind că între zei și muritori nu e decît o diferență de investiție, de atotputernicie, dar nu și de nivel de existență. Căci noi ne apropiem de cei Nemuritori prin « sublimul spiritului ». Și totuși, să fie poezia, demența poetică, într-adevăr înșelătoare așa cum a pretins Aristotel? Trebuie oare să distrug manuscrisul *Eneidei*, se întreabă Vergiliul lui Broch? Adevărata celebrare n-a amuțit de mult? Trebuie să ne amintim că trupul e pieritor și că ultimul « veșmînt » ne va fi țărîna? Bine înțeles, azi nu mai sîntem capabili să oficiem. De altfel, societatea contemporană desconsideră cuvîntul, căci ea s-a consacrat întru totul Puterii. Nu ne-am abandonat noi memoria ordinatorului, bibliotecilor, muzeelor? Memoria e azi instituționalizată. Cine mai are nevoie

de truda poezilor năzuind să desăvîrșească ființa în cîteva forme privilegiate și sublime? Memoria a devenit un aparat de măsurat. Omul are impresia că-și amintește. Dar într-o epocă în care atotputernică e matematica, zeii ne-au părăsit. Ce mai rămîne din romantizarea unui Novalis, din aspirația către forța calitativă?

Anticultura ne invadează. Scrisul degulinant, psihedelic, se substituie căutărilor totalizante. Totul e atins de disoluție. Unii se străduiesc, prin diverse mijloace, chimice sau de altă natură, să revină la puterile obscure, la energiile primare ce-l fascinau pe un Rousseau; alții, care nu au îndurat pătimirile lui Hölderlin și care nu și-au putut dobîndi inocența cu preul cuvintelor și al nesfîrșitelor nopți de veghe, visează reîntoarcerea la haosul originar. Dar cine poate, chiar numai evocînd haosul originar, să nu-și tulbure, să nu-și tortureze cumplit sufletul? Și cît trebuie să fii de inocent ca să-ndrăznești să afirmi, asemeni lui Hölderlin — cel imaginat de Heidegger — , că « Haosul e însuși Sacralul »! Totul e în zadar: peste noi atotstăpînitoare e entropia. Procesul de unificare este batjorcorl. Incoerența și-a dat mîna cu rătăcirea.

Nu mă aflu oare din ce în ce mai singur, păgubit de valori, pe drumul îngust al unei odisei întinuate în care strălucirile solare ale epicului s-au stins de tot? Sînt nevoit să bîjbii ca un orb, fără să-ntrezăresc steaua polară și nici sperînd să-mi pot regăsi Ithaca. Zvirlit în afara oricărui centru gravitațional, îmi dau seama că rătăcesc prin spațiul profan, un spațiu fragil, extrem de vulnerabil, asupra căruia pare să atîrne amenințător trăsnetul sacralului. De altfel, nu văd cum m-aș putea face util în acest spațiu pustiu dacă nici o pîlpîire, nici o fulgurație nu-mi încălzește sufletul.

În fond, adîncul sufletului — pentru a folosi minunata expresie a lui Novalis — e acela care undulește în rătăcire. Oare nu acesta e sensul cuvintelor sale cînd afirma că poezia este arta « de a pune în mișcare adîncul sufletului »? Poeziile mele sînt, fără îndoială, unduiri ale adîncului sufletului și ele nu există decît în rătăcirea cuvîntului. Această rătăcire îmi pare a fi antientropia prin excelență. Căci e o rătăcire ordonatoare. Ea străbate prin noapte depistînd elementele dispersate, sprijinind sufletul în efortul său de unificare. Asemeni Aedului orb al lui Hölderlin, poetul « urmează Certitudinea pe calea rătăcirii », adică o urmează știind însă prea bine că Certitudinea îi scapă. Dar ce paradox! rătăcitorul orb și muritor nu ia seama decît la imaginile nemuririi, pe care le adună. El se supune, cu orbitele golite, unei teribile precipitări. Însuși cuvîntul său este precipitare. El trebuie să iradieze asemeni unui fascicul de laser care străbate moartea.

Poezia își amintește de Orfeu. Ea știe că, pentru a asigura trecerea de la cuvîntul mort la concentrația luminoasă, nu-i e îngăduit să privească în urmă. Căci rătăcirea e incompatibilă cu această dispersare, cu această slăbiciune de a fi prîvi în urmă. Totuși, neprivind în urmă, mergînd la întîmplare, nu înseamnă că și aduni la întîmplare sau că destrămî energiile înmănușiate de senzațiile elementare. Sufletul vibrează la semnalele simțurilor, dar el nu se poate abandona și contorsiunilor acestora. Mecanismul său e cu totul altul. Sensul mișcării sufletului e de cufundare totală în nocturn. Poezia își amintește de Iov. Ea nu există decît în singurătate și într-un raport de tensiune cu propriul său absolut. Vîrsta de aur a armoniei primitive o fascinează mai puțin decît setea de inaccesibilă inocență. De aci dimensiunea tragică a adevăratului scris. De aici nebunia, tensiunea aceasta

uneori de nesuportat. Scrisul, deși nu reunește la întâmplare, nu unește totuși decât ceea ce îl fundamentează, decât ceea ce-l apropie de revelație. Și poate tocmai datorită acestei intuiții a putut scrie Baudelaire: « Există în cuvînt, în verb, ceva sacru care ne ferește să facem din el un simplu joc al întâmplării ». Mă-ndrept nici eu nu știu spre ce tărîmuri, ar spune Guillaume al IX-lea, dar simt mereu în urmă prezența unei nevăzute doamne îmboldindu-mi pe nesimțite gîndurile și făcîndu-mă să nu culeg decât ceea ce-mi îngăduie căutarea într-adevăr rătăcitoare. Mă-nșel uneori asupra existenței Doamnei mele, ar admite Cavalerul tristei figuri, dar alteori îi simt pe frunte arsura sărutului.

Poezia este deci o rătăcire ce concentrează elementele dispersate ale sufletului. Ea nu poate fi decât sensibilă la orice suferință ca și la orice triumf. Ea este « milostivă »; vreau să spun sensibilă la nefericirea oricărei ființe, a omului și a Domnului. Poezia e conștientă că revine la obîrșiile mumei sale Memoria, adică de faptul că nu poate consimți nici la abandonarea « trupurilor triumfătoare » și nici la tăcerea profundă și disimulată a suferinței. Iată de ce nici o poezie cu adevărat autentică nu poate fi disperată. Neînsoțită de prezența unei secrete speranțe, rătăcirea ar fi de neconceput.

Așadar, cuvintele țîșnesc și se împrăstie necontrolate. Se plăsmulesc în imprevizibile constelații. Nu fără motiv societatea care se pune din ce în ce mai mult la adăpostul unor circumscrieri și structuri matematice, și forțele care încearcă să paralizeze spiritul prin intermediul banului, a minciunii sau a violenței profesează disprețul cel mai incisiv față de fulguranță și de rătăcire, față de mișcările sufletului. Dăinuie, în plină epocă a disprețului, un teribil dispreț la adresa poeziei, dispreț deghizat chiar sub masca a mii de aparente încercări poetice. Dar orice repulsie, orice violență împotriva mișcărilor sufletului înseamnă tot atîtea răni deschise entropiei, disoluției și morții. Și dacă poezia trebuie să fie « milostivă » și revoltată împotriva tuturor formelor suferinței și nefericirii, ea nu trebuie să slujească niciodată acelor active ale urii și ale morții. Toată truda îndoliată, întregul efort de concentrare al activității poetice trebuie să însemne o rezistență în fața morții indolabile, a unicului păcat: moartea Domnului. Sarcina poeziei stă în rătăcirea care adună rămășițele invizibilului de cînd glasul Lui a amuțit. Să ne fi născut prea tîrziu, așa cum a spus Hölderlin? S-au înălțat oare zell « deasupra noastră, într-o altă lume »? Poate... Oricum, sîntem datori să continuăm efortul de reîncarnare, trecerea prin deșert, pentru ca poezia să poată presimți înaltea noastră existența permanentă a unei prezențe unice! Să fi fost într-adevăr distrusă de trăznet Semele? Atunci poemul nu ar trebui să existe decât pentru a-l aduna cenușa, și doar din refuzul de-a privi îndărăt, în divagația torturantă și în tărîmul de dincolo de Lumină. Jupiter ar trebui să-și stăvilească forțele și să-l redărulască Semelel nevinovăția sufletului și splendoarea trupului. Condiția de cenușă nu este un destin. Ființa e făcută să moară de viață, în eterna îmbrățișare. Orice poezie este o căutare a iubirii, o acțiune directă pentru sporirea rezistenței sufletului împotriva Trăznetului.

Poezia este o lampă din obsidiană

I se reproșează deseori poetului că e ermetic, obscur; într-adevăr, oricine știe că rolul poetului e de a lumina, nu de a lăsa pradă obscurului; dar această obscuritate nu este iminentă ființei sale, și, în plus, oamenii uită prea des ce nebănuite adâncuri cutreieră el.

Poemul se naște dintr-un cuvânt, dintr-o imagine, dintr-o frază ce-mi « bate la fereastră ». Îndată fraza așternută pe hîrtie, ea se dezvoltă, își întinde ramificațiile, crește ca o plantă; poemul izbucnește, iscat dintr-un elan, dintr-un ritm firesc pe care, de la primul cuvânt, îl poartă într-însul.

« Un ciocănit al degetului tău pe tobă deslănțuie toate sunetele și proclamă noua armonie », scrie Rimbaud în poezia *A une raison*.

Poetul trebuie să-și plece atent urechea pentru a descoperi acest șuvoi, ca să-l elibereze și să-l ajute să se împlinească. Iată de ce premeditarea în poezie mi se pare suspectă: pentru că, în cazul ei, cred mult mai mult în declic, în izbucnirea neașteptată, decît în reflecție. Reflecția e exterioară poemului.

Pentru mine, poezia nu este evadare ci mai curînd invadare. Invadare a universului exterior de către lumea lăuntrică. Căci pentru a se manifesta, poetul trebuie să-i fie acesteia sălaș.

Pentru poet, poemul reprezintă un mod de a interveni în ordinea lucrurilor, intervenție care implică, inițial, o revoltă.

Visez la niște cuvinte mistuitoare. Săgeți zvîrlite cu o răscolitoare forță și care s-ar înfige ca un sfredel chiar și în cea mai rezistentă piele. Atunci, orice poem ar fi un măcăciuniș din care am ieși răniți, însîngerăți, ciopîrțiți ca după o luptă înverșunată. De zile-ntregi ar fi nevoie ca să te vindeci. Poezia și-ar îndeplini, astfel, menirea. Un om atins de un poem ar purta pînă la moarte scînteietoarele și superbe cicatrici.

Pentru că poetul este Cel Care a Furat Focul, e firesc să pretindem poemului să ne revele această lumină fără de care el nu ar fi decît literă moartă. Dar văd această lumină aureolată de un brîu de umbră, asemeni diamantului sclipind pe catifeaua-ntunecată. Brîul de umbră e necesar poemului cum e necesară tăcerea străgătului.

Un poem inspirat poate avea mai multe înțelesuri (sfera de reprezentare variind în funcție de unghiul din care-l privim); epoca, evenimentele, chiar mersul vieții iau asupra lor sarcina de a conferi poeziei această polivalență care ne face să-i descoperim neîncetat pe Rimbaud, Nerval, Lautréamont... Câte cărți nu s-au scris pentru a se încerca explicarea sonetului *Vocalelor*? Unul din marile secrete ale poeziei e să poți menține aceste fascinante mistere la lumina zilei.

Ni se întâmplă uneori să privim dincolo de peisajul oferit spre contemplare și să descoperim astfel rădăcinile obscurului.

Imaginarul este totdeauna locuibil și adeseori chiar locuit.

Tărîmurile care ne obsedează sînt totdeauna tărîmurile imaginate de noi.

JACQUES BRAULT

Popas

Iată cîteva file dintr-un caiet în care, tot încercîndu-mi condeiul, căutam (acum cîte ierni?) să leg un fragment din Hölderlin:

*Ceea ce sîntem nu e nimic
ce căutăm e totul*

de acest fragment din Lao-Tse:

*Ființa dă posibilități
dar numai în neființă le poți culege rodul.*

M-am rătăcit însă pe parcurs. Departe de-a se împlini, poemul s-a destrămat parcă. Iar speranța, colectivă și proprie, răcnită întregii lumi sau ascunsă la adăpostul secretului, socială și politică sau intimă și erotică, speranța în zile mai bune s-a demască: nălucă, iluzie, mistificare. Timpul, devenit acum istorie, ca și acela al proiectelor, nu ne alcătuiește decît spre a ne risipi.

Și doar atunci am văzut, am pipăit în acel soi de *no man's land*, adevăratul chip al indicibilului: aproape *nimic* și care, într-adevăr, nu reprezintă *nimic*. Un fel de nebunie, singura viabilă, amestecînd lipsa de rațiune a tuturor rațiunilor noastre. Și ce poate fi, astăzi, mai învechit decît jurnalul scris în ajun?

Aceste crîmpeie dintr-un text (sau aceste extrase dintr-un fragment) vor spune mai bine (fără precauție) decît o auto-analiză ce înseamnă pentru mine inutilitatea scrierii funcționale, prozaice sau *pro domo*: o alegere înnoită neîncetat, veșnic imprevizibilă pentru că nu «și-a găsit drumul», conform definiției puterilor și contraputerilor. Iar ceea ce rămîne, dacă mai rămîne ceva, nu înseamnă de fapt nimic. Căci dacă cuvintele, toate cuvintele, aparțin primului și ultimului venit, limbajul cel mai suspect, cel mai echivoc, cel mai fals (violentat) este acela prin care și în care găsim începutul unei căi înguste către adevărul (atît de simplu) ascuns certitudinilor și minunat chiar dacă nu există (încă).

Cine vorbește astfel? să fiu eu acela, eu, biet înveliș de identitate sau tu, tremurătoare umbră, veșnic prezentă-n fața ochilor? Nu, în acest loc comun și pe acest petec de pămînt mușcat de-atîta gheață, noi sîntem totdeauna cei loviți, răscumparați prin persistența celei mai sarbede existențe — și pînă în străfundurile morții —, fatalitate care nu apasă decît asupra ta și-a mea în timp ce nouă, nouă tuturora, nu ne rămîne decît să trăim.

Antipoezia cea mai dăunătoare constă în a crede și în a încredința și pe alții că, într-o zi, cei care poartă numele de oameni nu vor mai fi contradictorii. Nici îngeri, nici fiare, noi nu dobîndim admirabilul, savoarea fiecărei clipe, decît în lupta împotriva obscurului, a oroarei de timpul care ne ucide.

În românește de ALINA LEDEANU

După această explorare a peisajului literar canadian în latura sa de expresie franceză, literele canadiene în ipostază anglofonă vor constitui, într-un viitor număr al revistei noastre, obiectul unui amplu grupaj.

NICOLÁS GUILLÉN

MAREA GRĂDINĂ ZOOLOGICĂ

GHITARA

Au plecat să vineze ghitare
pe lună plină
și-au adus-o pe ea
palidă, gingașă, sveltă,
ochi de neistovită mulatră,
mijloc de lemn despicat.

Tinăr e, de abia și-a luat zborul.
Dar cîntă de pe acum
atunci cînd în alte colivii aude
cum filfiie songuri și cople.
Songurile-umbre, coplele-unde.
În colivia ei se află această inscripție:
« Atențiune: visează ».

SCARABEII

Priviți scarabeii.
Cel din India,
pîntec de lut smălțuit și aripi de pîslă albastră.
Gemenii, din aramă și gutapercă.
Împărătescul scarabeu de Olanda.
originar din Sumatra (cupru curat).
Cel din lavă vulcanică
descoperit într-un mormînt aztec.
Pleoapa cea mare — numai porfir.

Scarabeul de aur
(donație specială a lui Edgar Poe)
s-a prăpădit.

ACONCAGUA

*Piscul Aconcagua. Dihanie
solemnă, înghețată. Creștet
alb și ochi de piatră-neclintită.
Înaintează în turme încete,
cu alte jivine asemenea lui,
prin stîncoase pustietăți.*

*Noaptea,
cu buze blăline, atinge
mîinile reci ale lunii.*

FLUVIILE

*Iată vizuina năpîrcilor.
Răsucite în sine însele
dorm fluviile, fluviile sacre.*

*Mississipi cu negrii lui,
Amazonul cu indienii lui.
Sînt ca puternicele șenile
ale unor camioane urlașe.
Rizind, copiii le azvîrlu
verzi insulițe însuflețite,
crînguri pictate cu papagali,
canoe, cu echipajuri cu tot,
și alte fluvii.*

*Marile fluvii se trezesc din somn,
se descolăcesc cu încetul
înghit totul, se umflă, gata sunt să pleznească,
și se întorc și iarăși adorm.*

VÎNTURILE

*Nu vă puteți închipui
cum umblau vînturile astă noapte.
Au fost văzute,
aveau ochii scînteietori,
coada lungă și țepăndă.*

*Nimic n-a putut să le abată din drum,
(nici rugăciuni, nici blesteme),*

din drumul unei colibe, al unei bărci singuratece,
al unei ferme,
al tuturor acestor lucruri trebuincioase,
pe care le nimicesc în neștire.

Pînă ce azi dimineață le-au adus legate,
prinse pe negîndite,
cînd rădăceau gînditoare,
galeșe, îndrăgostite,
pe lîngă un cîmp de dalii.

(Cele de-alci, de la stînga,
adormite în colivile lor).

LUNA

Mamifer metalic. Nocturn.

I se vede
obrazul mîncat de-o spuzeală.
Sputnice și Sonete.

TENOR

Este tenoru-n extaz
contemplînd tenorul
oglinzii, care-l același tenor
în extaz
ce contemplă tenorul.

Uneori iese la plimbare prin lume
tras de un fir de mătase,
aplaudat în dolari,
în cerneală de tipografie
și alte substanțe avantajoase.
(Alci în grădina zoologică îl supără
că trebuie să cînte pentru mîncare
și nu prea e generos cu arille sale).

Scala din Milano.
Metropolitanul din New York.
Opera din Paris.

În românește de MARIA BANUȘ

NICOLÁS GUILLÉN

cubanezul universal

Nicolás Guillén s-a găsit pe sine, cum singur spune, atunci când a simțit și a înțeles că este un interpret al sufletului popular, că valoarea și forța lui depind de calitatea de exponent al sensibilității și al aspirațiilor populare. Pentru poetul mulatru, elementul afro-cuban nu este un simplu motiv folcloric, ci o reminiscență profundă. Guillén se exprimă spontan în ritmurile verbale ale muzicii afro-cubane, posedă secretul songului autentic. Identificarea cu această formă poetică autohtonă, care este produsul artistic al procesului de conviețuire a albilor și negrilor, avînd prin urmare origini deopotrivă spaniole și africane, se produce firesc și total și reprezintă cea dintîi manifestare originală de mare răsunet a poeziei cubaneze, care obține astfel audiență universală tocmai prin notele sale profund specifice.

Nu trebuie să uităm însă că Nicolás Guillén este în același timp un poet cult, continuatorul unei ample și rafinate tradiții artistice, și că poeziile sale sînt în egală măsură populare și culte. Asemeni romanțelor țigănești ale lui Lorca sau celor ale lui Miron Radu Paraschivescu, songurile sale sînt mai curînd motive de song, stilizări subtile, fără a fi însă devitalizate, ale songurilor cîntate la Havana prin anii treizeci de sextetul Habanero și de celebrul Trío Matamoros, a căror influență o recunoaște bucuros. Aspirînd la titlul suprem de rapsod, nu se simte jenat de influențele suferite, conștient că a reușit să treacă proba marelui arte: transformarea influențelor în substanță proprie, în element personal, în stil caracteristic de creație. Așadar, spontaneitatea lui Guillén nu trebuie exagerată. Contopirea cu sensibilitatea artistică populară a songurilor din Havana este rezultatul unui proces de sinteză, este o întoarcere la origini după o etapă de experiențe moderniste, este o regăsire a propriei identități artistice, în care originalitatea nu este rezultatul unor căutări extravagante, ci al unei potențări a valorii de exponență. Ca la orice mare artist, spontaneitatea lui Guillén este o spontaneitate conștientă, și originalitatea sa respinge orgoliile mărunte, atingînd forma supremă a anonimatului reprezentativ. Multe din songurile sale au circulat și continuă să circule în America latină fără a li se cunoaște paternitatea.

Motivele de song dobîndesc în poezia lui Guillén o profundă semnificație socială. Revendicarea dreptății și egalității pentru negri și mulatri se înscrie într-o viziune

a solidarităților umane și a fraternizării dincolo de deosebirile rasiale. După experiența războiului civil spaniol, când devine militant comunist, și a călătoriei de doi ani pe care o face în țările Americii latine într-o perioadă de avânt al mișcării democratice (1946–1948), își întărește convingerile politice revoluționare. « Cred, declară într-o conferință din 1947, că adevăratul artist, care e întotdeauna profund uman, trebuie să scrie cu gândul la opera definitivă, opera care se scrie cu sânge. De aceea, mă îndoiesc de valoarea artei care vede în negru un simplu subiect literar menit să stoarcă lacrimi cititorilor, și nu îl privește ca pe o intensă temă umană ». Silit să se exileze în timpul dictaturii lui Batista, revine în Cuba în 1959, o dată cu triumful revoluției, la care aderă prin cultivarea unei poezii cu o tematică de acută actualitate socială. Songurile nu mai exprimă tristețea atavică adunată timp de veacuri de strămoși, ci devin cîntece de luptă și speranță închinată revoluției triumfătoare. Revolta surdă este înlocuită de gravitatea răspunderilor față de istoria pe care experiența colectivă a ultimilor ani o transformă într-un ritm vertiginos. Figurile revoluționarilor de ieri și de azi ai Cubei sînt evocate cu vibrația lirică a unui mare elegiac.

Excepționalele calități muzicale rămîn intacte. Guillén scrie sau mai curînd compune o poezie care trebuie recitată. Dovada cea mai concludentă a magiei verbale din opera sa este valoarea net superioară a imprimării acustice față de lectura individuală a textului. Forma perfectă de transmitere a poeziei lui Guillén este propria sa voce. Versurile sînt astfel concepute, încît să poată atinge plenitudinea în cuvîntul vorbit, care păstrează întreaga incantație lirică a songurilor. Poetul imprimă întotdeauna versulul timbrul său specific. Citită de el, poezia se transformă în muzică, în psalm, într-o comuniune totală a emoției lirice. Pentru că Guillén a atins acel stadiu superior al creației poetice în care tot ce scrie are sunetul glasului său.

Împlinirile în poezia lui

NICOLÁS GUILLÉN

Literatura cubană — plenar reprezentată actualmente în toate genurile și caracterizată printr-o mare efervescență—are în fruntea sa un poet septuagenar, Nicolás Guillén, consacrat ca « unul dintre cei mai nobili poeți ai eliberării omului ». (E. Martínez Estrada).

Vechile teme ale poeziei sale sînt reluate în variații de mare rafinament în ultimele volume: *El gran zoo*, *El diario que a diario* și *La rueda dentada* (ultimele două, publicate în 1972, cu prilejul împlinirii a 70 de ani).

El diario que a diario, reeditare modernă a vechiului tipar spaniol de « crónica rimada », sintetizează întreaga istorie a Cubei, de la descoperire pînă în prezent, dispunînd « cinematografic, ziaristic, nervos, sugestiv » momentele de răscruce ale acestei traiectorii.

La rueda dentada, considerată de autor o « carte ironică », utilizează permanent o ironie de nuanță sentimentală, cuprinzînd chiar și un grupaj de epigrame de inspirație diversă (social-politică, de artă și critică literară etc.). Volumul are la bază un simbol omniprezent, cel al sferei — imagine a avansului perpetuu, a progresului, a perfecțiunii.

Dacă volumul-cronică (*El diario que a diario*) și cartea ironică (*La rueda dentada*) implică prin constituția lor și prin atitudinea autorului o mai accentuată specificitate națională, *El gran zoo*, datorită în aceeași măsură tiparului adoptat și tematicii, este o operă în care destinația națională și cea universală se confundă.

El gran zoo (Marea grădină zoologică) este un bestiar modern. Garanția originalității volumului este susținută de liniile moderne ale colecției de « exemple » (enxiemplos), căci se poate afirma că această operă de apologuri se constituie în bestiarul timpului și al lumii contemporane, nu numai al zonei antiliene la care, desigur, se referă concret autorul. Caracterul angajat, actual, precum și sublinierea accentuată la maximum a laturii moralizatoare, vehemența tonului pilduitor sînt poate trăsăturile cele mai evident specifice pentru acest bestiar.

El gran zoo reprezintă însă un moment deosebit în cadrul liricii guilleniene nu numai prin apartenența la un gen dificil, rar abordat actualmente, sau prin tematică, dar și prin existența unei foarte interesante relații între acest volum și întreaga operă anterioară: relația de recurență. Căci *El gran zoo* apare ca un ciclu constituit prin voința autorului de a ordona și concentra teme și motive abordate anterior. O asemenea experiență poetică nu poate fi decât deosebit de interesantă și originală, cu atât mai mult cu cât intenția autorului nu este aceea de a demonstra astfel propria sa virtuozitate artistică, ci de a trata sub toate posibilitățile o temă anumită, de la sensurile ei majore pînă la nuanțele cele mai fine. Reîntoarcerea la filioanele liricii mai vechi în scopul desăvîrșirii lor este un act deplin conștient și în acest sens Guillén însuși declară următoarele: « De-a lungul drumului parcurș am lăsat unele cariere neexploatate, acaparate fiind de diferite sarcini ale revoluției. Astfel că, îndată ce împrejurările mi-au permis, m-am întors la aceste cariere, pentru a scoate din ele materialele pe care mi-am dat seama că nu le-am lucrat îndeajuns atunci cînd le-am mînuit prima dată ».

Condiționată de coincidența cu particularitatea de bestiar a ciclului în care se produce revenirea, recurența nu limitează în nici un sens valoarea poetică. Metamorfозele răului și masca animală reprezintă modalități utilizate constant de Guillén pentru exprimarea intens sugestivă. În cadrul ciclului se impune deci filtrarea particularului de identic, a specificului de coincident — desigur, raportul stabilindu-se față de lucrările precedente ale poetului — și mai cu seamă se impune precizarea finalităților recurenței, a sensurilor ei.

Primul sens al recurenței este acela de reluare finală, de tratare completă, definitivă, în scopul epuizării totale a temei. La baza genezelor volumului stă de asemenea voința de sinteză, de concentrare, de concluzie finală a tuturor interpretărilor anterioare pe tema respectivă, acțiune realizată printr-un proces de strictă selectare, de decantare a variantelor precedente și avînd ca rezultat fixarea celor mai prețioase semnificații și sugestii. Pe lîngă sensul finalizării, *El gran zoo* vădește sensul totalizării. Ciclul se constituie ca o imagine totală — rezultanta unei elaborări prin recompunere, a unui proces de reconstrucție din elemente parțial prezente, din sugestiile și intențiile existente în lirica de pînă acum. Alte consecințe ale procedurii recurent sînt fixarea substanțelor anterioare în tipare definitive, în formule stabile, precum și realizarea unei unități artistice complete și complexe prin reunirea aparițiilor fragmentare sau sporadice anterioare. *El gran zoo* este deci o carte de confluență a unor constante ale operei guilleniene, o carte a cărei substanță artistică posedă o intensitate maximă, caracter conclusiv, epilogal, de subliniere și de deznodămînt al unei tensiuni susținută permanent de către aceste constante lirice. Oricare dintre alegoriile moderne cuprinse în *El gran zoo* poate ilustra eficiența sporită la maximum și net vizibilă în cadrul acestei lumi compuse dintr-o zoologie fantastică, care este în același timp o zonă poetică posedînd virtuțile marilor realizări. *La Sed* (Setea), *El Hambre* (Foamea), *Los Vientos* (Vînturile) sînt doar cîteva exemple ale acestui stil concentrat, cuprinzător, epigramatic, sugestiv în cel mai înalt grad: « Burete de apă dulce, / setea așteaptă un riu, îl devoră. / Absoarbe o ploaie torențială. / Sugrumă / cu o panglică roșie », sau: « Aceasta este foamea. O fiară numai colți și ochi. / Nimeni nu o înșeală sau o abate. / Rage ca leul, strivește ca un boa, / gîndește ca omul ».

Motivația principală, rațiunea profundă a constituirii acestei opere prin recurență este însă de ordin etic. *El gran zoo* se compune pornind în primul rînd de la adînci rațiuni morale, de la necesitatea de a exprima din nou, accentuînd-o, o problemă umană majoră. Permanent preocupat de destinul omului contemporan, Guillén a izolat, printr-un gest eroic, în *El gran zoo*, toate înfrîngările forțelor

ostile omenirii. Tot ceea ce ar primejdi, tot ceea ce ar aliena calitatea de om este zăvorât, claustrat definitiv în bestiarul guillenian. În cuștile de oțel ale acestei galerii zoologice zac inutilizate, anihilate, dar expuse vizitatorului spre pildă și readucere aminte, setea și foamea, vînturile pustiitoare și fiarele, îngîmfarea și impostura, minciuna și jaful, ura și crima, barbaria și monstruozitatea. Alterarea condiției umane autentice, decăderea omului la nivel animalic, de la zbor la tîrîtul reptilei, o întregă eră a cavelor preistorice au fost înfierate de scriitor încă de la primele sale cuvinte rînduite în vers, în acele de demult « canciones como piedras » (cîntece ca pietrele), închegate din « zumo amargo » (zemuri amare) și « flor de insomnio » (floare de nesomn). Acum, toate întruchipările de coșmar, tot ceea ce a atentat împotriva destinului de libertate al ființei umane este capturat și condamnat definitiv la izolare și dispariție, este concentrat și claustrat pentru eternitate prin gestul de taumaturg, prin gestul purificator, eliberator al poetului, în aceste nobile « círculos de música vengadora » (cercuri de muzică răzbunătoare) care sînt poemele din *El gran zoo*. Iată, spre exemplu, cîteva întruchipări ale răului învins, încătușat: « Monștri ornitomorfi, / în largi cuști negre, cămătarii. / Este prizonier în propria sa cușcă / de gratii dure, negre. / Metalul cu care rage, / arde, e înroșit la alb. Tigrul / Lynch din Alabama. / Coadă în formă de bici / și copite din terțiar. / Capturat. »

Operă de recucerire și reafirmare a celor mai veritabile însușiri umane, *El gran zoo* degajă un sentiment de intensă satisfacție, de biruință glorioasă. De aici derivă și preponderența tonalității satirice, a risului triumfător. Modalitatea grotescă — inerentă oricărui bestiar — se diluează în final, transformîndu-se în comentariu malițios și ironie. Această diminuare a virulenței procedeelor artistice sarcastice, acute, rezolvarea lor în umor este determinată de conștiința destinului limitat al tuturor puterilor malefice. Autorul însuși declară că umorul a fost arma sa din-totdeauna, că ironia îi prezidează întreaga operă. *El gran zoo* reflectă de asemenea eficacitatea acestei arme pe care poetul o utilizează încă de la începuturile carierei sale literare cînd declara: « Eu rîd, / pentru că risul e sănătos; / e lance a tăriei mele, / scut al virtuții mele. »

El gran zoo adeverește în același timp o profeție pusă în vers în urmă cu aproape o jumătate de veac, profeție ce poate fi considerată un fundament al tăriei morale de care a dat dovadă scriitorul cuban de-a lungul vieții sale odiseice, fundament al unei opere pusă în slujba speranței și a împlinirilor: « Risul nostru se va înălța în zori peste riuri și păsări »

Peisaj, 1912

ROBERT FALK

DESTINUL UNUI PICTOR

Toți cei ce au avut fericitul prilej să viziteze mansarda casei cu multe etaje dominînd riul Moscova, unde Falk a lucrat ani de zile și unde pînă astăzi o mîna grijulie, mîna unei soții devotate păstrează multe din pînzele sale, au plecat de acolo purtînd în suflet o profundă emoție. Este emoția pe care ți-o dă totdeauna întîlnirea cu un mare artist, la care se adaugă senzația că ai fost cucerit de arta lui și totodată un sentiment de uimire că acest pictor a cărui existență pînă atunci nu o bănuiai, sau de care doar auziseși vag, a pătruns profund în conștiința ta, ți s-a întipărit în memorie și a pus stăpînire pe tine, fermecîndu-te cu penelul său.

Cînd rămii cu tine însuși și încerci să analizezi sentimentele de care te simți cuprins te întrebi care ar fi locul pe care ar trebui să-l ocupe Falk în arta secolului nostru, în arta rusă și europeană. Cu greu vei reuși să găsești un răspuns precis. Vei cita în memorie o serie de nume de impresioniști și de postimpresioniști, vei reveni nu o dată la Cézanne și totuși . . . pînă la urmă Falk nu va putea fi încadrat în mod absolut în niciunul din curente sau școlile cunoscute. Atunci poate fi el considerat un inovator în sensul de a fi creat o orientare sau un sistem nou în pictură? Dar precum se știe, importanța unui pictor nu este determinată de faptul

Sticle la fereastră, 1917

că a fost sau nu căpetenia unei școli sau șeful unui curent, Falk nu a urmărit să descopere mijloace de expresie noi, necunoscute. Dar poate că tocmai aceasta i-a îngăduit să se concentreze și să realizeze opere de artă autentice și profunde. Poate că este imposibil să definești creația lui Falk printr-un singur termen, să exprimi în câteva cuvinte esența artei sale? E ceea ce trebuie considerat indiciul cel mai sigur al unui talent autentic și măsura adevăratei sale importanțe.

Au trecut destui ani de la moartea pictorului și moștenirea lui, indiferent dacă vrem sau nu, a intrat în istoria artei din secolul XX. Privind retrospectiv tot ce ne-a lăsat pictorul Falk, aducându-ne aminte de cuvintele lui, puține dar totdeauna pline de miez, în care definea sensul și importanța artei, ne dăm seama că omul acesta era nu numai talentat dar și un om de o mare forță spirituală, un om devotat pînă la pasiune creației, un om ferm convins că drumul pe care merge în artă este un drum autentic. Forța spiritului era adesea umbrită de stăpînire, de modestie. Dar tocmai această forță spirituală era izvorul principal care-i alimenta arta. Falk nu era pur și simplu un pictor. Falk era un om al sacrificiului. Un om devotat unui ideal nobil, unui vis mareț, un om care avea o chemare și această chemare însemna pentru el o existență grea, cu adevărat o viață de mucenic.

Artiști de felul lui nu muncesc pentru a face altora plăcere nici pentru a dobîndi glorie sieși ci pentru a înțelege sensul profund al vieții, pentru a pătrunde tainele artei autentice. Falk lupta fără a-și precupeți eforturile pentru afirmarea în artă a acelui univers pe care ochii lui îl descoperiseră, dăruindu-și toate puterile, toată bogăția spiritului ca acest univers că capete culori. Într-un fel el a realizat o simbioză deosebit de prețioasă între forța spiritului și iscusința artistică. Astăzi e tot mai limpede, pentru cei care-i admiră lucrările, că Falk face parte din categoria acelor pictori pe care omenirea îi va considera totdeauna prietenii săi, tovarășii săi de drum indiferent de epoca în care aceștia au trăit.

Vreți să pătrundeți în lumea minunată a artei lui Falk ? Pînzele lui Falk vă vor putea oferi prilej de bucurie, de delectare, numai dacă veți căuta să depuneți strădania necesară pentru a le înțelege. Pe drumul greu pe care a mers, Falk nu s-a cruțat niciodată. Nu-i era teamă că mîinile sale vor fi ude de sudoare. Nu-și cruța nici viitorul public, cerîndu-i o dăruire tot atît de mare ca a lui.

Sper că aceste cîteva reproduceri pe care revista «Secolul 20» le va oferi cititorului român, vor trezi în el dorința de a cunoaște mai bine creația unuia din cei mai de seamă pictori sovietici.

Peisaj lângă insula Saint-Louis, Paris, 1929

R. R. FALK CĂTRE MAMA SA, M. B. FALK

Paris, 21/VI/1929

... Timp de o săptămână, am făcut o călătorie foarte interesantă prin Bretania. E o regiune liniștită... toată parcă trăind în Evul Mediu. Am uneori senzația că trăiesc cu patru-șase sute de ani în urmă. De când mă aflu în Franța, am făcut douăzeci și opt de pinze în ulei și aproape patruzeci de acuarele. Totuși majoritatea nu sînt lucrări capitale, mai curînd niște studii. Lucrez destul de greu. Am prea multe impresii noi, prea multe emoții, nu am ajuns încă să asimilez tot acest material; totuși simt că mi-am schimbat în multe privințe felul de a picta. De fapt, nu e vorba atît de schimbări, cît mai ales de întoarcerea la acele principii pe care le-am profesat cu cinci-șase ani în urmă. Acum îmi dau perfect seama că în ultima vreme eram în regres.

Franța, 1932, Aix-la-Chapelle

... Revin deci la Paris cu un sentiment de melancolie. Faptul că am avut posibilitatea să mă odihnesc puțin, să mă liniștesc, mi-a îngăduit să privesc cu atenție situația în care mă aflu. Nu aș putea spune că aș avea multe motive să fiu optimist. Nenorocirea vieții mele este că sînt pictor. Artă mea are o anumită orientare pe care eu unul o prețuiesc foarte mult, dar care, din păcate, astăzi nu mai este la modă. Nenorocirea e că pe măsură ce trec anii, devin tot mai puțin adaptabil la viața practică... Ar trebui să fiu un schimnic, să trăiesc undeva într-un orășel îndepărtat, cufundat cu totul în munca mea. Dar astăzi lucrul este imposibil, chiar atunci cînd

manifesti pretenții minime față de viață. De voie, de nevoie, trebuie să participi la lupta pentru existență... Iar eu unul în această privință sint cam ghinionist. Timp de doi ani am lucrat ca să-mi consolidez pozițiile, am reușit să obțin deschiderea unei expoziții la una din cele mai cunoscute galerii și când colo, poftim! a izbucnit așa numita criză mondială. Impotriva acesteia nu poți lupta, e ca o calamitate naturală, ca o inundație sau ca un cutremur de pământ... De pe urma ei s-a restrîns teribil cercul oamenilor care se interesează de artă. Dacă ar fi să comparăm situația de acum trei-patru ani cu cea actuală, e o diferență ca de la cer la pământ. Acum trei-patru ani, viața artistică era în plină eferescență, astăzi ea este pe moarte. Dar și astăzi, pinzele pictorilor de altă dată sint la mare preț. De pildă, recent, s-a vîndut la licitație o pinză a lui Van Gogh cu trei sute de mii de franci. În timpul vieții sale nu putuse obține nici un franc pe ea.

Bine înțeles, dacă m-aș fi mulțumit cu felul în care lucram acum cinci-șase ani, aș fi dormit pe laurii gloriei și aș fi devenit cu timpul un pictor foarte respectat, de tipul, să zicem lui Koncealovski sau Mașkov. Nu aș fi ajuns, poate, la bunăstarea lor materială, dar aș fi avut cel puțin o jumătate sau un sfert din această stare. Ce pot face, însă, dacă privirea mi-e mult prea ascuțită. Văd nu numai slăbiciunile altora în artă, dar și pe ale mele. Și nici un fel de laude, nici un fel de succese exterioare, nu mă pot amăgi. Pictura mea trebuie să fie tină, plină de viață.

Mamă dragă, mi-e greu să-ți explic ce anume înțeleg prin aceasta, tu nu ești un om de meserie, cu atât mai mult cu cît și mulți pictori nu mă înțeleg. Trebuie să-ți spun, însă, că am reușit într-o măsură să ating acest ideal și cred că ultimele mele pinze sint mai bune. Din naștere am un talent complicat, care îmi face greutăți... care îmi solicită toate forțele omenești și cere pentru a înflori și un minimum de condiții de trai cotidian, ceea ce nu am avut niciodată...

Acum sint convins că talentul meu n-o să mai înflorească niciodată. Nu mai sint un tînăr, așa încît să mă consolez cu spusele lui Pușkin: « Tineretul trăiește din speranță ». Eu nu pot trăi din speranță, și nici iluzii nu-mi mai fac. Am făcut în numele artei sacrificiile de care am fost în stare. Duc o viață de student, de om care deabia pășește pe un drum independent. Am renunțat să trăiesc lingă ființele cele mai scumpe pentru mine... și acum trebuie să găsesc în mine forță pentru un act de eroism și mai mare, trebuie să-mi dau seama limpede că am din ce în ce mai puțin șanse de bunăstare materială în condițiile de astăzi; cu toate acestea, scrișind din dinți, suportînd orișice, îmi voi continua drumul de Ahasverus în artă. Nu mă voi opri la rezultatele atinse, voi merge mai departe, tot mai departe. Unde? Pentru ce? De fapt nimeni nu are nevoie de artă. Toți mă invidiază. Toți spun: « Ce fericire că natura ți-a dat talent ». Într-adevăr, uneori e fericire, dar pentru unii e o povară uriașă, care te apasă, pe care trebuie s-o duci toată viața pe umerii tăi și lucrul cel mai tragic este că nici nu poți să nu duci această povară, căci dacă ai încerca s-o zvîrli de pe umeri, ai rămîne cu sufletul mutilat. Cineva a spus că omul ca să poată simți cu adevărat că trăiește, trebuie să-și manifeste din plin calitățile. Asta și fac. Mă străduiesc din răsputeri să simt că trăiesc. Adică să-mi dezvolt tot mai mult talentul, care deocamdată nu-mi aduce decît supărări. De aceea, cînd fratele m-a întrebat: « Tu, probabil, nu vrei ca fiul tău să meargă pe același drum greu al artei, să devină pictor? » i-am răspuns că drumul în artă nu ți-l alegi. Dacă natura ți-a hărăzit talent, acesta îți modelează sufletul într-un anumit fel, indiferent dacă devii sau nu artist profesionist.

Un singur lucru știu, și anume că simt din ce în ce mai multe puteri în mine, că sint gata să accept o existență și mai aspră, bineînțeles pînă la acele limite pe care mi le impune sănătatea, care precum știi bine, nu e de fier. Asta-i nenorocirea mea, că impun sănătății mele exigențe maxime.

Locuiesc absolut singur. Nu am pe nimeni să mă ajute, de aceea trebuie să fac totul singur: focul în sobă, cumpărăturile la piață, gătitul mîncării, curățenia în atelier, etc. Trebuie să fiu totodată și pictor, să caut să cîștig și niște bani, să dau lecții, să mă întîlnesc cu oamenii. Iar ca să faci pictură, trebuie să ai nu numai sufletul liniștit, dar să te simți și într-un fel în stare de euforie.

... Nu-ți imaginezi cituși de puțin ce înseamnă criza economică în Europa și ce lovituri puternice a adus ea artei. Dacă n-aș avea devotamentul acesta fanatic față de artă și dacă nu m-aș fi călit încă din copilărie în ce privește lipsurile materiale, n-aș mai fi rezistat de mult. . .

Bineînțeles, chiar și acum în aceste condiții grele, aș fi trăit mult mai bine dacă aș fi avut un simț practic mai dezvoltat. Dar nu e nimic de făcut; dimpotrivă, pe zi ce trece devin tot mai nepriceput. Ce să-i faci! Cu rare excepții, niciodată aproape nu a putut coexista talentul cu sentimentele (în aceasta văd capacitatea de a crea opere de artă) cu talentul în viața practică. Aproape întotdeauna cînd pictorii începeau să manifeste capacități de ordin practic, decădeau ca artiști.

R. R. FALK CĂTRE A. V. KUPRIN¹

Moscova, 1922 (1923?)

... Mă uit cu tot mai multă atenție la pinzele maeștrilor de altădată și încep să mă conving tot mai mult că, în ultima vreme, arta trece printr-o perioadă grea de boală. Pictorii de altădată aveau senzația realității și simțeau în mod real. Ambele condiții sînt foarte importante. Cézanne ne vorbește, de pildă, despre micul lui « univers de senzații ». De aici, și perfecțiunea tehnicii la acești pictori. Noi ne mulțumim cu o tehnică confuză și întîmplătoare, pentru că și felul nostru de a percepe lumea, universul nostru de senzații e confuz și întîmplător. De aceea, pentru mine nu este important să rezolv elementele exterioare ale tabloului, cît mai ales să-mi dau seama de ce și pentru ce sînt pictor. În clipa în care am înțeles-o restul vine de la sine. După părerea mea, tot ce s-a făcut după Cézanne este sau estetism, sau academism modern de speță proastă. Noi, cei din grupul « Valetul de caro », am păcătuit mult în această privință. Senzațiile noastre confuze și limitate ne-au făcut să subliniem totul prin dislocări în spațiu, de parcă am fi căutat să ne biciuim și să înlocuim insuficiența viziunii asupra realității cu senzații gustative . . . Vreau să spun, cu alte cuvinte, că am pierdut perceperea acută a lumii reale și odată cu aceasta și perceperea acută a expresiei reale . . . de aci năzuința spre abstract, spre o artă rațională. Cu alte cuvinte, ne-am depărtat tot mai mult de senzații, de emoții și am ajuns pînă la suprematism, adică la o artă făcută de scapeți. Toți, sau aproape toți, pictăm bine, dar ar fi fost mai bine dacă ni s-ar fi întîmplat mai des să facem pinze proaste. Uitați-vă numai cît de limitată e sfera emoțiilor noastre în artă. Nu mai sîntem în stare să pictăm un cer senin, flori de cîmp sau transparența trandafirie a obrazului (și nici nu mai încercăm să o facem). . . Totul a devenit schemă moartă, totul își află expresia în rețete dinainte pregătite. Cu alte cuvinte, arta noastră este lipsită de suflet, de conținut (nu de subiect !), a rămas numai forma goală asemenea unui cadavru. Într-un tablou autentic, la un pictor autentic, suprafața pinzei transpiră o anumită energie vitală, pare a fi țesută din nervi, pare a-și avea un aparat circulatoriu propriu, adică tot ceea ce deosebește un trup omenesc viu de o figură de ceară. Pe cînd la noi . . .

¹ Alexandr Vasilievici Kuprin (1880 — 1960), ca și Falk, a fost unul din membrii grupului « Valetul de caro », coleg de facultate cu R. R. Falk și, mai tîrziu, profesor ca și acesta la Vhutomas. (n. tr.)

1929, Paris

Dragă Viktor Markovici,¹

Trebuie să-ți spun de la bun început că ai învins. Punctul meu de vedere asupra picturii franceze s-a schimbat și am impresia că astăzi corespunde cu al duminicilor. Mi-a fost de ajuns să văd câteva pinze bune, cu adevărat bune, și multe lucruri și-au aflat justificarea. Mă refer bineînțeles la contemporani. Am văzut câteva lucruri excepționale de Modigliani, câteva pinze mai vechi ale lui Utrillo și, în sfârșit, Soutine. Una dintre pinzele lui m-a fermecat cu desăvîrșire: o halcă de carne de mărime naturală. Simți în ea forța și puterea de convingere a unui meșter mare de altădată. Ea m-a făcut să-i iert toate meandrele și monotonia. Cred că, în genere, atmosfera vieții artistice de la noi din țară este cu mult mai serioasă decât cea de aici și că pictorii noștri sînt mult mai devotați artei... deși... există un deși, fiindcă în conștiința pictorilor, independent chiar de voința lor, a început să pătrundă un val de naturalism plicticos. Cînd am ajuns aici mi-am dat seama că, în ultima vreme, și eu am fost contaminat de acest proces. Socot că doi pictori mai ales au avut de suferit: Koncealovski și Mașkov. Și mai ales primul... Trebuie să spun, însă, că și aici există foarte multe lucruri proaste foarte multe exhibiții, minciună, un spirit modernist și salonard, încît uneori simți că te sufoci și-ți vine să arunci în aer o instituție precum Café du Dôme...

Paris, 1929

... Trebuie să mărturisesc că timpul pe care l-am petrecut pînă acum la Paris, nu a fost într-un totu favorabil muncii mele. Pe viitor cred că va fi. Deocamdată, însă, nu. Cauzele sînt multiple. În primul rînd întîlnirea cu Parisul a însemnat o zguduire atît de mare încît de abia acum am început să-mi vin în fire. Lumina este aici cu totul alta, încît trebuie să-mi schimb toată structura ochiului. Altă cauză: boala... În afară de aceasta, am primit câteva comenzi de portrete, ceea ce m-a împiedicat să lucrez pentru mine. Și ultima cauză: expoziția, care mi-a cerut multă energie și timp. Ținînd seama de capacitățile mele organizatorice reduse, ceea ce am făcut este o adevărată faptă de eroism. Și trebuie să mărturisesc că nu am contat pe o primire atît de favorabilă din partea criticii și a oamenilor competenți...

Pe Larionov și pe Gončearova îi întîlnesc din cînd în cînd... Expoziții interesante în acest sezon nu prea sînt... Am ajuns la concluzia că, pentru a avea succes material, trebuie să locuiești un timp și mai îndelungat la Paris, așa că, deabia peste un an și jumătate sau doi, aș putea să încep să vînd pinze în mod regulat. Pînă atunci, însă, nu...

¹ Viktor Markovici Midler, pictor și critic de artă. (n. tr.)

CUM L-AM CUNOSCUȚ PE SOUTINE

Iată cum l-am cunoscut pe Soutine. Treceam într-o zi pe Rue de Seine și, în fața unei vitrine, am văzut strînsă o mulțime imensă de oameni care strigau, gesticulau. Francezii sînt în genere expansivi din fire, iar pictorii cu atît mai mult. În grupul acesta am văzut nu numai oameni tineri, dar și pictori bătrîni. M-am apropiat. În vitrină era o natură moartă, intitulată: « O halcă de carne ». Am rămas cu gura căscată, uimit de forța reală a culorii. În pictură, culoarea nu are preț, dacă este numai asemănătoare. Culoarea trebuie să intre în tot complexul senzorial al pictorului, în trupul și în sîngele lui, să se confunde cu toată ființa lui. Culoarea trebuie să devină o nouă realitate și nu o aparență de realitate. Rar găsești pictori care să aibă această percepere reală a culorii. Cît de multă minciună, fals, găsești în pictură în domeniul culorii. În muzică, fiecare sunet își are înălțimea sa. Nimic nu poate fi aproximativ, un semiton trebuie luat exact așa cum este. În muzică nu poți să te mulțumești cu aparențele, cu imitarea sunetelor...

Privind natura moartă din vitrină am întrebat: « Cine e autorul? » Un pictor cu plete lungi mi-a răspuns: « Soutine, cine altul să fie? »

Soutine avea o fire ciudată. Era înalt, avea un nas mare, o frunte mică, dar niște ochi minunați, frumoși, plini de înflăcărare, plini de înșuflețire.

Cînd l-am cunoscut, ducea o viață de boem. Se bucura de glorie, avea bani. Din anii în care făcuse foame, în care nu mîncase de obicei decît puțin salam și o ceașcă de cafea cu un corn, sau chiar cafea fără corn, rămăsese însă cu o boală chinuitoare de stomac. Într-o zi, veniră să mă vadă niște prieteni. Sună telefonul. Era Soutine. Mă întrebă: « Aș vrea să trec pe la dumneata, se poate? » Bineînțeles, toată lumea și îndeosebi doamnela, au rămas încîntate. Ce plăcere să vadă și să audă vorbind asemenea celebritate!

Ei bine! Soutine a venit și toată seara a vorbit numai despre dureri de stomac: « Macaroanele sînt de vină, naiba să le ia! » se văita el. « Sau poate untul? Dacă aș mîncă macaroane fără unt poate m-aș simți mai bine » Și toate astea le rostea într-o franceză stîlcită. Originar din Rusia, de lîngă Minsk, uitase idișul, știa prost rusește, și nu învățase franceza. În genere, ducea o viață retrasă. Pe vremea sărăciei fusese nu o dată evacuat din locuință, pentru că nu plătea chiria și rămăsese cu obiceiul să se mute dintr-un loc în altul. La Paris, pictorii locuiesc obișnuit chiar în atelier. Ultima locuință a lui Soutine era formată din atelier și cinci odăi. Într-o zi am trecut să-l văd pe la amiază. Ușa nu era închisă. Am intrat în prima odaie. Pe jos era un geamantan plin de rufe murdare. În încăperea a doua, o masă splendidă de lemn negru. Pe masă și pe podea zăceau grămezi de cutii de conserve desfăcute. În camera a treia, într-un pat luxos dormea Soutine acoperit cu o plapumă ruptă, de culoarea cerului albastru. Lîngă pat, un ziar pe care era aruncat un costum de haine. În atelier, totul clăie peste grămadă, șevaletul murdar, un haos și jumătate... L-am ajutat să-și pună în ordine paleta. Soutine s-a emoționat, m-a condus apoi acasă și pe drum mi-a povestit lucruri minunate despre Rembrandt. Avea rar obiceiul să vorbească despre artă și n-o făcea niciodată de față cu oameni străini. Nu e important ceea ce se spune, important e cine anume o spune. Cînd vorbea Soutine, aveai senzația că nu spune decît lucrurile cele mai importante pentru el, cele care constituiau adevărata lui dragoste. Nu erau poate cuvintele cele mai inteligente, dar erau cuvintele cele mai necesare pentru el.

COLETTE

Copilul cel bolnav

Copilul care trebuia să moară voi să se salte puțin mai sus ca să se sprijine de pernă, dar nu izbuti. Mama îi auzi rugămintea mută și îi veni în ajutor. Copilul sortit morții văzu din nou, foarte aproape, obrazul mamei pe care credea că n-are să-l mai vadă și părul ei castaniu tras peste temple, ca al fetițelor de altădată, și fața prelungă, ușor pudrată, și unghiul foarte deschis al ochilor căprui, atât de siguri că își pot ascunde neliniștea încât de multe ori uitau să se mai supravegheze . . .

— Ce rumen este astăseară, băiețelul meu ! spuse ea cu glas vesel.

Dar privirea ei avea aceeași îngrijorare și amărăciune, pe care i le cunoștea băiețelul.

Ca să nu trebuiască să-și miște ceafa slăbită, Jean își fixă în colțul pleoapelor ochii săi mari, cu irisul verde ca marea, și explică grav :

— Sint rumen din pricina abajurului.

Mama își privi fiul cu mîhnire, dojenindu-l în sinea ei că printr-o singură vorbă își ștergea de pe obraji culoarea aceea a sănătății pe care ar fi dat orice ca să i-o știe adevărată. Acum Jean închisese ochii și aparența somnului îi redase mutrișoara lui de copil de zece ani. « Își închipuie că am adormit » gîndi el. Dar mama întoarse încet capul, ferindu-și privirea. « Crede că eu cred că doarme » . . . Era un fel de joc între ei să se înșele unul pe altul : « Ea crede că nu mă doare nimic », își spunea Jean și genele lui tremurau ușor. Iar mama gîndea : « Ce bine știe să se prefacă că nu-l doare ! Oricare altă mamă s-ar lăsa păcălită. Însă eu . . . »

— Îți place parfumul acesta de levănțică pe care ți l-am vaporizat în odaie ? Mie mi se pare grozav !

El încuviință, fără să vorbească. Obişnuința și necesitatea de a-și cruța forțele îl înzestraseră treptat cu un întreg repertoriu de mici semne, un fel de mimică sub-

tilă și complicată, ca aceea prin care comunică animalele. În schimb, cu ajutorul simțurilor își crease o lume a lui, feerică și paradoxală.

Pentru el anume, perdelele de muslină albă pe care le inunda către orele zece dimineața soarele, emanau un fel de muzică trandafirică, inefabilă, iar copertile unui străvechi exemplar dintr-o « O călătorie pe malurile Amazonului », legat în piele galbenă, jupuită, îi evocau savoarei unei clătite calde . . . Când i se făcea sete, clipa de trei ori, iar foame . . . Dar vai, nu-i era foame niciodată. Celelalte mici nevoi ale trupușorului său slăbuț și fără vlagă, își aveau muta și pudica lor telegrafie. În general însă tot ceea ce mai putea avea un sens în existența aceasta de copil condamnat, tot ce mai putea să însemne joacă și distracție, rămânea tributary cuvintelor, își găsea o îmbrăcăminte vocală adecvată, pe măsura glăsciorului armonios și ușor maturizat de o îndelungată suferință, ceva mai subtilul decât un glas de femeie. Jean alesese anumite cuvinte care se potriveau jocului de dame, « solitarului » înstelat cu bile de sticlă, țintarului, și citor altor jocuri desuete, făcute din fildes, lemn de lămii, marchetărie. Alte vocabule, în majoritatea lor secrete, erau destinate pașiențelor, — cincizeci-și-două de cartonașe dreptunghiulare și lucioase, cu chenare și muchii aurite ca niște gravuri de preț. Reginele purtau pălării de pai ca păstorițele, cu panglici trandafirice, iar valeții-ciobani aveau ciomege. Din pricina rigilor bărboși, cu haine pestrițe și căutături aspre, de munteni, Jean inventase o pașiență din care erau excluși cei patru monarhi țărănoși.

« Nu găsesc că miroase chiar așa de frumos în odaie, gândi el. Sau poate că nu mai e aceeași lavandă. Altădată când trăiam în picioare, parcă altfel era . . . Dar e posibil să fi uitat eu ».

Încălecă pe un nor parfumat care trecea pe sub nările lui subțiri și albe, și porni ca vântul. Șederea în pat îi îngăduia toate fanteziile, plus doza de șiretenie filială la care un copil nu renunță în ruptul capului, — dar era un domeniu asupra căruia nu înțelegea să dea nici un fel de lămuriri.

Călare pe norul său înmiresmat, se învîrte de cîteva ori prin înălțimile camerei, apoi plictisindu-se, evadă prin ferestruica de deasupra ușii și porni de-a lungul culoarului, urmat în sborul său de acela al unei molii de argint, ce strănuta de zor în dîra de lavandă. Ca să i-o ia înainte, strînse între genunchi flancurile norului, cu o energie de adevărat călăreț, pe care picioarele lui lungi și inerte de copil pe jumătate paralizat nu ar fi fost în stare să o dovedească în prezența celorlalți oameni. Dar cînd evada din viața sa pasivă, știa să călărească, știa să treacă prin pereți, și mai ales știa să sboare. Cu trupul înclinat ca al plonjorului care se cufundă în apă, cu brațele larg desfăcute, despica fără grabă mediul acela impalpabil, pe care îl cunoștea atît de bine. Era de ajuns să miște un umăr sau altul ca să-și modifice direcția zborului, de ajuns să smucească ușor din șale ca să evite șocul aterizării. Dealtfel rar i se întîmpla să aterizeze. O dată, ce e drept, făcuse imprudență să coboare prea aproape de pămînt, deasupra unei pajiști unde pășteau niște vite, printre păpădii înflorite ce veneau în întîmpinarea sa ca niște mici aștri . . . Se apropiase atît de mult încît mai-mai să atingă fața lată și mirată a unei vaci blonde, cu coarnele ca niște cornuri. Jean se oglindise o clipă în ochii ei ca în două lentile dilatante, apoi, sprijinindu-se cu minile de coarnele înalte, își făcuse vînt îndărăt în vîzduh. Parcă simțea și acum în palmă coarnele acelea netede și călduțe, cu vârful ușor rotunjit, oarecum prietenoase. Dulăul ciobănesc, ud de rouă, care se repezise lătrînd, să apere vaca, se micșorase pe măsură ce copilul zburător urcase în vîzduhul familiar. Jean își amintea foarte limpede cum în dimineața aceea trebuise să vîslească sdvăn cu brațele ca să se poată întoarce la timp acasă. Planase deasupra orașului adormit în lumina albăstrie a zorilor, și căzuse pe patul său de lemn lustruit, lovindu-se foarte tare. Durerea care îi sfredelea șalele, coborînd de-a lungul oaselor femurale, era atît de chinuitoare,

încît nu putuse să ascundă solitudinii materne cele două dîre sidefii lăsate de lacrimi.

— Puîşorul meu, de ce ai plîns ?

— În vis, mămico, în vis . . .

Norul cel plăcut mirositor ajunsese la capătul coridorului, şi se lovi de uşa bucătăriei.

— Stai ! Ho ! Opreşte ! Of, norii aştia de levănţică corciţi cu cimbrîşor sînt în stare să-ţi sfarme capul dacă nu-i ţii bine în friu ! Ce, aşa se trece printr-o uşă ?.

Şi strînse zdravăn, între genunchi, norul acum pocăit, îndrumîndu-l în zonele superioare ale bucătăriei, unde în aerul călduţ se uscau nişte rufe atîrnate aproape de tavan. Aplecînd capul ca să treacă printre două ştergare, Jean rupse din sbor cordonul unui şorţ şi-l petrecu în chip de zăbală în gura norului. O gură nu-i întotdeauna o gură, în schimb o zăbală este o zăbală, indiferent ce anume struneşte.

« Încotro pornim ? Trebuie să fim îndărăt pentru ora mesei, şi s-a făcut tîrziu . . . Aşa că dă-i zor, Levănţică, dă-i zor . . . »

Ieşiră pe uşa de serviciu, şi Jean îşi dădu drumul în jos pe balustrada scării, cu capul înainte, ajutîndu-se şi cu cîteva tumbе. Norul de lavandă speriat de toate aceste năzdrăvănii se lăsa greu. « Dii, mîrtoagă încăpăţînată ! » striga copilul rîzînd cu hohote, el care de cînd zăcea închis între patru pereţi nu rîsesese niciodată. În timp ce aluneca în jos smulse în treacăt cîteva fire din codiţa cătelului — cel care ştia să coboare singur pînă în stradă « ca să-şi facă nevoile », şi pe urmă urca înapoi şi lătra la uşă.

— Hai, Riki, nu vîi cu noi ? Hopa sus, călare !

Şi cu o mişcare energetică îl apucă şi-l săltă pe crupa pufoasă şi vaporeasă a norului care îmboldit de cele două călcîie mici şi goale, coborî val-vîrtej ultimele două etaje. Dar odată ajunşi în vestibul cîinele îngrozit sări jos şi se năpusti înapoi pe trepte schelălăind.

— Nu ştii ce pierzi ! îi strigă Jean. Şi mie la început mi-era frică, şi uite acum ! . . . Uite, Riki !.

Cal şi călăreţ se repeziră spre uşa masivă dinspre stradă. Dar spre mirarea lui Jean se lovîră nu de duritatea lemnului de stejar, care oricum pentru ei ar fi devenit elastic, nu de balamalele grele de fier, care alunecau de obicei uşor în ţîţînele lor, ci de bariera unui glas cunoscut ce şoptea : « A adormit . . . »

Zdruncinat de această bruscă oprire, Jean se simţi lovit dureros de cele trei silabe « a-dor-mit » . . . « A-dor-mit » . . . repetă el supărat. « Gata cu plimbarea mea călare . . . S-a isprăvit . . . Adio . . . Adio . . . »

Nu mai avu timp să se întrebe cui spunea « adio », căci sosise clipa neplăcută a aterizării. Norul de lavandă, obosit, se poticni şi, înainte de a se risipi într-o puzderie de picături reci, îşi trînti călăreţul drept în mijlocul patului de lemn lăcuit. Jean gemu din nou.

— Dormeai atît de bine ! suspină foarte aproape glasul mamei.

Glasul ei i se părea lui Jean plin de linii drepte şi curbe, — o linie dreaptă şi uscată, o linie curbă şi umedă . . . Dar era ceva peste putinţă de explicat . . .

În primul rînd pentru că mama n-ar fi înţeles, şi apoi fiindcă nu trebuia s-o îngrijoreze.

— Ce-i cu tine, dragul meu ? Ai gemut în somn, te doare ceva ?

Băieţelul făcu semn că nu, mişcîndu-şi de la dreapta la stînga arătătorul subţire şi alb. De altfel suferinţa trecuse. De cîte ori nu se trezea străfulgerat de durere în pătucul lui cam tare ! Era obişnuit. Şi apoi de ce să mai vorbească despre asta ? De vină era norul cel buhăit şi smucit.

« Data viitoare, se gîndi Jean, am să încalec pe « Marele Ghețuș ». Așa-i spunea el în ceasurile pleoapelor lăsate, imensului coupe-papier nichelat care stătea pe măsuta de noapte sub abajur.

— Mămico, împinge te rog mai aproape Marele Ghe . . . vreau să zic coupe-papier-ul. Mulțumesc.

Pregătindu-se de o nouă plimbare, Jean întoarse capul pe pernă. Avea părul tăiat scurt la ceafă, în schimb deasupra timplorelor și urechilor avea bucle de un blond suav, de un blond imperceptibil verzui, de lună iernatică, ce se armoniza atît de bine cu ochii lui de culoarea mării, și cu fața sa albă ca o petală.

« Cît e de frumos ! se minunau prietenele mamei. Seamănă cu l'Aiglon ». La aceste vorbe mama zîmbea ușor disprețuitoare, știut fiind că fiul lui Napoleon era cam buzat — la fel ca și împărăteasa — și ar fi invidiat gura lui Jean, frumos arcuită, cu contur delicat și colțuri fine. « Știu și eu ? . . . poate . . . pe departe . . . da, aduce puțin . . . fruntea parcă . . . Dar, slavă Domnului, Jean nu este tuberculos ! »

După ce avu la îndemînă coupe-papierul, Jean contemplă lama lungă și cromată, cu reflexe trandafirii ca zăpada în zori, vrîstată cu bleu, apoi își culcă tîmpla stîngă pe pernă și închise ochii.

— Știi, puiule, curînd va trebui să mănînci, spuse mama fără prea multă convingere.

Jean îi zîmbi cu îngăduință. Întotdeauna trebuie să-i ierți pe cei sănătoși. Dealtfel era încă puțin năucit de căzătură. « Am tot timpul » gîndi el și îi zîmbi mai tare, cu risul să o sperie. Într-adevăr, uneori cînd zîmbetele lui erau prea bine studiate, prea pline de acea seninătate căreia ea singură îi găsea un înțeles, — sărmana femeie simțea că nu se mai poate stăpîni și ieșea brusc din odaie, lovindu-se de ușă.

— Dacă n-ai nimic împotrivă, drăguțul meu, o să-ți aducem masa de seară aici și pe urmă am să mă duc să mănînc și eu ceva la repezeală în sufragerie.

« Bine, bine » răspuse arătătorul cel mic și alb, încovoindu-se de două ori.

« Știm, știm foarte bine » spuseră și cele două pleoape tivite cu gene lungi clipind și ele de două ori. Știm cum se întîmplă cu mămica asta prea sensibilă, în ochii căreia apar din cînd în cînd două lacrimi strălucitoare ca două pietre prețioase . . . Așa cum există pietre prețioase de pus în urechi, există și pietre prețioase pentru ochi, și mama le pune cînd se gîndește la mine. Cînd oare are să se învețe odată cu mine ? De ce e atît de puțin rezonabil ! . . . »

Mama se apleacă asupra lui și ca de obicei Jean ridică brațele și se agață de gîtul ei ca să-l ajute să-și salte trupușorul deșirat — un bust îngust urmat de niște picioare slabe și inerte, dar care în taină știau să călărească și să strunească un nor năraș.

Mama își privi o clipă frumoasa operă infirmă, sprijinită de perna tare, în formă de pupitru și vorbi pe un ton cît mai bine dispus :

— Minunat ! Îndată îți vine și tăvița. Mă duc s-o grăbesc pe Mandore care bine-înțeles întîrzie ca-ntotdeauna.

Și plecă din nou.

« Vine, pleacă . . . Mai bine zis fuge. N-ar vrea să mă lase singur, dar iese mereu din odaie ca să n-o văd cum își șterge lacrimile. Găsește mii de pretexte ca să plece; dacă s-ar întîmpla să nu le aibă, i-aș găsi eu cîte vrei. Parcă eu nu știu că Mandore nu întîrzie niciodată » . . .

Întorcînd încet capul o zări pe bucătărească intrînd.

Nimic mai firesc ca leul o făptură dolofană, rumenă cu glas sonor și armonios, și cu ochi strălucitori ca lemul prețios al lătelor, să se numească Mandore¹ . . . « Fără mine pe bucătăreasa noastră ar chema-o și Angelina » se gîndi puștiul.

¹ Mandore — vechi instrument cu coarde, asemănător lăutei

Mandore traversă camera și fusta ei largă, vârgată cu galben și maron, scoase, la atingerea mobilelor, sunete grave de violoncel pe care numai Jean le auzi. Așeză pe pat tava acoperită cu un șervețel brodat, pe care se afla un castronaș fumegînd.

— Uite și masa de seară.

— Ce mi-ai adus ?

— Fosfatină, bine înțeles ! Pe urmă om mai vedea.

Copilul cel bolnav se simți învăluit din cap pînă-n picioare de privirea ei castanie, caldă, vastă și binefăcătoare. « Ce bună-i berea asta brună a ochilor Mandorei ! Și ce drăguță e cu mine ! Ce drăguți sînt toți ! » . . . Copleșit de povara acestei genileți universale, închise ochii, dar îi redeschise imediat, auzind clinchetul lingurilor. Linguri pentru doctorii, linguri de supă, lingurițe de desert . . . Lui Jean nu-i plăceau lingurile cu excepția unei ciudate linguri de argint cu coada răsucită și care, la unul din capete, avea o mică gugulie. « Asta-i pentru pisat zahărul » spunea mama « Dar celălalt capăt ? » « Nu știi bine. Cred că era o lingură de absint ». Și privirea ei aluneca în clipa aceea spre fotografia-portret a soțului ce i se prăpădise în floarea virstei. « Tăticul » pe care Jean îl numea în sine sa : « domnul cel atîrnat în salon ».

Cu excepția lingurii pentru absint, lui Jean nu-i plăceau decît furculițele, acei diavoli cvadri-cornuți, care se înfingeau în bucățița de friptură, sau de pește prăjit, în sfertul de măr cu ochișori de simbure, sau în jumătatea de caisă presărată cu zahăr.

— Jean, drăguțule, deschide gurița . . .

Jean se supuse închizînd ochii, și înghiți conținutul insipid al linguriței de doctorie, pe care el o numea « vîgăuna cu hoituri ». Dar în ruptul capului n-ar fi rostit de față cu mămica, niște vorbe atît de groaznice.

Urmă inevitabila fosfatină, cu parfum de albăstreă, apoi o feliuță de friptură de miel, pe care o înghiți la repezeală. « Grăbiți, mieluților, grăbiți, îmi place gustul vostru, dar n-am să mestec pentru nimic în lume carnea voastră fragedă, care parcă face « bee ! » și nici nu vreau să văd cît este de trandafir ! » . . .

— Ce-i, puiul mamii, de ce mîncînci atît de iute astă seară ?

Glasul coborîse din penumbra înaltă, poate chiar de pe dulapul cel mare . . . Dintr-o bunăvoință specială Jean îi acorda mamei capacitatea de a evolua, ca și el, în înălțimile apartamentului. În clipa aceasta, de pildă, urcase pe scărița dublă pînă la raftul de sus al șifonierului acolo unde se aflau cearceafurile, și iat-o descinzînd cu brațele încărcate de mari lespezi de zăpadă. Ambitia ei nu mergea niciodată mai departe. Jean însă se avînta mai sus, și mai sus, spre piscurile neîntinate, pătrundea singur între două maldăre de cerceafuri impecabil scrobite — și, ce mai lunecușuri ametoitoare pe suprafețele imaculate, pe pantele înghețate, tivite cu ajururi și presărate cu fire de lavandă uscată ! . . .

De acolo revenea în zori, înepenit și rebegit și palid. « Vai Jean, iar te-ai desvelit în somn ! Mandore, adu repede o buiotă caldă, mă tem că a răcit ! » Bucuros de a se fi reîntors la timp, Jean își rememora toate peripețiile ascensiunii sale, ploaia de stele și freamătul portocaliu al piscurilor atinse de geana zorilor . . .

— Mîncînc repede, mămică, fiindcă mi-e foame.

Căci e șiret de n-are pereche și știe bine că este deajuns să rostească aceste două vorbulețe « mi-e foame », pentru ca mama să se înroșească de bucurie.

— În cazul ăsta, puiule, îmi pare rău că nu-ți voi putea da ca desert decît niște marmeladă de mere. Dar i-am spus Mandorei să pună coajă de lămie și un bețișor de vanilie, ca să-i dea parfum.

Lui Jean marmelada cea acrișoară de mere îi sugera o provincială de cinsprezece ani, care asemeni celorlalte fete de vîrsta ei, nu se uita la băiețelul de zece ani decît de sus și cu trufie. Dar lui, nici că-i păsa. Știa el s-o înfrunte. Sprijinindu-se

în bețișorul de vanilie ca într-o cîrje, se învîrte în jurul ei șchiopătînd. « Of, Doamne, bastonul ăsta de vanilie e întotdeauna prea scurt ! » șopti el cu obidă.

Mandore reapăru, cu fusta largă, creață și vrîstată ca un pepene. Și, mergînd, vibra ca un violoncel din corzile nevăzute ale sufletului ei bogat și armonios — dzrumm, dzrummm . . .

— Cum, ai și isprăvit de mîncat ? Are să-ți cadă greu. Nu mîncai niciodată așa de iute !

Mămica stătea de o parte a patului, iar Mandore de cealaltă. « Vai, cît sînt de înalte ! . . . E drept că mămica nu ocupă decît foarte puțin loc în lărgime, cu rochia ei vișinie. În schimb Mandore pe lingă ampla ei cutie de rezonanță mai are și două toate rotunjite, atunci cînd își pune mîinile în șold. » Jean atacă hotărît marmelada de mere, o întinse pe farfurie, o împinse în chip de feston spre marginile aurite, și . . . iată și problema cinei rezolvată.

Seara de iarnă se lăsase demult peste oraș. Bîndu-și pe îndelete jumătatea de pahar de apă minerală — apa aceea diafană, ușor înțepătoare, pe care și-o închipuia verzuie, fiindcă o sorbea dintr-un păhărel de sticlă verde, — Jean se gîdea că mai avea încă nevoie de puțină răbdare pentru ca să-și încheie ziua de boală. Îl mai așteptau încă pregătirile pentru noapte, minuțioase și inevitabile, pentru care avea neapărat nevoie de ajutorul mamei și — dzrumm, dzrummm, — chiar de sprijinul sonor și vesel al Mandorei; și din nou periuța de dinți, și mînușa de baie, și săpunul cel alunecos, și apa caldută, și grija să nu se ude cearceafurile . . . Urma apoi afectu-oasa închiziție maternă . . .

— Puiule dragă, nu poți să dormi așa cu toate cărțile astea împrăștiate prin pat. Uite volumul cel mare cu poze de Gustave Doré și-a intrat cu colțurile lui tari drept în coaste . . . Nu vrei să-ți pun toate astea pe măsută ?

— Nu, mămico, lasă-le, sînt foarte bine așa . . . mulțumesc.

După ce isprăvea cu spălatul, Jean începea să lupte cu toropeala. Cunoscînd limita forțelor sale nu încerca să se sustragă riturilor premergătoare nopții, dar se temea ca solitudinea maternă să nu prelungească peste măsură durata zilei, dărîmînd tot ceea ce clădise el cu migală și strîcînd echilibrul de umbre și lumini menținut cu prețul ultimelor sale puteri pînă la hotarul orelor zece. « Dacă rămîne ca să se mai ocupe de mine și după ce acul cel mare va trece de XII, am să încep să mă albesc la față, din ce în ce mai tare, ochii au să mi se ducă în fundul capului și n-am să mai fiu în stare să-i spun toate acele « nu-mulțumesc-mămico — foarte-bine — noapte-bună » de care liniștea ei are absolută nevoie și . . . și . . . va fi îngrozitor, va începe să plîngă . . .

Zîmbi, și noblețea pe care boala o dăruiește copiilor pe care i-a lovit îi aureolă o clipă creștetul bălai, coborî pe pleoape și i se opri pe amărăciunea zîmbetului. Era ceasul în care mamei i-ar fi plăcut să zăbovească sorbindu-și din ochi opera zdrobită și totuși minunată . . .

— Noapte bună, mămico, spuse încet copilul.

— Ești obosit ? Vrei să te las să dormi ?

Jean își deschise cu greu ochii săi de culoarea mării, se strădui din răputeri să arate cît mai bine și cît mai odihnit și coborîndu-și printr-un ultim efort umerii ce i se înălțaseră pe nesimțite, spuse:

— Nicidecum, mămico ! Arăt eu obosit ?

Drept răspuns ea îi făcu un mic semn cu capul și după ce îl sărută, plecă ducînd cu sine toate manifestările dragostei materne, toate mîngîierile, toate spaimele tănuite, toate rugăciunile nerostite ce implorau ieșirea răului din el, deștepenirea piciorușelor lui lungi și firave, a șalelor lui slabe dar nu diforme, trecerea din nou slobodă a singelui său subțiat prin încrîngătura albastrie a vinelor . . .

- Ți-am lăsat două portocale pe farfurie. Vrei să-ți sting lampa ?
- O sting eu, mămico.
- Doamne, unde mi-a fost capul ? Am uitat să-ți luăm temperatura !

Între rochia vișinie a mamei și fiul ei se lăsă un fel de ceață. În seara aceea Jean își tănuise cu mii de precauțiuni semnele febrei, fierbințeala din căușul palmeilor, ușor vijit din scoia urechilor și cerculețele de foc din jurul timploilor.

- O să mi-o iei mâine mămico . . .

— Bine. Soneria ți-e la-ndemînă : dacă ai cumva nevoie de ceva . . . Dar nu crezi, ești sigur că nu preferi să-ți las în timpul nopții o veioză aprinsă, știi aceea care . . .

Urmarea alunecă într-o văgăună întunecoasă, și Jean se prăvăli odată cu ea. « Nu înțeleg cum m-am putut împiedica, se mira el în timp ce cădea. Am impresia că mi-am făcut un cucui în ceață, ba nu, o cocoasă în spate. Chiar două cocoase. Acum semăn cu o cămilă. . . că-milă. . . milă. . . Da, mamei îi e milă de mine, dar acum nu m-a văzut cînd am căzut. Era prea cufundată în gînduri și griji, prea absorbită de tot ceea ce va trebui să comunice medicului, prea necăjită de faptul că nu vreau să rămînă nimeni lîngă mine peste noapte. . . Săraca mama, cîte are pe cap ! Și ce griji își face ! . . . Cum să o conving că nu sînt nefericit » De ce cred ei oare că un băiat de vîrsta mea care stă mereu întins, și este palid și nu-și poate mișca picioarele, trebuie musai să fie nenorocit. Nenorocit eram atunci cînd mă plimbau într-un cărucior și cînd mă copleșeau privirile trecătorilor. Mă strîngeam ca un melc pentru a scăpa de grindina de exclamații ce se abătea asupra mea : « Cît e de frumușel ! » « Ce păcat ! » « Sărăcuțul ! ». . . Acum nu sînt nenorocit decît cînd vine pe la mine vărul meu Charlie, cu bocancii lui de sport, cu genunchii sgîrîiați, și făcînd pe cercetașul — cuvîntul acesta de cercetaș, jumătate oțel, jumătate cauciuc, cu care mă strivește. . . Sau cînd o văd pe fetița aceea frumoasă, care s-a născut în aceeași zi cu mine și despre care cei mari aci spun că mi-e soră de lapte, aci că mi-e logodnică. Se pare că are talent la dans, face balet. Ea mă vede că stau culcat și atunci se ridică pe vîrfurile picioarelor și îmi spune : « Uite cum știi să fac poante ! » Dar toate astea nu-s decît siclieli mărunte. Vine seara un ceas cînd toate neplăcerile de peste zi se topesc ca fumul. Iată, a sosit ceasul acela al liniștii. »

Stinse lumina și așteptă să se închege în jurul său corul formelor și culorilor care îi ținea tovarășie noaptea. Scoase de sub pernă para soneriei, jucărie de bolnav, dintr-un email ca raza lunii, și o puse pe măsuta de noapte. « Și-acum luminează » porunci el.

Dar para nu-l ascultă imediat. Noaptea nu era chiar atît de neagră, — afară se zărea clătînîndu-se, dincolo de geam, creanga desfrunzită a unui castan de pe bulevard, care parcă cerea ajutor. Vîrfurile ușor umflate, aducea cu un boboc de trandafir cam anemic. « Da, știi, iar ai să încerci să mă înduioșezi explicîndu-mi că ești mugurul primăverii viitoare. Parcă n-ai ști cît sînt de indiferent la tot ceea ce pomenesc de anul viitor. Așa că, rămîi afară. Dispari în întuneric. Cum ar zice vărul meu : « Cu cîntec, înainte marș ! »

Din înălțimile suferinței își disprețui odată mai mult vărul cel cu genunchi vineți și sgîrîiați, al cărui vocabular presărat cu expresii ca « aiurea », « sanchi » sau « mișto » îi provoca întotdeauna un fel de nedumerire. . . După plecarea lui Christian, Jean își ștergea degetele cu batista de parcă ar fi fost mînjite cu un nisip murdar. Mămca și Mandore ferindu-l de tot ceea ce era urît pe lume, — de vorbe grosolane, de lecturi vulgare, — îi oferiseră luxul de a nu cunoaște decît suferința și gustul pentru frumos. Boala îi dase o precocitate care îl făcea să străbată hățîșul tipărit al cărților, cu aceeași ușurință cu care călărea norii în văzduh.

Dar nu se mai atîngea de stiloul argintat și gravat cu inițialele sale, din ziua cînd doctorul cel cu miini reci își exprimase mirarea în fața unei scriituri atît de elegante

și sigure: « Nici nu ai zice că este scrisul unui copil. . . ». « Da, Domnule Doctor, fiul meu are un scris bine format ». . . se grăbise să explice mama, în timp ce ochii ei parcă se scuzau întrebând: « Asta nu poate să-i facă rău, nu-i așa »

Din aceleași motive se ferea și să deseneze, fiindcă propriile lui schițe l-ar fi putut trăda. Odată făcuse portretul Mandorei, cu toate sonoritățile ei interioare, schițase silueta unei pendule de alabastru cu patru colonete și cu niște ace în plină cursă — halal trăpași ! — și îl surprinsese pe hîrtie pe cățelușul Riki cel sburdalnic, dar în cele din urmă speriat de asemănarea dintre modelele sale și ceea ce desenase, își distrusese operele.

— « Eu cred, tinere, că ți-ar prinde bine un caiet de desen și niște creioane colorate. Este o ocupație distractivă, foarte potrivită pentru vîrsta dumitale ». La toate aceste sfaturi pe care le considera extra-medicale, Jean răspundea printr-o privire strecurată printre gene, o privire bărbătească și severă, care îl măsura pe doctor din cap pînă-n picioare. Nu-l ierta că într-o zi, în lipsa mamei, își îngăduise să întrebe: « Oare de ce naiba s-o fi perpelind în halul ăsta mămica dumitale, tinere ? » La care, privirea cea severă și glăsciorul cel subțirel se uniseră pentru a răspunde: — « Dar ce are a face naiba aici » »

Simpaticul frizer care venea să-l tundă, se achita în cu totul alt mod de misiunea sa, povestindu-i lui Jean, cu lux de amănunte, felul în care își petrecea duminicile pescuind prin împrejurimile Parisului. Învîrtindu-și prin aer foarfecii strălucitori imita gestul cu care asvîrlea cîrligul cu momeala, și Jean închidea ochii închipuindu-și răcoarea stropilor de apă țîșnind în toate părțile atunci cînd pescarul, norocos, trăgea afară undița grea.

— Cînd o să te faci bine, puștiule, am să te iau cu mine la pescuit.

— Mulțumesc, șoptea Jean, cu ochii închiși.

« Dece oare vor toți să mă vindece cu orice preț ? ». De pildă acum eu sînt la pescuit. Și-apoi ce-mi trebuie mie « o roșioară mare cît palma » sau « un crăpcean cît coupe-papier-ul » ?

— Domnule frizer, mai povestești-mi. . .

Și asculta povestea cu fluturii de noapte descoperiți sub un podeț, momeli neașteptate ce-i îngăduiseră să prindă « un vagon » de păstrăvi, cu o nuia de alun și trei bucățele de sfoară înodate cap la cap. . .

În acompaniamentul rece al foarfecilor care ciripeau sîcîitor, povestea începea invariabil în același fel:

« Dacă o iei de-a lungul rîului, pînă unde se desface un braț îngust de să-l treci cu piciorul, și care o cotește la stînga peste pajiște, ai să dai de două-trei sălcii și de un fel de luncușoară: acolo e locul ».

La umbra celor două-trei sălcii Jean sădise chiar din prima zi, o rădăcină de eupatoria luată din albumul botanic, și cîteva fire de cîneapă cu floricele roz, care fac să adoarmă fluturii și copii osteniți. Tulpina strîmbă și cocîrjată a uneia din sălcii rinjește uitîndu-se la Jean. Un peștișor, apoi încă unul sparge oglinda strălucitoare a apei. . . Frizerul care între timp meșterește la undiță, i-a auzit:

— Țștia îmi dau cu tifla. Dar le vin eu de hac !

— Nu, domnule frizer, încearcă Jean să-i salveze, am aruncat eu două pietricele în apă !

Un buratec cîntă Zeci de alte broscuțe, ascunse sub frunze mari și verzi de nufăr, îi răspund orăcăind. După-amiaza închipuită, trece

Cosașul buclelor blonde, rîul și pajiștea se topecsca un vis, lăsînd pe ceafa lui Jean, un parfum suav și banal de talc, iar pe frunte un moț auriu . . .

Jean s-a trezit și ascultă conversația șoptită dintre doctor și mămica lui, în care revine foarte des cuvîntul « criză », un cuvînt cu petale crețe de crizantemă. « S-ar

putea să fie o criză salutară», spune doctorul. «Da? Credeți?» răspunde glasul gătit de emoție al mămicăi. «Am spus: s-ar putea», precizează medicul. «O criză salutară, dar deloc ușoară». Înlănțuirea aceasta de silabe — de-loc-ușoară — îl duce cu gândul pe copil la pomușoara cea cu bobite roș-acrișoare din care mîncase într-o vară, la țară...

Dar iată că urechea lui fină prinde din zbor un alt cuvînt complicat, ceva cu «alizie», sau poate «alizee», care îi amintește de vînturile descrise în atlasul geografic. Apoi o propozițiune încîlcită din care se desprinde un Infant avînd alături o fetiță: Yla. Infantul poartă un costumaș de catifea și guleraș de dantelă ca în niște reproduceri după tablourile spaniole. Infant... Yla...

Executînd porunca primită, crenguța de castan cu mugurele vestitor de primăvară, se mistuie în noapte. Deși Jean i-o ceruse pentru a doua oară, para sîdiei a lămpii nu-și mai răsfrîngea lumina opalină, difuză, asupra paharelor cu apă minerală și suc de portocale, asupra coupe-papier-ului cromat, cu reflexe alpine, asupra ceasului miop, cu cristalul bombat, sau asupra termometrului... Nici o carte nu aștepta pe măsuta de noapte curiozitatea lui Jean. Volumele sale preferate, indiferent de mărime sau greutate, dormeau închise sau vegheau deschise în culcușul lui de copil bolnav. Un coșcogea exemplar legat în piele, și greu ca o cărămidă, ajuns la capătul patului îi apăsa uneori picioarele oloage, fără ca el să se plîngă.

Cu mînuțele lui valide, bîjbîi în jur și trase spre sine cîteva cărți ferfenițite, călduțe. De sub pernă un volum vechi și scump îl împungea prietenos cu colțul lui tare. Băiețelul chiti cărțile cele hărtănite lîngă șoldul lui anemic, și își culcă obrăzorul pe învelitoarea galbenă de vițel care avea peste o sută de ani. Subțioară își așezase volumul preferat, masiv și greu ca un pietroi, tovarăș credincios dar cam recalcitrant, căruia patul i se părea pesemne prea moale, fiindcă de cele mai multe ori își isprăvea noaptea jos, pe covorul de lînă albă.

Colțurile tari și tartajele bătoase trăiau în bună înțelegere cu delicata anatomie a copilului cel suferind. Durerea trecătoare impunea răbdare durerii cronice. Micile împunsături între ureche și umăr provocate de vițelul cei blond și cornut, deplasau și atenuau chinurile ce îndura spinarea cea slăbuță cu omoplații ca niște aripioare... «Ce ai aici? întreba mama. Parcă te-ai fi lovit». Copilul se gîndea o clipă apoi își răspundea sieși: «Bineînțeles... Acolo m-am atins în zbor de un copac... Sau poate de marginea acoperișului, cînd m-am aplecat ca să văd trecînd turma de oi și miei... Sau poate că mi-a lăsat o vînație grebla aceea care mi-a căzut peste ceafă în timp ce beam apă din fîntînă... Bine că nu mi-a văzut mămica sgîrietura pe care mi-a făcut-o rîndunica aceea cu care m-am ciocnit în văzduh... N-am avut timp să mă feresc și m-a atins din greșeală cu ciocul ei ascuțit ca un vîrf de coasă. Cum s-o fi ocolit? ... e atît de mic cerul!...»

Noaptea lui nu semănau niciodată una cu alta. Variau după cum visa, după cum se simțea, după febra pe care o avea, după cum își petrecuse ziua — zilele lui pe care mămica i le credea atît de trist identice. Iată, de pildă, noaptea aceasta nu seamănă de fel cu cea de ieri. Întunericul e nesfîrșit de bogat în nuanțe de negru. «Ce violetă este noaptea asta... Iar pe mine mă doare capul. Ce vorbesc? Nu capul, spatele... Dar parcă nici spatele. De fapt mă apasă, e ca și cum aș avea două greutateți atîrnate de șolduri, două greutateți ca fructele acelea de bronz care ajută la mersul pendulei din salon. Dar tu, nu ai de gînd să luminezi odată?»

Ca să-i poată porunci mai ușor parei de email, se sprijini cu tîmpla de coperta de vițel blond, și se înfioră simțînd-o atît de rece. «Asta înseamnă că am temperatură mare» gîndi el. Dar nici o licărire cît de mică nu isvora din gugulia sîdefată de pe măsuta de noapte. «Nu înțeleg de ce nu mă ascultă?» Întinse mîna în aerul nocturn, populat cu ființe misterioase și, fără să bîjblie, apucă para cea recalcitrantă

și o strînse ușor în palmă. Luciri fosforescente jucară pe fața mioapă a ceasului cel sferic. « Tu, nu te amesteca » îi șopti Jean. « Stai acolo și ronțăie mai departe timpul ».

Jignit, ceasul se cufundă în umbră și Jean oftă adînc, satisfăcut de puterea sa. În clipa următoare însă, vîntul, un vînt pe care îl cunoștea, acela care frînge brazii, despletește sălciiile, mută dunele din loc, începu să vijiiie, umplîndu-i urechile, iar plămăuirile fanteziei sale nelimitate țîșniră multicolor în întuneric și o luară razna prin odaie. Unele, bizar orizontale se suprapuneau peste cele verticale care topăiau în picioare. « Năluci scoțiene », gîndi Jean.

Patul începu să tremure ușor, pe măsură ce creștea Marea Febră. Pentru prima dată copilul se simți cuprins de o spaimă necunoscută. Voi să strige: « Ajutor, mămico ! Au venit să mă ia ! ».

Nici în coșmarurile lui cele mai cumplite, cu monștri hidoși și balauri fioroși, nu suferise asemenea asalt. « Ajutor, mămico ! Scapă-mă ! Știi doar că nu pot merge ! Știu să zbor, să înot, să fac tumba printre nori. . . » În aceeași clipă ceva fără nume, ceva uitat, se stîrni în trușorul lui la depărtări nesfîrșite, la capătul picioarelor lui țepene, — un fel de furnicăture răzlețe, abia simțite. « Ajutor, mămico ! ».

Dar o poruncă iscată din adîncul ființei, de dincolo de slăbiciune și boală, îl făcu să tacă. Un fel de vrajă neînduplecată o ținu pe mamă departe de furtuna din el. Copleșită de grijă și teamă, aștepta în camera alăturată, să fie la fel de mare ca băiețelul ei.

Nu o chemă deci în ajutor. Se luptă de unul singur cu necunoscutii, cu zmeii cei răi și cruzi care, impresurîndu-l din toate părțile, vărsau în el foc și ghiață, care îl învîrteau ca pe o morișcă și îi turnau în urechi sgomote țiuitoare, în timp ce în dreptul inimii lui bătea o tobă. . . Vru să se smulgă din ghiara lor ca să fugă la mama, dar își aminti că nu putea să o facă, și atunci plonjă. Plutind printre meteori și cețuri, printre fulgere și nori pufoși, care aci se desfăceau, aci se închideau la loc, începea să se simtă bine, mulțumit în singurătatea lui de copil unic, cu privilegiile sale de infirm și orfan. Își dădu seama că doar o așchie, o mică așchie tristă, cristalină, îl despărțea de fericirea aceea cu nume frumos, aurit : moartea. O mică așchie tristă, impalpabilă, venită poate dintr-o altă planetă în veci părăsită. . . Un cîntec blînd și dureros, intonat pentru el, copilul care urma să moară, îi însoțea peregrinările nesfîrșite.

Fu poate o călătorie lungă. Eliberat de simțul duratei, nu-l interesa decît variația ei. Adeseori i se părea nelămurit că are o călăuză, ea însăși rătăcită. Și-atunci gemea necăjit că nu poate să-și asume răspunderi de pilot, și auzîndu-și propriul geamăt de mindrie rănită, sau pur și simplu simțîndu-se la capătul puterilor, părăsea spirala drumului și căuta un colț unde să se refugieze.

Dar iată că îl năpădea frica de a locui într-o țară fără colțuri și fără unghere, unde sufla un curent înghețat, o țară a nopții în care se rătăcise plîngînd și singur. În clipa următoare se pomenea cocoțat pe mai multe picioare înalte ca niște catalige, pe care o durere ascuțită i le secera : harșt ! Apoi totul se cufunda într-un hău fără nume unde doar vîntul îl informa cît de vertiginoasă îi era căderea. Aterizînd pe un continent necunoscut captă din eter cîteva cuvinte rostite într-o limbă pe care se miră că o înțelege :

— M-a trezit sgomotul paharului spart.

— Mititelul ! Cum îi clănțane dințișorii ! N-ar fi oare bine să-i dăm ceva să bea ?

Ar fi vrut mult să știe ale cui erau glasurile, dar vîrtejul îl purtă atît de repede mai departe încît nu avu timp să afle.

Într-una din zile se opri din cursă, cu tîmplele svîcnind, și culese cîteva silabe pe care se căzni să le repete. Întredeschizînd ochii zări foarte aproape un lucru pe care

nu-l identifică decît în clipa cînd auzi un glas gros care întrebă : — « Cum te simți, tinere ? ». « Asta-i o . . . mincă » șopti el, și alunecă iar în haos.

Altădată văzu o mină. Avea degete subțiri, pielea un pic aspră și unghiile cu noițe albe, și se căznea să stăpînească o masă întunecată, amestec de negru și cenușiu, care se agita scheunînd. Jean zîmbi : « Masa asta întunecată are să facă odată « haț » ! și are să înghită mina. » Și-ntr-adevăr, în clipa următoare mina cea subțire dispăru și lui Jean îi păru rău. Dar regretul acesta îl ținea în loc, îi întîrzia călătoria și, cu un efort, se smulse din loc și porni iar. Însă îl urmărea regretul acela nedefinit, asociat cu clinchetul unui pahar spart cîndva, cu mult în urmă. Din clipa aceea, oricît de adînci fură prăpastiile în care alunecă, oricît de ametoare vîrtejurile, călătoria lui fu turburată de regretul acesta vag, și de un fel de înduioșare pe care i-o trezeau niște suspine și niște hohote de plîns ce pluteau în jur.

Un lătrat rupse deodată vălurile inconștientului și Jean șopti : « Riki » . . . De foarte departe parcă, ajunsese pînă la el un glas care exclamă : « A spus Riki, Doamnă ! A spus Riki ! » Și un alt glas care repeta tremurînd : « A spus Riki . . . A spus Riki » . . .

Simți că cineva îl apucă de subțiori și încearcă să-l tragă în sus, spre înălțimi. Dar dubla tracțiune a subțiorilor îl duru. Mormăi supărat. Dacă ar fi putut să vorbească ar fi explicat că nu în felul acesta trebuie tratat un oaspete de seamă ca el, că existau anume pentru el vehicule imateriale, cai nepotcoviți, sâinii făcute să alunece pe fâgașurile multicolore ale curcubeelor . . . Și nu accepta să fie bruftuluit de . . . de niște elemente aflate în slujba nopții . . . Ce drept avea, de pildă, păsărica asta să se așeze cu burta lîngă obrazul său ? Dar de fapt nu era o păsărică, de vreme ce nu avea pene, ci şuvițe de păr . . . « Ar putea fi un obraz, își zise el, dacă ar mai exista pe lume un alt obraz în afară de al meu . . . Lasă-mă, nu vreau ! . . . Pleacă de-aici . . . Pleacă ! . . . »

Ca să poată vorbi trase cu putere aer în nări. Și iată că se produse minunea : odată cu aerul pătrunse în el bucuria memoriei, parfumul unui păr și al unei epiderme de care uitase în partea cealaltă a lumii, și care slobozea în el un torent de amintiri. Tuși luptînd cu nodul ce i se pusese în gît și simți un val de lacrimi sărate inundîndu-i pleoapele, buzele uscate, și ușurîndu-i clipa brutală a reîntoarcerii în patul de aterizare . . . În spațiul înconjurător, un glas amplificat la infinit suspină : « Plînge . . . O, Doamne, plînge ! . . . » Și glasul se poticni căzînd într-un fel de vîrtej din care se desprindeau cuvinte îngăimate fără șir, chemări adresate cuiva aflat în preajmă . . . « Vîno repede ! . . . Repede . . . »

« De ce atîta sgomot ? » se gîndea copilul supărat. Dar își lipea din ce în ce mai strîns obrazul de obrazul neted și catifelat, ud de o rouă sărată, care se rostogolea strop cu strop . . . Întoarse capul și întîlni un loc unde îi plăcea lui să se cuibărească. Abia apucă să șoptească în sinea lui « sînt în brațele mamei », și își pierdu din nou cunoștința, sau poate că adormi.

Cînd își reveni se pomeni întrebînd cu un ton de dojană : « Unde ai fost mămico atîta timp ? »

Nu primi nici un răspuns dar savoarea unei felii de portocală, strecurată ușor între buzele lui arse, îl făcu să simtă și mai bine prezența aceleia pe care o căutase și care acum stătea aplecată asupra lui. Dădu să mai spună ceva, dar tăcu ostenit. Totuși mii de griji și nedumeriri mărunte puneau încet-încet stăpînire pe el. Își învînsese sfîrșeala ca să întrebe ceea ce îl preocupa cel mai mult : « Mi-ai schimbat pijamaua peste noapte, mămico ? Aseară cînd m-am culcat aveam una bleu și acum am una roz . . . »

— Vai, Doamnă, nemaipomenit ! Își amintește de pijamaua pe care o avea în prima noapte cînd . . . »

Vocea joasă și caldă continuă să vorbească dar Jean n-o mai asculta. Sleit de puteri se lăsase în voia unor mâini îndeminate și prietenoase care îl despuiau de pijamaua lui umedă.

— Vai de mine, e înghețat ! Repede Mandore, înfășoară-l în halatul meu de baie, dar fără să-i bagi brațele în minci.

— Caloriferul merge, Doamnă, n-aveți teamă. Și i-am pus și o buiotă caldă la picioare. Da, zău, e jilav tot !

«Dacă'ar ști ele de unde vin . . . nu s-ar mai mira că sînt ud . . .», se gîndea băiețelul. «Mai bine m-ar ajuta să mă scarpin pe picioare că parcă umblă pe mine furnici . . .»

— Mămico . . .

Mama încremeni pîndindu-i vorbele.

— Mămico, te rog . . . ai putea să mă scarpini puțin, parcă îmi umblă niște furnici pe picioare . . .

În tăcerea care urmă cineva șopti cu un ciudat respect :

— Simte furnici . . . A vorbit de furnici.

Înfolit în imensul halat de baie vru să ridice din umeri : «Ei da, vorbise de furnici — și ce era cu asta ? Ce era de mirare în faptul că spusese « Riki » și « furnici » ? Un fel de visare îl purtă ușor spre hotarul dintre veghe și somn, dar un foșnet îl readuse la realitate. Întredeschise ochii și recunoscînd mîneca doctorului strînse repede pleoapele. Dar glasul cel nesuferit îi vorbea : «Ce mai faci tinere ? . . .»

«Să plece de-aici ! Să plece !» țipă Jean în sinea lui. «Să nu-i mai văd mîneca, să nu mai îmi spună «tinere», să nu se mai uite la mine cu ochii lui mici !» Începu să gîfîie de enervare.

— Ce este ? De ce te zbați așa ? Hai, liniștește-te . . . Fii cuminte . . .

O mîna mare îl mîngie pe cap. Prea slab ca să se smucească, Jean deschise ochii mari, voind să-și fulgere dintr-o privire agresorul. Dar nu descoperi lîngă patul lui decît un domn cu aspect cumsecade, grăsuț și un pic chel, ai cărui ochi se umeziră cînd îi întîlniră pe ai săi.

— Spune drept puile, chiar simți furnicăături în picioare ? Ești sigur ? Asta-i grozav . . . Nu vrei puțină limonadă ? Sau o linguriță de înghețată ? Sau o înghițitură de lapte ?»

Mîna copilului nu se retrase din palma caldă, cu degete groase și moi. Îngăimă ceva, fără să știe nici el bine dacă se scuza sau accepta limonada, înghețata, sau înghițitura de lapte . . . Sub arcul fin al sprîncenelor, ochii lui gri-verzi, întunecați de cearcane vineții, clipiră prietenos răspunzînd ochilor albaștri, veseli, afectuoși. . .

Timpul care a urmat n-a mai fost decît un șir încilcit de clipe răzlețe, lungi cufundări într-un somn adînc urmate de trăsăriri năuce, și scurte ațipiri întrerupte de înfiorări nedeslușite. Bunul doctor își dregea mereu glasul răgușit de emoție, și din cînd în cînd exclama bucurios : «Vai, Doamnă, am scăpat ! Mare noroc am avut !» În jurul lui Jean era o asemenea foială veselă, încît dacă nu ar fi fost atît de slăbit ar fi fost curios să afle care era întîmplarea ce îi fericise pe toți ai casei.

Ceasurile treceau pe nesimțite, punctate cu ceșcuțe de lapte vanilat, compoturi, fructe acrișoare . . . Un ou fiert își ridică în fața lui căpăcelul descoperindu-și gălbenușul auriu. O boare parfumată, amețitoare ca vinul aducea primăvara prin fereastra întredeschisă . . .

Simpaticului frizer nu-i era încă îngăduit să vină. Bucle de fetiță cădeau pe fruntea și gîtul copilului, și mămica voi să le lege cu o panglică roz dar Jean o respinse cu un gest de bărbat jignit . . .

Dincolo de geam, creanga de castan își umfla de la o zi la alta mugurii plini ca niște boboci de trandafir, în timp ce de-a lungul picioarelor lui Jean alergau sute de furnici înarmate cu mici mandibule înțepătoare. «Mămico ! de data asta zău că am prins una !». Dar nu isbutea decât să-și ciupească pielea alb-străvezie, fiindcă furnica fugea pe dinăuntru arborelui cu vine de culoarea ierbii, primăvara.

În cea de a opta zi de convalescență, o eșarfă mare de soare așezată de-acurmezișul patului îl turbură nespus. Venise vremea să-și regăsească tovarășii nocturni pe care zadarnic îi aștepta de o săptămână, de când epuizarea și somnul îl țineau departe de ei. Îi era dor de prietenii fără chip, de cavalcadele prin văzduh, de zborurile printre stele, cu certitudini de înger nevinovat . . .

— Mămico, te rog, aș vrea să-mi dai cărțile.

— Nu pot, dragul mării. Doctorul a spus că nu e voie.

— Dar nu ca să le citesc, mămico ! Vreau numai să se reobișnuiască cu mine !

Mama nu zise nimic și îi aduse teancul de volume ferfenițe, pietroiul cel gros și greu, vițelul cel blond și mătăsoș, o « Pomologie » plină cu fructe cărnoase, o « Istorie Naturală » prin paginile căreia se strecurau tigri vrstați și lei cu chici stufoase, și zburau ornitorinci și coleoptere mari cât palma . . .

Cînd se înseră, îngurgită cu o poftă de copil înviat mîncărurile gustoase aduse de mama și Mandore, apoi șopti « noapte-bună » și închise ochii prefăcîndu-se că îl fură somnul. Dar în clipa în care rămase singur redeveni căpitanul navei sale încărcate cu tomuri și atlasuri, și porni . . . Luna nouă ascunsă printre crengile castanului vestea că sosise anotimpul ca mugurii să se preschimbe în frunze palmate.

Nesprișnit de nimeni Jean se așază pe marginea patului, trăgîndu-și picioarele grele și pline de furnici. La capătul celălalt al camerei, pe oglinda geamului, se scăldau împreună, în apa cerească a nopții, cornul aurit al lunii și un copil cu păr bălai. Îi făcu semn, ridicînd o mîină și celălalt făcu la fel. Ușor amețit și încîntat să-și redescopere puterile Jean își convocă tovarășii ceasurilor grele, privilegiate : sunetele vizibile, imaginile tangibile, aerul fluid, navigabil, aripile care îl dispensau de picioare, aștrii zîmbitori . . .

Convocă mai ales un anumit băiețel jucăuș și poznaș, care rîdea cu hohote zburînd printre nori, care își amăgea mămica și, stăpîn pe durerile și bucuriile sale, o ținea prizoniera unor aparențe înșelătoare . . .

Apoi începu să aștepte. Dar degeaba. Nimeni nu veni în noaptea aceea și nici în cele următoare. Plăsmuirile nopților de febră nu mai răspunseră la apel. Peisajele cu zăpezi trandafirii dispăruseră pentru totdeauna de pe coupe-papier-ul de nichel. Jean nu avea să mai planeze niciodată în ceasul zorilor vineții peste turmele cu coarne ascuțite și ochi mirați, de pe pajiștile ude de rouă . . . Niciodată Mandore cea grasă și brună n-avea să mai vibreze ca un violoncel — dzrumm, dzrummm — cu fusta ei cea creată și vrîstată. Iar muntele de cearceafuri albe, din dulapul cel mare, n-avea să mai accepte niciodată ca un copil, foarte curînd valid, să execute pe pantele lui scrobite și-nghețate performanțele pe care le îngăduise unui băiețel olog.

Pentru unii copii bolnavi vine o vreme cînd trebuie să încerce să trăiască. O vreme vine cînd trebuie să se împiedice să moară în plin zbor. Jean făcu un semn de rămas bun imaginii sale cu plete de înger, și aceasta îi răpunse din fundul unei nopți pămîntene, fără minuni, singura ce le este îngăduită copiilor pe care moartea nu i-a vrut, și care adorm împăcați, vindecați și . . . ușor dezamăgiți.

În românește de ANDA BOLDUR

SIDO

— Și pentru ce m-aș ascunde că sînt de la țară ? Asta n-am s-o fac niciodată. Iată-te foarte mîndră, bietul meu PISOI-DRĂGUȚ, că de cînd te-ai măritat locuiești la Paris. Nu-mi pot stăpîni risul cînd văd cît de mîndri sînt toți parizienii că locuiesc la Paris, cei adevărați fiindcă asimilează acest lucru unui titlu de noblețe, cei falși fiindcă-și închipuie c-au înaintat în grad. Dacă ar fi să ținem seama de asta, aș putea să mă laud că maică-mea s-a născut în bulevardul Bonne-Nouvelle ! Iar tu, parc-ai fi un păducel înfipt semeț pe picioarele dinapoi, numai pentru c-ai luat de bărbat un parizian. Și cînd spun parizian . . . Adevărații parizieni de origine au o fizionomie prea puțin caracteristică. S-ar părea că Parisul îi face să fie șterși !

Se oprea, ridica perdeaua de tul care acoperea fereastra :

— A ! Iată-o pe domnișoara Thévenin care-și poartă în triumf, pe toate ulițele, verișoara de la Paris. Nici n-are nevoie să spună că această doamnă Quériot vine de la Paris : sîni cu duimul, picioarele mici și glezne mult prea fragile pentru greutatea trupului, două-trei lanțuri la gît și părul foarte bine coafat . . . Nici nu-mi trebuie atîtea amănunte să știu că această doamnă Quériot este casierită într-o mare cafenea. O casierită pariziană nu-și gătește decît capul și bustul, restul nu vede niciodată lumina zilei. În afară de asta, fiindcă nu merge îndeajuns pe jos, se îngrașă și face burtă. La Paris ai să vezi nenumărate asemenea mostre de femei-butoi.

Așa vorbea mama mea, pe cînd eram și eu, demult, o foarte tînără femeie. Dar, cu mult încă înaintea căsătoriei mele, ea începuse să așeze provincia înaintea Parisului. Copilăria mea reținuse sentințe, cele mai adeseori fără drept de apel, pe care le lansa cu un ton deosebit de viguros. De unde lua autoritatea, miezul lor, ea care

nu-și părăsea provincia decât de vreo trei ori pe an? De unde îi venea darul de a defini, de a pătrunde și acea formă de decret a observației?

Dacă n-aș fi moștenit-o de la ea, cred că mi-ar fi insuflat dragostea față de provincie, dacă prin provincie nu se înțelege numai un loc, o regiune îndepărtată de capitală, ci un spirit de castă, o puritate obligatorie la moravurilor, orgoliul de a locui într-o casă veche, onorabilă, închisă din toate părțile, dar care poate să se deschidă oricând prin podurile-i aerisite, hambarele pline, stăpînii modelați după deprinderile și demnitatea casei lor.

Ca o adevărată provincială, fermecătoare mea mamă, «Sido», își ațintea adesea ochii sufletului asupra Parisului. Teatrele din Paris, moda, serbările Parisului nu-i erau nici indiferente, nici străine. Mai mult chiar, le iubea cu o pasiune ușor agresivă, potențată de cochetării, îmbufnări, apropieri strategice și dansuri de luptă. Puținul pe care îl gusta din Paris, aproape o dată la doi ani, o aprovizionă pentru tot restul timpului. Se întorcea acasă încărcată cu ciocolată, articole exotice și stofe în cupoane, dar mai ales cu programe de spectacole și esență de violete, și începea să ne descrie Parisul ale cărui atracții erau pe măsura ei, pentru că nu disprețuia nimic.

Într-o săptămînă vizitase mumia deshumată, muzeul renovat, noul magazin, ascultase tenorul și conferința despre *Muzica birmană*. Își aducea un mantou modest, ciorapi de purtare, mănuși foarte scumpe. Dar, mai ales, ne aducea privirea ei cenușie, care cuprindea totul, obrazul ei rumen, colorat de oboeală, se întorcea bătînd din aripi, neliniștită față de tot ceea ce, în lipsa ei, și-ar fi putut pierde căldura și dorul de viață. N-a știut niciodată că, la fiecare întoarcere, mirosul șubei ei din blăniță de șoarece, îmbibată cu un parfum diafan de castană, feminin, cast, străin de orice josnice seducții auxiliare, îmi tăia glasul, pînă și elanul.

Dintr-un gest, dintr-o privire relua totul în stăpînire. Ce iuteală de mină! Tăia sforicelele roz ale pachetelor, deslănțuia colonialele comestibile, împătorea cu grijă hirtile negre, gudronate, cu iz de catran. Vorbea, chema pisica, îl iscodea pe sub gene pe tata care slăbise, pipăia și mirosea cozile mele lungi să se încredințeze că mi-am periat părul... O dată, pe cînd deznoda un șnur șuerător de aur, observă că mușcata lipită de geamul uneia dintre ferestre, în dosul perdelei de tul, avea o rămurică ruptă, care atîrna, încă vie. Sfoara de aur abia desfăcută se înfășură de douăzeci de ori în jurul rămuricii căzute, sprijinită pe-o spetează de carton... M-am înfiorat, și am crezut că mă înfior de gelozie, deși în realitate nu era vorba decât de o rezonanță poetică, trezită de magia sprijinului eficace pecetluit cu aur...

Ca să fie un model de provincială nu-i lipsea decât spiritul de denigrare. În ea simțul critic se ridica viguros, nestatornic, cald și vesel ca o șopîrlă tînră. Prindea din zbor trăsătura caracteristică, defectul, remarcînd dintr-un fulger frumusețile ascunse, și pătrundea, luminoasă, în inimile strîmte.

— M-am înroșit, nu-i așa? Întreba ea după ce încheiase o conversație cu vreun spirit întortocheat.

Într-adevăr, era roșie. Prezicătoarele adevărate, după ce ți se afundă în adîncurile sufletului, revin la suprafață aproape fără suflare. Uneori o vizită banală o lăsa îmbujorată și vîlăguită în brațele marelui fotoliu capitonat cu rips verde.

— O! familia Vivenet!... Cît sînt de obosită... Ce oameni, Dumnezeu! I

— Ce ți-au făcut, mamă?

Mă întorceam de la școală și-mi înfingeam dințișorii, ca o semilună, într-o felie de piine proaspătă, încărcată cu unt și cu dulceață de căpșuni...

— Ce mi-au făcut? Au venit. Ce mi-ar fi putut face altceva mai rău decât asta? Cei doi tineri căsătoriți, în vizită de nuntă, patruleți de bătrîna Vivenet... O! ce oameni!

Nu-mi spunea mai mult, dar mai târziu, când tata venea acasă, ascultam restul.

— Da, povestea mama, căsătoriți de patru zile ! Ce lipsă de bun simț ! Căsătoriți de patru zile — lucrul ăsta se ascunde, nu se plimbă pe stradă, nu se arată în saloane, nu se afișează dimpreună cu mama tinerei sau a tânărului căsătorit . . . Rîzi ! N-ai pic de tact. Simt cum încă îmi arde obrazul c-am văzut această tinăra femeie de patru zile. Cel puțin ea, ea se simțea jenată. Avea o mutră de parcă și-ar fi pierdut fusta, sau de parcă s-ar fi așezat pe o bancă proaspăt vopsită. Însă el, bărbatul . . . Ce oroare ! Cu degete de criminal și o pereche de ochi mici-mititei, ascunși în fundul a doi ochi mai mari. Apartine celui gen de oameni care au memoria cifrelor, care când mint, o fac cu mîna pe inimă și căroră le e sete după masă, ceea ce dovedește că au un stomac bolnav și un caracter acru.

— Bravo ! aplauda tata.

Curînd venea și rîndul meu, pentru că cerusem voie să port vara ciorapi scurți.

— Când ai să încetezi o dată s-o mai imiți pe Mimi Antonin în tot ce face, de fiecare dată cînd vine în vacanță la bunică-sa ? Mimi Antonin e de la Paris și tu, de-aici. Asta-i treaba copiilor de la Paris să-și arate vara fluierile picioarelor, fără ciorapi, iar iarna chiloții prea scurți și bietele fese micuțe și roșii. Cînd copiii lor tremură de frig, mamele pariziene cred că supremul leac este să le-nfășoare gîtul într-un guleraș de blăniță albă. Cînd gerul este foarte aspru, le mai pun și-o căciuliță asortată. Și pe urmă, nu se poartă șosete la unsprezece ani. Cu pulpele pe care ți le-am făcut ? Nu-ți dai seama că o să semeni cu una care sare coarda la bilci și n-o să-ți mai lipsească decît tîpsia de tablă ?

Așa vorbea, fără să-și caute vreodată cuvintele și fără să-și depună armele — numesc arme cele două perechi de ochelari, un briceag, adesea o perie de haine, foarfece de grădină, niște mînuși uzate, uneori sceptrul de nuiel terminat cu o rachetă trilobată, care se numește « bătător » și slujește la scuturatul draperiilor și mobilelor. Fantezia mamei mele nu se pleca decît în fața datelor care, în provincie se sărbătoresc prin curățenia generală, spălatul rufelor, punerea la naftalină a hainelor de lînă și a blănurilor. Dar ea nu-și afla locul nici în fundul dulapurilor, nici-alături de funebra pudră de camfor, pe care de altfel o înlocuia cu cîteva țigări de foi, tăiate în formă de caramelle, cu scrumul de la pipele de spumă de mare ale tatii și cu păianjeni uriași, pe care-i închidea în dulapul care, din adăpost al moliiilor argintii, devenea teren de vînătoare.

Asta fiindcă era iute și neastîmpărată, iar nu o gospodină meticuloasă; plăcîndu-i curățenia, dar fiind departe de arătarea maniacă și solitară care numără prosoapele, bucățile de zahăr și sticlele pline. Cu cîrpa de praf în mînă supraveghea slujnica ce ștergea prea îndelung geamurile, hlizindu-se la vecini, lăsa să-i scape strigăte de enervare, nerăbdătoare chemări înspre libertate.

— Cînd șterg prea mult și prea cu grijă ceștile chinezești, spunea ea, simt că îmbătrînesc . . .

Ducea treaba pînă la sfîrșit, leală. Dar atunci cînd isprăvea, sărea peste cele două trepte din prag și intra în grădină. Ca prin farmec, dispăreau dintr-o dată și agitația morocănoasă și ciuda. Orice prezență vegetală acționa asupra ei ca un antidot, și avea un fel al ei straniu de a prinde trandafirii de bărbie și de a-i ridica să-i privească drept în față.

— Uită-te cum seamănă panseaua asta cu regele Henric al VIII-lea al Angliei, cu barba lui rotundă, spunea ea. De fapt, mie nu-mi prea plac mutrele astea de soldădoi bătrîni pe care le au panselele galbene cu violet . . .

În latura satului în care m-am născut nu s-ar fi putut afla mai mult de douăzeci de case lipsite de grădini. Chiar și cele mai prost împărțite, tot se bucurau de o curte, plantată sau nu, acoperită sau nu cu boltă de viță. Fiecare fațadă ascundea

o « curte-de-dindos », adîncă, legată de alte curți-de-dindos prin ziduri comune. Aceste curți-de-dindos dădeau tonul satului meu. Aici oamenii își petreceau vara, aici se spălau rufele; aici se spărgeau lemnele iarna, aici se făceau felurite treburi gospodărești în orice anotimp, iar copiii, jucîndu-se pe sub șoproane, se cocoțau pe huluzele carelor de fîn desjugate.

Ogrăzile vecine cu a noastră nu aveau nici o taină pentru noi: înclinarea terenului, ziduri înalte și vechi, perdele de copaci apărau grădina noastră « de sus » și grădina noastră « de jos ». Coama sonoră a dealului repercuta zgomotele, purta veștile de la un atol de zarzavat înconjurat de case, pînă la un « parc de distracții ».

Din grădina noastră îl auzeam, la miază-zi, pe Miton cum strănuta în timp ce-și săpa pămîntul și vorbea cu ciinele lui alb căruia, la 14 iulie, îi vopsea capul în albastru și partea dinapoi în roșu. La miază-noapte, tușa Adolphe își cînta litania obișnuită și lega buchete de violete pentru altarul bisericii noastre lovită de trăsnet și care nu mai avea clopotniță. La răsărit, o sonerie tristă anunța notarului vizita vreunui client . . . Se tot vorbește despre viața retrasă de provincie. Ce fel de viață retrasă ? Grădinile noastre nu aveau nimic să-și ascundă.

O l dulce viață de familie a grădinilor noastre ! Numai politețe și gingășie între grădina de zarzavat și cea « de flori », între livadă și curtea de păsări. Ce duh rău ar fi putut trece peste un gard despărțitor, de-a lungul olanelor turtite, cimentate de licheni și de iarba zmeului, bulevard al motanilor și al pisicilor ? De partea cealaltă, în stradă, copii neastîmpărați ședeau gură-cască, jucau arșice, își ridicau fustițele și treceau pîrîl care mărginea drumul. Vecinii schimbau priviri și aruncau cîte o înjurătură, un hohot de rîs sau coji de fructe pe urmele trecătorilor, bărbații fumau în prag și scuipau . . . De culoarea cenușie a fierului, cu storuri decolorate, fațada casei noastre nu se întredeschidea decît prin gamele pe care le exersam cu stîngăcie la pian, prin vreun lătrat de ciîne, ca răspuns la chemarea soneriei, sau prin cîntecul canarilor verzi din colivii.

Poate că vecinii noștri imitau, în grădinile lor, pacea grădinii noastre în care copiii nu se băteau, în care animalele și oamenii comunicau între ei cu blîndețe, o grădină în care un soț și o nevastă au trăit, treizeci de ani în șir, fără să ridice glasul unul la altul . . .

Pe vremea aceea erau ierni grele, veri cu arșiță. De atunci încoace am cunoscut veri a căror culoare, dacă-mi închid ochii, avea nuanța pămîntului galben, cu crăpături șerpuint printre spicele de grîu și pe sub uriașa umbrelă a păstîrnacului sălbatic, culoarea mării cenușii sau albastre. Dar nici o vară, în afara verilor copilăriei mele, nu-mi amintește de mușcata stacojie și de tija înflăcărată a degetarelor. Nici o iarnă nu mai este de un alb atît de pur la temelia unui cer înțesat cu nori de ardezie, care prevesteau o furtună de fulgi din ce în ce mai mari, pe urmă dezgheț iluminat de mii de stropi de apă și de muguri ca niște mici vîrfuri de lance . . . Cerul acesta se lăsa apăsător peste acoperișul încărcat de zăpadă al hambarelor cu furaje, peste nucul desfrunzit, peste sfîrleaza din vîrfurile casei și pleca în jos urechile pisicilor . . . Calma și verticala cădere a zăpezii devenea oblică, un îndepărtat muget marin se ridica deasupra capului meu înfosit, pe cînd eu cutreieram grădina, înghițind din zbor, cu lăcomie, fulgii pluitori . . . Prevenită de antenele ei, mama ieșea în cerdac, gusta vremea și-mi striga :

— Vine vijelia dinspre apus ! Fugi ! Închide ferăstruicile de la pod ! . . . Ușa de la grajd ! . . . Și fereastra camerei din fund !

Mus exaltat al corăbiei natale, alergam, pocînind din saboți, entuziasmată dacă din fundul volburei albe și negre-albastre, șuerătoare, un fulger viu, o scurtă răpăială de tunet — copii ai Apusului și-ai lui Făurar — acopereau vreun abis al cerului . . .

Iar cînd hîrmălaia era în toi, mama, cu ochii pe o lupă groasă încercuită în aramă, se minuna, numărînd cristalele ramificate ale unui pumn de zăpadă pe care-o culesese chiar din mîinile Apusului năpustit asupra grădinii noastre.

O, mușcate l o, degetare l . . . Unele țîșnind din crînguri, celelalte cățărîndu-se, îmbujorate, de-a lungul cerdacului, din reflexele voastre obrazul meu de copil a primit darul rumenelii. Căci « Sido » iubea tonurile roșii și roz, în grădină, înșingeratele fiice ale măceșului, ale arșinicului, ale călinilor și ale nalbei profirii, ba chiar și păpălău, deși îl acuza că floarea lui, cu vine roșii pe carnea trandafir, seamănă cu un bojoc proaspăt de vițel . . . Călcîndu-și pe inimă, încheia pace cu Răsăritul: « Am s-o scot cumva la capăt cu el », spunea mama. Dar rămînea bănuitoare și pîndea, dintre toate cardinalele și colateralele, acest punct înghețat, trădător, cu jocuri ucigașe. Lui îi încredința bulbii de lăcrămioare, cîteva begonii și brîndușe violete, ce veghează apusurile reci.

În afara unui colț de pămînt, în afara unui boschet de corcoduși dominat de o tufă de pipirig — dăruiam colegelor mele de școală frunzele lui în formă de linie, pe care ele le uscau între paginile atlasului — grădina întreagă, caldă, era hrănită de o lumină galbenă, cu tremurări roșietice și violete, dar n-aș putea spune dacă acest roșu, dacă acest violet isvorau, isvorăsc încă dintr-o fericire sentimentală sau dintr-o iluzie optică. Veri reverberate pe prundișul galben și cald, veri străbătînd prin paiul împletit al pălăriilor mele cu boruri mari, veri aproape fără nopți . . . Căci, încă de pe atunci, îndrăgeam atît de mult zorile, încît mama mi le dăruia ca răsplată. Îmi îngăduia să mă trezească la orele trei și jumătate și plecam, cu un coșuleț atîrnat de fiecare braț, către pămînturile roditoare de legume, care se ascundeau după întorsătura îngustă a riului, către căpșuni, coacăze negre și agrișe bărbaoase.

La orele trei și jumătate totul dormea cufundat într-un albastru primar, umed și nedeslușit, și cînd coboram pe drumul nisipos, aburul de care era îmbibat îmi scălda mai întîi picioarele, apoi torsul meu micuț și bine făcut, îmi atîngea buzele, urechile și nările mai sensibile decît tot restul trupului . . . Mergeam singură: pămîntul, încă buimac de somn, era fără primejdii. Aici, pe acest drum, acum, la acest ceas, dobîndeam conștiința valorii mele proprii, a harului nespus ce mă cuprîndea și a înțelegerii tacite cu prima adiere, cu prima pasăre, cu soarele încă oval, deformat de răsărirea lui . . .

Mama mă lăsa să plec, după ce mă numea « Frumusețe, Giuvaer-de-aur-tot ». Privea cum aleargă și descrește la vale opera ei, « capodopera », cum spunea ea. Poate că eram frumușică; mama și portretele mele din acea vreme nu sînt totdeauna de acord. . . Eram, poate, din pricina vîrstei și a zorilor, din pricina ochilor albaștri, întunecați de verdeața din jur, a părului blond care nu era netezit decît la înapoiere și a superiorității mele de copil trezit dis-de-dimineață față de ceilalți copii adormiți.

Mă înapoiam cînd bătea clopotul pentru prima liturghie. Dar nu înainte de a fi mîncat pe săturate, nu înainte de a fi străbătut, în pădure, un mare ocol de cîine care vinează singur și de a fi gustat apa celor două izvoare pierdute, pe care le țineam în mare cinste. Unul țîșnea din pămînt într-o convulsie cristalină, un fel de suspin, și își croia singur albia nisipoasă. Dar se descuraja îndată după naștere și se vîra la loc în pămînt. Celălalt izvor, aproape nevăzut, se întindea în taină în mijlocul unei poienite unde doar narcisele, galbene, înflorite în cerc, îi dovedeau prezența. Primul avea aroma frunzei de stejar, cel de-al doilea a fierului și a tulpinei de zambilă. Numai ce vorbesc despre ele și-aș dori ca gustul lor să-mi umple gura în clipa cînd le voi sfîrși pe toate, și să pot lua cu mine această înghițitură imaginară . . .

Între toate punctele cardinale cărora mama le adresa chemări directe, răspunsuri care, auzite din salon, păreau scurte solilocvii inspirate, și manifestările ei de politețe,

în genere botanice; între Cèbe și ulița Viilor; între mătușa Adolphe și notarul de Fourrolles — o întreagă zonă de puncte colaterale, mai puțin precisă și mai puțin apropiată, lua legătura cu noi prin sunete și semnale înăbușite. Imaginația mea, orgoliul meu copilăresc situau casa noastră în centrul unei roze a grădinilor, a vînturilor, a razelor, din care nici o fărîmă nu scăpa cît de cît influenței exercitate de mama.

Deși libertatea mea, la orice ceas, nu depindea decît de un simplu salt — peste un gard, un zid, un acoperiș înclinat — iluzia și credința îmi reveneau de îndată ce aterizam, la înapoiere, pe pietrișul grădinii. Fiindcă, după întrebarea: « De unde vii ? » și rituala încruntare a sprîncenelor, mama își relua chipul ei din grădină, liniștit și glorios, mult mai frumos decît chipul ei îngrijorat din casă. Grație suzeranității și solicitudinii ei, zidurile creșteau uriașe, pămînturi necunoscute înlocuiau ogrăzile pe care le străbătusem cu ușurință din gard în gard, din copac în copac, iar eu luam parte acum la miracole obișnuite:

— Parcă aud ceva ! Dumneata ești, Cèbe ? striga mama. Nu cumva mi-ai văzut pisica ?

Își lăsa pe ceafă pălăria largă de pai roșcat, legată pe sub bărbie cu o fundă cafenie și, cu capul dat pe spate, își oferea cerului cutezătoarea ei privire cenușie, obrazu-i de culoarea merelor de toamnă. Oare glasul ei izbea păsăruica din vîrfurile sfîrlei de pe casă, șoimii planînd la mică înălțime, cea din urmă frunză a nucului, sau lucarna care, dis-de-dimineată, înghițea zborul cucuvelelor ? . . . O, uimire ! o, certitudine ! . . . Dintr-un noruleț, dinspre stînga, un glas de profet gutunărit trimbița : « Nu, doamnă Cole . . . e . . . tte ! » care părea că străbate cu mare trudă printr-o barbă inelată, prin ghele de pîclă, alunecînd deasupra iazurilor aburite de ger. Sau :

— Da . . . a . . . a, doamnă Cole . . . e . . . tte, cînta din dreapta o voce de înger înăcrit, probabil agățat de norul ca un fus care naviga înspre luna abia profilată. V-a auzit glasul . . . Îi . . . Acum se furi . . . i . . . șează pe sub li . . . li . . . iac . . .

— Mulțumesc, striga mama. Dacă ești dumneata, Cèbe, dă-mi te rog înapoi țarușul și sfoara pentru răsaduri ! Am nevoie să-mi alinez lăptucile. Dar, fii cu băgare de seamă, că mă aflu tocmai lîngă hortensii !

Dar de vis, rod al unei levițiații magice, joc de sabat — țarușul, pe care cei șase metri de sfoară erau înfășurați ca un caer, călătorea prin văzduh și cădea culcat la picioarele mamei . . .

Alteori mama oferea un dar plîpînd unor duhuri subalterne, nevăzute. Credințioasă ritului, dădea capul pe spate și consulta cerul :

— Cine vrea micșandre roșii bătute ? striga ea.

— Eu, doamnă Cole . . . e . . . tte ! răspundea necunoscutul de la Răsărit, cu glas plîngăreț și feminin.

— Prinde-le !

Buchetul, legat cu o frunză apoasă de iarba broaștei, zbura prin aer, cules cu recunoștință de Răsăritul smiorcăit.

— Cît sînt de parfumate ! Cînd mă gîndesc că eu n-am să ajung niciodată să am asemenea flori . . . i . . . i !

« De bună seamă », gîndeam eu. Și eram cît pe ce să adaug : « E o problemă de climat . . . »

Sculîndu-se o dată cu ziua, uneori luîndu-i-o înainte, mama acorda punctelor cardinale, binefacerilor și stricăciunilor lor, o deosebită importanță. Din cauza acestora și din tandrețe înrădăcinată, încă de dimineată și încă din fundul patului întrebam : « Din ce parte suflă vîntul ? » La care mi se răspundea : « E timp frumos...

Acum, la Palais-Royal, e plin de păsărele. . . E timp urît. . . Ce să-i faci, a venit vremea lui ! » Astăzi sînt nevoită să-mi caut singură răspunsul, în sinea mea, să pîndesc mersul norilor, vuetul marin al hornului, să-mi bucur pielea de suflarea Apusului, umedă, organică și grea de semnificații ca dubla răsufare divergentă a unui monstru prietenos. Doar dacă nu cumva voi îngenunchea cu ură în fața vîntului de Răsărit, dușmanul, frumosul-ger-uscă, și a vărului său Miază-noapte. Așa făcea mama și acoperea cu cornete de hîrtie toate micile făpturi vegetale luate cu asalt de luna roșietică : « O să vină înghețul, pisica țopăie », spunea ea.

Auzul, pe care și l-a păstrat fin pînă la capăt, o informa și el : mama capta avertismente eoliene.

— Ascultă înspre munți ! Îmi spunea ea.

Ridica arătătorul și se ținea dreaptă între hortensii, pompa de apă și tufele de trandafiri. Acolo, pe deasupra celui mai scund gard, își centraliza știrile despre Apus.

— Auzi ? . . . Du în casă fotoliul, cartea și pălăria : plouă la munte. Nu vor trece două-trei minute și-o să plouă și-aici.

Îmi ciuleam urechile « înspre munți ». Dinspre orizont venea un zgomot egal de mărgelae aruncate în apă și searbădul parfum al iazului ciuruit de ploaia spulberată peste mîlul lui verzuliu. . . Și așteptam, cîteva clipe, pînă ce stropii dulci ai unei averse de vară atestau, pe obrajii și pe buzele mele, infailibilitatea celei pe care o singură ființă pe lume — tatăl meu — o numea « Sido ».

Prevestiri, decolorate o dată cu moartea ei, mai flutură încă în jurul meu. Una ține de zodiac, alta este pur botanică : cîteva semne ce se joacă cu vîntul, crugul lunii, apele subpămîntene. Din pricina lor mama găsea că Parisul este plictisitor, fiindcă ele nu puteau fi libere, eficace, peremptorii, decît în văzduhul slobod al provinciei noastre.

— Ca să pot trăi la Paris, îmi mărturisea ea, mi-ar trebui o grădină frumoasă. Și încă n-ar fi de ajuns ! . . . Pentru că dintr-o grădină din Paris nu ți-aș putea culege și coase pe un cartonaș spicele de ovăz bărbos, care sînt cele mai sensibile barometre.

Îmi fac și-acum aspre muștrări c-am rătăcit, pînă la ultimul, aceste barometre rustice, spice de ovăz cu bărbi duble, tot atît de lungi ca și cele ale crevetelui, care virau, crucificate pe un carton, la stînga, la dreapta, prezicînd timp uscat sau timp umed. « Sido » nu-și afla pereche în talentul de a răsfoi, numărîndu-le, foile micăee ale cepei.

— Una. . . două. . . trei rochii ! Ceapa are trei rochii !

Lăsa să-i cadă în poale ochelarii sau binoclul și adăuga, dusă pe gînduri :

— E semn de iarnă grea. Trebuie să îmbrac în paie pompa de apă. De altfel, broasca țestoasă și-a făcut culcuș sub pămînt. Și veverițele au furat o mulțime de nuci și de alune ca să-și adune provizii. . . Întotdeauna veverițele știu totul.

Se anunța, într-un ziar, că va veni dezghețul ? Mama ridica din umeri, rîdea cu dispreț :

— Dezghețul ? N-or să mă-nvețe pe mine meteorologii de la Paris ! Uită-te la lăbuțele pisicii !

Într-adevăr, friguroasă, pisica își aduna sub ea lăbuțele invizibile și își strîngea puternic pleoapele.

— Dacă e un ger trecător, urma « Sido », pisica se încolăcește ca un turban, cu nasul vîrît la rădăcina cozii. Dacă e ger mare, ea-și pune la adăpost talpa lăbuțelor de, dinainte și le înfășoară ca un manșon.

Pe polițe vopsite în verde întreținea tot timpul anului, sprijinite pe scărițe de lemn înfipite în ghivece, mușcate rare, trandafiri pitici, crețuște cu puf alb și roz, cîteva « plante grase » păroase și îndesate ca niște crabi, cactuși ucigători. . . Un

unghi format din pereți calzi apăra de vînturile aspre muzeul ei de experiențe, mici ghivece de argilă roșie în care eu nu deslușeam altceva decît pămînt moale și adormit.

— Nu pune mîna !

— Dar vād că nu crește nimic !

— Ce știi tu ? Crezi că tu hotărăști totul ? Citește ce scrie pe stîngiuțele de lemn înfipte în ghivece ! Ici grăunțe de cafeluță; dincolo, un bulb de narcisă adusă din Olanda; acolo, grăunțe de păpălău; colo, un butaș de zămoșită — ba nu, nu-i o rămurică moartă ! — și acolo, semințe de îndrișaim ale cărui flori au urechiușe ca de iepuraș. Și acolo... Și acolo...

— Și acolo ?

Mama își dădea pălăria pe ceafă, își mușca lanțul lornionului și mi se încredința cu candoare :

— M-am cam încurcat... nu mai știu dacă am pus o familie de bulbi de brîndușe, sau o crisalidă de floarea nopții...

— N-avem decît să scormonim și să vedem...

O mînă ageră îmi oprea mîna — de ce nu i-a trecut nimănui prin minte să modeleze, să picteze, să dăltuiască mîna lui « Sido », acea mînă arsă de soare, brăzdată prea timpuriu de riduri datorită treburilor gospodărești, grădinaritului, apei reci și soarelui, degetele ei lungi și frumoase, unghiile ei ovale și bombate...

— Nici în ruptul capului ! Dacă e crisalida, va muri la atingerea cu aerul; dacă e brîndușa, lumina îi va veșteji lăstarul mic și alb — și va trebui s-o luăm de la capăt ! Înțelesu-m-ai bine ? Nu-i așa că n-ai să te atingi de ele ?

— Nu, mamă...

În acea clipă, chipul ei luminat de credință, de curiozitate universală dispărea sub un alt chip mai îmbătrînit, resemnat și blînd. Știa bine că nu voi rezista, nici eu, dorinței de cunoaștere și că, urmîndu-i exemplul, voi scormoni pămîntul din ghiveci, pînă ce-i voi descoperi taina. Știa bine că sînt sîcica ei, eu, care nu mă gîndeam încă la asemănarea dintre noi, dar care, de copil, urmăream, căutam acea tulburare, acea bătaie accelerată a inimii, acea curmare a răsufării: solitara beție a căutătorului de comori. O comoară nu este neapărat ceva acoperit de pămînt, de stîncă sau de val. Himera aurului și a pietrei prețioase nu este decît un vag miraj: important este numai să dezvelesc și să scot la lumina zilei ceva nemaivăzut înaintea mea de ochiul omenesc...

Deci, scurmînd pe furîș grădina de experiențe, încercam să surprind pîntelul ascendent al cotiledonului, vlăstarul viril pe care primăvara îl gonea afară din teaca lui. Zădărniceam imboldul orb căruia i se supunea crisalida de culoare neagră-vineție ca fieră și o precipitam din ghearele unei morți trecătoare, în neantul definitiv.

— Nu vei înțelege niciodată... Nu poți înțelege. Nu ești decît o mică ucigașă de opt ani... de zece ani... Nu înțelegi încă nimic despre ceea ce tinde spre viață...

Nu primeam altă pedeapsă, drept plată pentru fărădelegile mele. De altfel, pentru mine și aceasta era destul de aspră.

« Sido » simțea repulsi fața de orice hecatombă de flori. Pe ea, care nu știa decît să dăruiască, am văzut-o totuși refuzînd să dea flori cînd i se cereau, uneori, pentru împodobirea vreunui dric sau a vreunui mormînt. Devenea dură, își încrunta sprîncenele și răspundea « nu » cu un ton înverșunat.

— Dar e pentru bietul domn Enfert, care a murit azi-noapte ! Biata doamnă Enfert, sărăcuța de ea, a spus c-ar vrea să-și vadă soțul plecînd acoperit de flori, că asta i-ar aduce o alinare ! Doamnă Colette, tocmai dumneavoastră, care aveți niște trandafiri albi atît de frumoși...

— Trandafirii mei înspumați ! Ce grozăvie ! Pe un mort !

După acest strigăt, își revenea și repeta :

— Nu. Nimeni nu mi-a osîndit trandafirii să moară o dată cu domnul Enfert.

Dar era în stare să sacrifice cu dragă inimă o preafrumoasă floare pentru un copilăș micuț, un copilăș încă necuvîntător, cum s-a întîmplat cu mititelul pe care o vecină dinspre Răsărit i l-a adus într-o zi, plină de mîndrie, în grădina noastră. Mama se arătă nemulțumită de scutecul prea strîns al sugarului, îi desfăcu boneta cusută din trei bucăți, inutila broboadă de lînă și admiră în voie perișorul auriu și inelat, obrații bucălați, ochii negri, severi și adînci ai băiețelului de zece luni, într-adevăr mai frumos decît oricare alt băiețel de zece luni. Îi dăruî un trandafir « piele-de-nimfă-îmbujorată » pe care el îl apucă cu avînt, îl duse la gură și începu să-l sugă, apoi strivi floarea cu minulele lui puternice, îi smulse petalele, tivite și sîngerii ca și buzele lui. . .

— Așteaptă, că-ți arăt eu ție, răule ! spuse tînăra mamă.

A mea însă aplauda, cu ochii și cu vocea, masacrul trandafirului, iar eu tăceam, roasă de gelozie. . .

De asemenea refuza cu strășnicie să împrumute mușcate crețe, pilargonii, albăstrele, trandafiri chitați și sinziene pentru altarele ridicate în Joia-Mare, căci se ținea departe — deși botezată și cununată la biserică — de naivitățile și fastul catolic. Între unsprezece și doisprezece ani, mi-a dat voie să urmez catehismul și psalmii « Mîntuirii ».

La fel cu celelalte colege de catehism, la întîi mai am așezat în fața altarului Fecioarei, liliac, romaniță și trandafiri, și m-am întors acasă mîndră că port un « buchet sfințit ». Mama rîse, cu rîsul ei ireverențioas, îmi privi jerba care atrăgea bondarii pînă sub lampa din salon.

— Crezi oare că nu era și mai-nainte ?

Nu știu de unde-i venea îndepărtarea față de orice cult religios. Ar fi trebuit să cercetez mai îndeaproape. Biografiai mei, cu care nu sînt prea darnică în amănunte personale, o zugrăvesc cînd sub trăsăturile unei rustice fermiere, cînd o tratează de « boemă fantezistă ». Spre marea mea uimire, unul dintre ei merge pînă acolo încît o acuză că ar fi scris opusculă literare destinate tineretului !

Adevărul este că această franțuzoaică își petrecuse copilăria în departamentul Yonne, adolescența printre pictori, gazetari, virtuoși instrumentiști, în Belgia, unde se stabiliseră cei doi frați mai mari ai ei, apoi revenise în Yonne și se măritase de două ori. De unde, de la cine i s-a transmis sensibilitatea ei rurală, gustul ei fin pentru tot ce ține de provincie ? N-aș ști s-o spun. O cînt atît cît pot mai bine. Îi celebrez claritatea originală care, înlăuntrul ei, refuza, stîngea adesea luminițele timid aprinse din contactul cu ceea ce ea denumea « muritorii de rînd ». Am văzut-o cum agăța, într-un cireș, o sperietoare menită să gonească mierlele, căci Apusul, vecinul nostru gutunărit și blînd, scuturat de strănuturi în serie, nu uita niciodată să-și deghizeze cireșii în bătrîni cerșetori și să pună deasupra tufelor de agrișe jobene ponosite. Puține zile mai tîrziu, am găsit-o pe mama sub un pom, pasionat nemișcată, cu creștetul ridicat înspre cerul unde nu afla loc pentru religiile omenești.

— Sssett ! . . . Privește. . .

O mierlă neagră, oxidată în verde și violet, ciugulea cireșele, sorbindu-le suc, sfîșindu-le carnea trandafirică. . .

— Ce frumoasă e ! . . . șopti mama. Și vezi cu cîtă îndemînare se slujește de gheruțe ? Vezi cum își rotește căpșorul, cu cîtă semeție ? Și cum dă cu ciocul ca să scoată miezul ? Și, bagă de seamă, nu se atinge decît de cele coapte . . .

— Bine, mamă, dar sperietoarea . . .

— Sssett ! . . . Sperietoarea n-o stînjenește . . .

— Bine, mamă, dar cireșele ! . . .

Mama își readuse pe pământ ochii de culoarea ploii :

— Cireșele ? . . . A ! da, cireșele . . .

Prin ochii ei trecu un fel de frenezie șăgalnică, un dispreț universal, o înfruntare deslănțuită care, cu voioșie, mă amesteca și mă strivea dimpreună cu tot restul lumii . . . N-a fost decît o clipă — dar nu o clipă unică. Acum, că o cunosc mai bine, pot interpreta aceste străfulgerări ale chipului ei. Mi se pare că ceea ce le aprindea era nevoia de a scăpa de toți și de toate, un salt spre o lege scrisă de ea singură, numai pentru ea. Dacă mă înșel, lăsați-mă în rătăcirea mea.

Acolo, sub cireș, reveni încă o dată printre noi, apăsată de povara grijilor, dragostei, copiilor și soțului, redevenind bună, blîndă, supusă în fața obișnuitului din viața ei.

— Într-adevăr, cireșele . . .

Mierla plecase, sătulă, iar sperietoarea își clătina jobenul în cadența vîntului.

— Am văzut, așa cum te văd, îmi povestea ea, am văzut o dată cum a nins în luna iulie.

— În luna iulie ?

— Da. Într-o zi ca cea de azi.

— Ca cea de azi . . .

Repetam sfîrșitul frazelor ei. Începusem să am o voce mai gravă decît a ei, dar îi imitam felul de a vorbi. O mai imit încă și astăzi.

— Da. Ca cea de azi, spune mama și suflă înspre un pufușor imponderabil de argint, smuls din părul cățelușei havaneze pe care o peria. Puful, mai fin decît un filament de sticlă, se îmbarcă încetișor pe un pîrîiaș ascendent de aer, se urcă pînă la acoperiș și se pierde într-o mare de lumină . . .

— Era o zi frumoasă, reluă mama, frumoasă și caldă. Din senin începu să bată vîntul, care prinse un capăt de furtună și-l împinse spre Răsărit, bineînțeles ! Se porni să cadă o zăpadă deasă și grea . . . Trandafiri acoperiți de zăpadă, cireșe coapte și pătlăgele roșii sub zăpadă . . . Mușcate purpurii care n-avuseseră vreme să înghețe și care topeau zăpada pe măsură ce li se așternea deasupra . . . Toate astea-s feste de-ale celui de colo . . .

Arăta cu cotul și amenința cu bărbia reședința trufașă, nevăzutul tron al dușmanului ei, Răsăritul, pe care încercam să-l deslușesc pe după norii calzi, prăvăliți și albi din toiuul verii . . .

— Dar am mai văzut și altceva ! continuă mama.

— Altceva ? . . .

Poate că, într-o bună zi, s-o fi întîlnit chiar cu însuși Răsăritul ? Poate că un enorm picior învinețit, balta înghețată a unui ochi uriaș vor fi spintecat norii, ca ea să mi le poată povesti acum ? . . .

— Eram însărcinată cu fratele tău, Léo, și plimbam iapa înhămată la trăsură.

— Aceași iapă de acum ?

— Bineînțeles, aceeași iapă. Tu nu ai decît zece ani. Crezi oare că o iapă se schimbă cum schimbi cămășile ? A noastră era pe-atunci o iapă frumoasă, puțin cam prea tînără. Uneori îl lăsam pe Anton s-o mîne. Dar mă urcam și eu în trăsură, ca s-o liniștesc . . .

Îmi aduc aminte că am vrut s-o întreb : « Pe cine să liniștești ? » M-am înfrînat, grijulie să-mi păstrez neatînse incertitudinea și credința într-un echivoc : și de ce adică prezența mamei mele n-ar fi putut liniști trăsura ?

— . . . Înțelegi, cînd îmi auzea glasul, se simțea mai liniștită . . .

Desigur, foarte liniștită, și lăfăindu-se, capitonată în pînă albastră, între cele două felinare bogat împodobite cu coroane de bronz decupate în trifoi... O fizionomie de trăsură liniștită... Minunat!...

— Doamne, ce mutră prostănacă ai în clipa asta, fetița mea!... Tu mă ascult?

— Da, mamă...

— Deci am făcut o plimbare lungă, pe o căldură de cuptor! Eram enormă și mă simțeam greoaie. Ne înapoiam spre casă la pas și-mi amintesc că am cules ginist-re înflorite... Iată-ne ajunși în dreptul cimitirului — nu, n-ai nici o grijă, nu-i o poveste cu stafii — cînd, deodată, un nor, un adevărat nor din Sud, cafeniu-roșcat, de jur împrejur cu un tiv subțirel de argint viu, prinde să se urce din ce în ce mai repede pe cer, tună o dată zdravăn, crapă și începe să verse apă ca dintr-o găleată spartă! Anton coboară de pe capră și vrea să ridice coviltirul ca să mă pună la adăpost. Îi spun: «Nu, cel mai grabnic lucru e să ții iapa de căpăstru: dacă vine o grindină, o s-o ia razna pe cîmp în timp ce dumneata ridici coviltirul!» Apucă de căpăstru iapa, care și începuse să bată nervoasă din copite, însă eu îi vorbeam, înțelegi, ca și cînd n-ar fi plouat și nici n-ar fi tunat. Îi vorbeam pe un ton de vreme frumoasă și de plimbare la pas. Un torent nemaipomenit de apă caldă cădea peste biata mea umbrelă de mătase... După ce-a trecut potopul, mă aflam într-o adevărată baie de șezut, Anton era muiat leocă pînă la oase, iar coviltirul plin de apă, o apă caldă de optsprezece-douăzeci de grade. Și cînd Anton a vrut să verse apa din coviltir, ce crezi c-am găsit? Burateci, mititei, vii; pe puțin treizeci de burateci aduși pe sus, prin aer, de un capriciu al Sudului, de o trombă caldă, o vijelie dintr-acelea al căror trunchi răsucit ca un șurub adună și împinge la sute de leghe depărtare o jerbă de praf, de grăunțe, de insecte... Uite, eu am văzut una ca asta, da!

Ridica în aer pieptenele de fier care-i sluja să dărăcească blana cățelei havaneze și a iepurilor de angora. Nu era deloc uimită că asemenea miracole îi ațin calea și o bat pe umăr.

Vă este ușor să înțelegeți că, la chemarea lansată de «Sido», vîntul din sud se ridica dinaintea ochilor sufletului meu, răsucit în jurul trunchiului său ca un șurub, împănăt cu grîne, cu praf, cu fluturi morți, trăgîndu-și rădăcina din deșertul Libiei... Își scutura creștetul lui nelămurit și ciufulit, plin de apă și de o ploaie de broscuțe călduțe... Sînt încă în stare să-l văd aieva...

— Dar ce bleagută pari azi, fetița mea!... De altfel, ești mult mai drăguță atunci cînd faci pe prostuța. Din păcate ți se întîmplă foarte rar. Încă de pe acum ai început să păcătuiești, ca și mine, printr-o excesivă expresivitate. Întotdeauna, de pildă, cînd îmi rătăcesc degetarul, fac o figură de parcă mi-aș fi pierdut o rudă apropiată... Cînd ai mutra asta prostuță, ochii ți se fac mai mari, gura ți se întredeschide și pari mai copilă... La ce te gîndești?

— La nimic, mamă...

— Nu te cred, dar ai mimat bine. Chiar foarte bine, fata mea. Ești o comoară, dragălașă și nesărată!

Tresăream, mă îmbujoram șfichiuită de lauda înțepătoare, ochiul tăios, vocea cu firele înalte și juste. Nu mă numea «fata mea» decît atunci cînd voia să sublinieze o critică sau o mustrare... Dar vocea, privirea i sa schimbau repede:

— O, Giuvaerul-meu-de-aur-tot! Nu-i adevărat, nu ești nici prostuță, nici drăguță; ești numai fetița mea dragă și fără pereche!... Unde te duci?

Așa cum se întîmplă cu toți nestatornicii, împăcarea îmi dădea aripi și, după strănsnice îmbrățișări, mă pregăteam, ușoară, de fugă.

— Nu te duce prea departe la ora asta! Soarele va apune în...

Nu se uita la ceas, ci la înălțimea la care se afla soarele la orizont și la floarea de tutun sau de laur, care dormea cât era ziua de mare, dar se trezea o dată cu lăsarea serii.

— . . . Într-o jumătate de ceas. Tutunul alb a și început să-și răspindească mireasma . . . Vrei să duci Adrianei Saint-Aubin niște flori de omag, căldărușe și clopoței, și să-i înapoiezi exemplarul din *La Revue des Deux-Mondes* ? . . . Schimbă-ți funda, pune-ți una albastru-deschis . . . Astă seară ai un ten la care se potrivește albastrul deschis.

A-mi schimba funda — până la vîrsta de douăzeci și doi de ani am purtat o fundă lată, strînsă în jurul capului, « à la Vigée-Lebrun », spunea mama — și a duce un mesaj floral: astfel mă înștiința mama mea că, timp de o oră, o zi, eram deosebit de draguță și că era mîndră de mine. Cu funda ca un fluture cu aripile deschise deasupra frunții, cu cîteva bucle aduse pe tîmple, luam florile pe măsură ce « Sido » le tăia.

— Acum du-te ! Dă-i Adrianei Saint-Aubin căldărușele bătute. Restul, cui vei vrea, prin vecini. Înspre Răsărit e cineva bolnav, mi se pare că tușa Adolphe . . . Dacă treci pe la ea . . .

Nici nu-și isprăvea bine fraza, că eu, dintr-o smucitură, săream îndărăt, cabrîndu-mă ca un animal, în fața mirosului și a imaginii de boală . . . Mama mă prindea de virful uneia din cozi și, dintr-o dată, chipul ei sălbatic, eliberat de orice constrîngere, milă, omenie, lua locul chipului ei zilnic. Îmi șoptea :

— Taci ! . . . Știu . . . Și eu sînt la fel . . . Dar nu trebuie s-o spui. Nu trebuie s-o spui niciodată ! Du-te . . . Du-te acum. Azi-noapte iar ți-ai pus moațe de hîrtie în creștet, ei, urlto ? În sfîrșit . . .

Dădea drumul hățului de pîr, se îndepărta puțin ca să mă vadă mai bine :

— Du-te și arată-le ce știu eu să fac !

Dar, oricît de mult mi-ar fi atras atenția, nu intram în casa bolnavei de la Răsărit. Treceam strada cum treci un vad, săream dintr-o piatră într-alta și nu mă opream decît la ciudata prietenă a mamei, la « Adriana ».

Copiii și nepoții aceștia cred că nu i-au păstrat o amintire mai vie decît a mea. Plină de viață, veșnic la pîndă și totodată somnolentă, cu ochii frumoși și galbeni de țigancă pe sub părul creț, purta după ea un fel de lirism agrest, o exigență necunoscută de locurile și oamenii așezați. Ca să fugă de penumbra umedă și funerară, verdeață stufoasă — trandafiri și glicine — din grădina ei se cătăra în copăceii de tisă, cucerea soarele prin trudnice ascensiuni și cheltuiuri de energie, datorită cărora tulpinile lor în extensie erau reduse la o goliciune de reptilă . . . Mii de trandafiri, refugiați în virful copacilor, înfloreau unde nu te așteptai, printre glicinele cu flori ca niște păcături lungi și trimbițele purpurii, dușmance victorioase ale clocoțelilor osteniți . . .

Sub o asemenea coamă, în ceasurile de mare zăpușeală, casa Adrianei se sufoca. Mă furișam ca o pisică, fiind sigură că voi afla înăuntru vrafuri prăvălite de cărți, ciuperci culese o dată cu zorile, fragi de pădure, amoniți fosile și, după anotimp, trufe cenușii. Dar o pisică șovăie și rămîne pironită locului în fața alteia, mai pisică decît ea. Prezența Adrianei, indiferența ei, o taină scînteietoare și bină păstrată în fundul luminii ochilor ei galbeni — toate acestea le înduram cu o tulburare dureroasă al cărei preț poate că atunci i l-am aflat. Știa să se prefacă a mă neglija, cu o artă sălbatică, și nomadismul ei, totala ei indiferență mă răneau ca o pedeapsă exemplară.

Pe vremea cînd mama își alăpta fiica, iar Adriana fiul, într-o zi, din joacă, își schimbară pruncii. Uneori, Adriana mă interpela rîzînd : « Tu, cea pe care te-am hrănit cu laptele meu ! . . . » Mă roșeam într-atîta, încît mama încrunta din sprîncene

și căuta să aflu pe chipul meu pricina acestei roșeli. Cum să ascunzi acelei priviri lucide, cenușii ca un tăiș și amenințătoare, imaginea care mă chinuia: sinul brun al Adrianei și sfîrcul lui violet și dur . . .

În casa Adrianei uitam de toate, pierdută printre teancurile de cărți gata să se prăbușească — între altele, o întreagă colecție din *La Revue des Deux-Mondes* — printre tomurile fără de număr ale unei vechi biblioteci medicale cu miros de pivniță, printre scoici uriașe, buruieni de leac pe jumătate uscate, porții de mâncare acrită pentru pisici, ciinele Potîrniche, motanul negru cu bot alb care se numea « Colette » și care mîncă ciocolată. Tresăream la o chemare venită pe deasupra tiselor năpădite de trandafiri agățători și a tuiei pipernicite, paralizate de o glicină încolăcită ca un șarpe . . . În casa noastră, iscată la o fereastră de parcă ar fi anunțat un incendiu sau venirea hoților, mama mă striga pe nume . . . Stranie vină a unui copil fără prihană: alergam, îmi compuneam un chip cuminte, o răsuflare de năucă . . .

— Atît de mult ai stat la Adriana ?

Nici un cuvînt mai mult, dar ce ton ! Atîta clarviziune și gelozie la « Sido », atîta nedumerire în mine au răcit, pe măsură ce creșteam în vîrstă, prietenia celor două femei. Nu s-au certat niciodată, n-a existat nici o explicație între mine și mama. Ce-am fi avut să ne explicăm ? Adriana se ferea să mă atragă sau să mă rețină. Captivarea nu pornește totdeauna dintr-o dragoste. Aveam zece, unsprezece ani . . .

Mi-a trebuit multă vreme pînă să asociez o amintire ce te arde, o anume fierbințeală a inimii, deformarea feerică a unei ființe și a casei ei, cu ideea unei prime seducții.

« Sido » și copilăria mea, una și cealaltă, una prin cealaltă, au fost fericite atîta vreme cît s-au păstrat în centrul imaginarei stele cu opt colțuri, purtînd fiecare numele unuia dintre punctele cardinale și colaterale. După ce am împlinit doisprezece ani au început să apară necazurile, plecările, despărțirile. Chemată la eroisme zilnice și tainice, mama începu să aparțină din ce în ce mai puțin grădinii ei, ultimul ei copil . . .

Mi-ar fi plăcut să ilustrez aceste pagini cu un portret fotografic. Dar mi-ar fi trebuit o « Sido » în picioare, în grădină, între pompa de apă, hortensii, frasinul pletos și străvechiul nuc. Acolo am lăsat-o, cînd am fost nevoită să-mi părăsesc totodată și fericirea și vîrsta cea mai fragedă. Acolo am revăzut-o totuși, o clipă fugară din primăvara anului 1928. Sînt convinsă că și acum, în același loc, cu chipul inspirat și fruntea sus, mai cheamă și mai culege încă șoaptele, adierile și semnele care aleargă înspre ea, cu încredere, bătînd calea celor opt drumuri ale Rozei Vînturilor.

În românește de FLORICA-EUGENIA CONDURACHI

COLETTE

Într-un secol în care literatura a adăpostit și a asimilat experiențele cele mai diverse și mai stranii, Colette a știut să rămână un scriitor *natural*: firescul, autenticul și legătura consubstanțială cu natura îi definesc întreaga operă. Vreme de peste o jumătate de veac a ocupat astfel în evoluția prozei franceze un loc original și solitar. Căci, spre deosebire de înaintașele ei — Madame de Staël, Marceline Desbordes-Valmore, George Sand, Anna de Noailles — Colette nu a aparținut nici unui cnaclu, nici unei mișcări literare. Nu a fost muza nici unui grup de poeți sau de romancieri, ci și-a urmat singură drumul, pe cărări nebătute de nimeni. A fost, în capitala tuturor curentelor și aventurilor literare, o deznăscută, o inadapată. Țărancă robustă din Beauce, trecută prin rafinamentul unui Paris *belle époque*, Colette a știut să se regăsească însă în datele ei funciare. Bătrîna doamnă din apartamentul de la Palais-Royal, infirmă și lucidă, pironită în jilț lângă fereastra cu glicine, a trăit o lungă împăcare cu sine, fără angoase și metafizica morții, în tovărășia animalelor și a naturii, pe care le-a evocat cu gingășia și forța marelui său suflet liric.

Rănită de atâtea experiențe sentimentale, chinuită de lungul dialog al spiritului cu simțurile, Colette a rămas, după furtuna vieții, senină ca un element la naturii, teluric și amoral, regăsind cu o desfătare sporită ceea ce Baudelaire numise « *le vert paradis des amours enfantines* ». De la romanele de început și pînă la ultimele amintiri, universul esențial al scriitoarei s-a constituit în cadrul mediului de origine. Peisajul natal, viața animalelor și a plantelor, lumina dulce a serilor copilăriei, chipul adorat al mamei, Sido, lungul șir al mirărilor și bucuriilor fetei care se descoperă pe sine descoperind lumea, și-au pus pecetea pe cele mai durabile pagini prin care Colette a devenit un « poet al memoriei ». Niciodată parcă mărturisirea lui Léon-Paul Fargue — *On ne guérit jamais de son enfance* — nu s-a verificat mai

* Născută la 28 ianuarie 1873, la Saint-Sauveur-en-Puisaye, lângă Auxerre, Sidonie-Gabrielle Colette s-a stins din viață la peste 81 de ani, în august 1954. Centenarul nașterii scriitoarei a readus în anul 1973 într-o actualitate mai vie o operă care nu a pierdut nimic din robustețe și farmec.

deplin decît în cazul ei. Ancorată în lumea ființelor și a lucrurilor, ostilă speculației și jocului imaginației pure, Colette a fost, asemenea scriitorilor noștri, un mare descriptiv, un pictor al realului în materialitatea lui cea mai stringentă. Geniul ei vizual și auditiv, « antenele » sale au împiedicat-o să realizeze o psihologie în profunzime a personajelor, preferînd construcției literare notația senzuală a realității.

Talentul scriitoarei s-a conturat brusc și tardiv, fără acea vocație hrănită de lecturi în vremea adolescenței. Colette nu a fost copilul firav și meditativ, intelectualul în embrion, înclinat spre tainice visări. Robustețea voluptuoasă a temperamentului a făcut-o să-și trăiască adolescența simplu și puternic. Colette nu era încă, așa cum va spune Vercors, un animal « denaturat », scos din natură, un om problematic; se bucura de universul înconjurător, cel al familiei.

Un tată mai vîrstnic, fost ofițer și redus de invaliditate la meseria de perceptor, avea veleități literare hrănite de mari proiecte nerealizate. La moartea sa, în 1905, familia descoperi în ultimul raft al bibliotecii tomuri impunătoare: *Les enseignements de '70*, *L'Algèbre élégante*, *Mes Campagnes*, *Le Maréchal Mac-Mahon vu par un de ses compagnons d'armes* etc. Nespusă fu mirarea tuturor cînd, în volumele cartonate, nu se găsi decît un teanc de pagini albe, pe care sta înscrisă doar o dedicație soției: « *A ma chère âme, son mari fidèle-Jules Joseph Colette* »... Ce compensație avea însă să capete prin opera fiicei cariera imaginară de scriitor a tatălui !

Mama era « Sido »: Sidonie Landoy, belgiancă, văduvă la treizeci de ani cu doi copii, recăsătorită cu căpitanul Colette, cu care va avea un băiat, Léo, născut în 1868, și o fată, Sidonie-Gabrielle. Dacă imaginea cenușie a tatălui trece adesea neobservată, prezența mamei constituie pentru Colette o permanență vitală. Sido, *Les Vrilles de la Vigne*, atîtea alte pagini din epoca maturității scriitoarei reinvie chipul mamei iubite, ca un simbol al atmosferei căsuței de la Saint-Sauveur. În epoca de formație și apoi în cea a succeselor pariziene, portretul mamei îmbătrînind sub povara firească a anilor revine ca un leitmotiv.

Educației naturale avea, în chip firesc, să-i urmeze educația sentimentală. În 1893, în casa de la Saint-Sauveur intră Henri Gauthier-Villars, Willy... Și, o dată cu el, civilizația pariziană, coruptă și fascinantă. Sidonie-Gabrielle e cucerită de donjuanul corpulent și tomnatic. Sido refuză să priceapă rostul acestui cuplu bizar. Căsătoria cu Willy, ziarist și publicist de vogă mondenă, va constitui, după prezența mamei și a cadrului de la Saint-Sauveur, cea de-a doua mare experiență. O experiență de viață, mai întii, realizată pe planul sentimental și erotic. Willy — descris sub trăsăturile personajelor Maugis și Renaud, din ciclul *Claudine* — va rămîne, dincolo de divorț (survenit în 1906) și de celelalte aventuri sau căsătorii (cu Henri de Jouvenel în 1912 și cu Maurice Goudekot în 1935), bărbatul încununat cu aureola seducției prime și a primelor deziluzii. În lungul, sfîșietorul conflict dintre femeie și inamicul ei natural, bărbatul, — care constituie tema dominantă a romanelor lui Colette dintre 1900 și 1940 — modelul va fi de cele mai multe ori Willy. Prezența lui Willy declanșează însă, pe planul creației literare, valențele îndelung ignorate de « sălbatica » de la Saint-Sauveur. Din 1900 și pînă în 1904, Colette publică sub semnătura lui Willy, sau a amîndurora, ciclul *Claudine à l'école* (1900), *Claudine à Paris* (1901), *Claudine en ménage* (1902), *Claudine s'en va* (1903). În 1904 apare, sub semnătura Colette, *Dialogues de Bêtes*; în 1906 are loc divorțul. . . Colette scrie *La Retraite sentimentale*, care apare în 1907, și marchează sfîrșitul perioadei « Claudine ». Succesul personajului Claudine a fost imens și a fixat pentru multă vreme profilul scriitoarei, în ciuda puținei prețurii pe care Colette, ajunsă la vîrsta maturității artistice, o acorda acestui « păcat de tinerețe ».

Cu *La Vagabonde* (1911) se deschide un nou ciclu romanesc menit să explice și să aprofundeze fațetele multiple ale personalității întîlme a scriitoarei. Drama des-

părții de Willy — consemnată adesea în scrierile intime — se convertește în voința de eliberare și refuzul de a mai iubi. Fericirea nu e compatibilă cu viața: « *On apprend donc à vivre? Oui, si c'est sans bonheur. La béatitude n'enseigne rien. Vivre sans bonheur, et n'en point dépérir, voilà une occupation, presque une profession* ».

Instalată singură în modesta locuință din rue de Villejust, cu o pisică și un ciine, Colette va învăța să trăiască singură. Va învăța să fie scriitoare și să-și dedice viața scrisului, aflând în artă — dincolo de voluptățile fizice — adevărata, suprema voluptate.

Ar fi greșit să ne închipuim însă că, după despărțirea de Willy, Colette ar fi devenit, brusc și iremediabil, scriitorul confinat în camera lui de lucru. Dacă deviza lui Zola, *nulla dies sine linea*, i-a călăuzit voința, au existat totuși în viața scriitoarei lungi etape de vagabondaj erotic și sentimental, răbufniri ale unui temperament care nu a putut cu ușurință ajunge la seninătatea artistului desprins din mrejele lumii. *La Vagabonde* este nu numai romanul decepției sentimentale, ci și al unei libertăți greu de dobândit. Ca și eroina sa, Renée Nérée, Colette va cutreiera lumea pentru a se elibera, va afirma o independență adesea scandalos comentată. Artistă de circ și de *music-hall*, apărind la « *Moulin-Rouge* » sau în provincie în diferite mimodrame, scriitoarea își apără cu dirzenie primatul spiritului față de tentațiile temperamentale.

Romanele dintre cele două războaie — *Chéri* (1920), *Le Blé en herbe* (1923), *La Fin de Chéri* (1926), *La Seconde* (1929), *La Chatte* (1933), *Julie de Carneilhan* (1941) — vor dezvolta teme similare: raporturile dintre bărbat și femeie, dialogul între voința lucidă de libertate a femeii față de bărbat și capitularea ei sub povara dulce a voluptății, eșecul sentimental, năzuința către o existență lipsită de fericire, extirparea salutară a iubirii înrobitoare. Cu puține excepții (*Mitsou*, 1919, și *Gigi*, 1944), nu există un *happy end* în poveștile de dragoste imaginate de Colette, care întregesc rind pe rind paginile aceluiași jurnal intim. Sub un romanesc aparent, avem de-a face cu un neîntrerupt eseu liric, investigație multiplă a « eternului feminin », spovedanie abia voalată de necesitățile narațiunii, meditație pe aceleași teme.

Un mai mare efort de obiectivare îl aflăm la Colette în *Chéri* și *La Fin de Chéri*, care pot fi considerate ca romanele sale cele mai importante. Regăsim, ce e drept, în personajele *Chéri* și Léa, accentele binecunoscute ale conflictului intim al scriitoarei. Colette este prezentă în *Chéri*, în inițierea sa erotică; este prezentă în voluptatea tristă a femeii de 40 de ani, Léa. Dar, dincolo de povestea desuetă a băiatului frumos și abulic, iubit de femei de o moralitate dubioasă, surprindem o frescă socială, tratată cu mijloacele clasice ale romanului de moravuri.

La Fin de Chéri este, cred, cel mai mare roman al lui Colette și cel mai puțin fidel propriului univers al scriitoarei. Capitularea lui *Chéri*, străin printre oameni, plante și animale, are o semnificație obiectivă anti-colettiană. Spaima eroului atinge un grad maxim de generalizare în fața degradării fizice, a destrămării ființei iubite odinioară. Sentimentul de prăbușire, de iremediabilă descompunere, cu tonalități de *spleen* baudelairean, contrazice lumea stenică a lui Colette și infirmă puterea ei de a înfringe angoasa și de a regăsi rostul natural al lumii. Pentru a fi reușit să se abată de la stricta introspecție a propriului eu, Colette crează cu *Chéri* un personaj inedit, precursor al unei literaturi a angoasei, atât de străină îndeobște autoarei lui *Sido*. Paginile care redau ultima scenă dintre *Chéri* și Léa se pot număra printre marile reușite ale literaturii franceze din secolul XX.

Spre deosebire de Léa și de *Chéri*, Colette a știut însă să îmbătrânească. Pe măsură ce anii trec, scriitoarea capătă *le goût de durer et de se défendre* . . . Operele de adâncă maturitate, menite să completeze portretul scriitoarei, mi se par a fi, în ultimii ani de viață, *L'Etoile Vesper* (1946) și *Le Fanal bleu* (1949). În casa ale cărei ferestre sorb mireasma și zumzetul grădinii de la Palais-Royal, bătrîna doamnă e

șintuită de boală. Vîrsta și infirmitatea au izgonit tumultul inimii și al simțurilor. Vremea prieteniei și a voinței clare a sosit; a voinței nestrămutate de a rezista boalei, bătrîneții, spaimei. Pentru Colette, durerea fizică e încă o dovadă a vieții, e încă un partener de înfruntat și de învins.

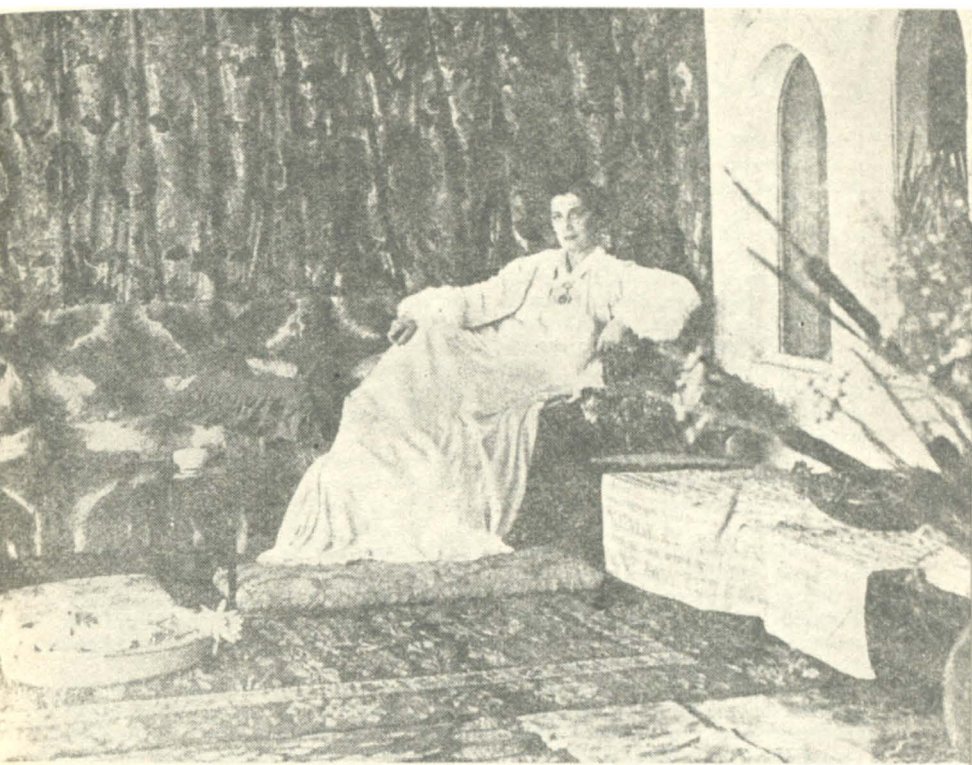
Sufletul stoic al Doamnei Colette se pregătește de moarte cu ochii ațintiți asupra « frumoaselor anotimpuri apuse », fără o undă de disperare și de teamă. « *La mort ne m'intéresse pas, la mienne non plus* ».

Posteritatea avea să afle în Colette, mai mult decît un romancier în adevărată accepție a cuvîntului, un poet în proză, care, debanalizînd realitatea, a confirmat sentința lui Valéry : « Artistul creează ceea ce dezvăluie ». Magia verbului disecă, transformă și redă fără artificiu semnificația tainică a cotidianului : Colette poet al naturii și al animalelor, Colette analist al sufletului feminin, al voluptății și al geloziei, Colette evocator al oamenilor întîlniți și al evenimentelor trăite, Colette cîntăreș al omului fizic și moral, fără sentimentul morții, luptînd împotriva timpului cu armele amintirii și desfătările naturii. . .

De aproape două decenii, Doamna Colette nu mai urmărește, pe aleile de la Palais-Royal, jocul copilor printre copaci și flori. . . Doar ochiul poetului îi mai vede făptura masivă și-i deplînge absența :

*Nous ne la suivrons plus par les secrets méandres
Où seule et vainement elle eut un long accès;
L'allée est solitaire où Colette passait.
Dans le vent retombé toute poussière est cendre;
Une aile va manquer au murmure français ¹.*

¹ « N-o s-o mai urmărim în meandrele secrete / În care singură și zadarnic a avut un îndelungat acces; / Aleea pe care trecea Colette e solitară. / În vîntul potolit orice praf este cenușă; / O aripă va lipsi murmurului francez. » (Aragon, « Madame Colette », în *Mes Caravanes*, 1957).

MARTHA BIBESCU

«... SUB SEMNUL UNUI PRIETEN».

Într-o scrisoare din 25 decembrie 1922, Vasile Pârvan îi scria lui George Oprescu, aflat pe atunci la Universitatea din Cluj: «Pe lângă cei vechi care te așteaptă, se mai adaugă acum unul nou: e prietena mea Martha Bibescu». În anul următor, 1923, George Oprescu avea să părăsească țara pentru a sta ani lungi la Geneva ca secretar al Comisiei Cooperăției Intellectuale a Societății Națiunilor, așa că rare de tot au fost clipele în care cei trei se vor fi întâlnit pe terasa de la Mogoșoaia, reședință pe atunci în curs de reamenajare. La 26 iunie 1927, Vasile Pârvan se stingea în București, răpus de boală și de el însuși, el care se cheltuise cu o unică generozitate. Moartea sa lăsa în inima Marthei Bibescu o adâncă durere care, ne bazăm pe aceste scrisori afirmând-o, nu s-a destrămat nicicând.

Evocându-l de fiecare dată pe Pârvan, numindu-l pe George Oprescu «prieteni al prietenului nostru», rugându-l să-i accepte prietenia în numele celui atît de drag dispărut, Martha Bibescu reușește să țină trează imaginea lui Pârvan, care, desigur, ocupase un loc considerabil în existența sa.

Relațiile mondene dintre frumoasa Martha Lahovary, devenită prin căsătorie Martha Bibescu — sau cum îi plăcea să semneze uneori, Martha Princesă Bibescu — și George Oprescu s-au transformat, în umbra lui Pârvan, într-o reciproc admirativă afecțiune. Cei ce l-au cunoscut mai bine pe George Oprescu știau cît era de sensibil la frumusețea femeiască atunci cînd aceasta se adăuga culturii și numelui. Trîind în prezent și în trecut, simțindu-se, în egală măsură, romîncă și europeană, măreață și totodată modestă, Martha Bibescu, «în singele căreia se regăsește toată incertitudinea marilor case orientale» (Camil Petrescu) lasă sentimentul că, prin această prietenie, își amplifică autoritatea unind, prin mîna ei, lumea de aici cu aceea de dincolo.

În aceste scrisori, pe care le publicăm acum pentru întîia oară, pana împinsă de suflet aleargă spontan pe hîrtie, frazele redînd aidoma vorba aleasă a aceleia pentru care Proust și Claudel, Anatole France sau Barrès însemnau relații de toate zilele (mediul în care a trăit transformînd toate zilele în zile mari). Din cînd în cînd, cu perseverență și ton autoritar, caută să-și impună un punct de vedere, vocea sa căpătînd atunci inflexiuni hotărît-persuasive care ne fac să le credem coborînd de pe un podium sau de sub un baldachin armoarat. Aceste momente sînt însă rare, după cum sînt rare și micile răutăți (poate ascunse amărăciuni ale unui suflet de femeie atît de sensibil) care ne fac încă să zîmbim după atîția ani citind numele atît de celebrei domnișoare Văcărescu scris prescurtat de această adevărată femeie de lume, atît de politicoasă și atentă la formule.

Într-un interviu (real sau imaginar) cineva spunea a fi fost primită de octogenara scriitoare îmbrăcată în capot, înscriindu-se astfel pe linia celor care, cu mult timp înainte, neînțelegînd-o sau neputîndu-se ridica pînă la ea, o acuzau fie de exces de modestie (evident falsă) fie de exces de regie. Cum de n-au putut oare să discearnă strigătul de dragoste, de admirație și de dor fierbinte din acea admirabilă evocare «Isvor, pays des saules»? După cum nu au înțeles nici faptul că, alunecînd discret dar spectaculos pe drumurile Europei, Asiei și Africii, înveșmîntată în rochii ce nu puteau evoca decît purpura și fastul bizantin, Martha Bibescu aducea un imens serviciu țării sale. Limba pe care o vorbea era aceea a dragostei, a poeziei, uneori a tristeții și, întotdeauna, a pămîntului care o născuse.

RADU IONESCU

CORESPONDENȚĂ

Domnului G. Oprescu
Secretar General al Societății Națiunilor
5, Rue de la Fontaine, Geneva, Elveția,
Bagnoles de l'Orne
Grand Hotel-France

16 august 1927

Scumpe Domn și Prieten,

Scrisoarea Dumneavoastră mă emoționează. Vă mulțumesc. Vă fac și eu o rugă-minte:

Vreți să-mi promiteți a mă lăsa să trec asupra dumneavoastră prietenia pe care o aveam pentru Vasile Pîrvan¹, pe care o păstrez neștirbită dar care trebuie trecută asupra cuiva?

Vreți să-mi promiteți, ca legămînt al acestei prietenii, că nu veți mai reveni nicio-dată în România fără a-mi anunța data și fără a veni, cum o făcea și el, nu în vizită la Posada sau Mogoșoaia, ci ca oaspete pentru două sau trei zile?

Iarna să nu vă aflați la Paris fără să-mi dați de știre. Astfel vom vorbi de el și el va fi cu noi.

Creștinismul în care credem este o religie bazată pe absența unui prieten.

Sînt sigură că veți fi mișcat aflînd că prin mine a aflat Regele Ferdinand, pe patul de moarte, de moartea prietenului nostru, și că una din ultimile scrisori pe care mi le-a scris pomeniște cu durere, afecțiune și respect de marele nostru prieten?

Într-o zi o vom citi împreună. Scrisesem numele lui Pîrvan în forma primitivă a articolului meu despre Rege. Apoi l-am șters pentru a nu da impresia că fac publicitate acestei prietenii, atît de frumoase și normale atît pentru el cît și pentru mine, acelora care i-au reproșat-o cu răutate!

Am de la el scrisori admirabile, în franțuzește, pe care le vom publica mai tîrziu, dacă vreți.

¹ Vasile Pîrvan (1882—1927) (n. tr)

Camille Jullian¹ a scris în *Débats* un articol frumos intitulat « Basile Pârvan », în numărul din 10 august. Dacă nu-l aveți vi-l voi trimite. Domnul Jullian este un prieten al Domnului Salomon Reinach² căruia îl prezentasem pe prietenul nostru. Și Reinach îl va omagia în « *Revue Archéologique* ». Mi-a și scris și pentru a-mi anunța articolul său. Ce durere de a-l fi pierdut atât de timpuriu, și ce pierdere pentru neamul nostru. Vă trimit amintirea mea cea mai bună, cea mai tristă.

MARTHA BIBESCU

27 august 1927

Dragul meu Prieten,

Am așteptat să primesc cele două articole, — pe al Domnului Salomon Reinach nu-l am încă, — pentru a vă răspunde. Mă gîndesc însă că nu ar trebui să întîrziati cu publicarea primului, al Domnului Camille Jullian, în presa românească. Nu am decît această cupură pe care vi-o trimit dar, pentru că țin atât de mult la ea, v-aș fi recunoscătoare ca, după ce veți fi dat-o la copiat, să-mi înapoiați originalul.

Să nu credeți ceea ce mi-ați scris, că nu credeți a avea calitățile necesare prieteniei pe care vi-o cer. Este o modestie exagerată din partea Dumneavoastră, și nu mă las înșelată. Dimpotrivă, veți fi atacat de unii dintre prieteni, asemeni dragului, marelui nostru amic, dacă veniți la Posada, dacă veniți la Mogoșoaia.

Dar veți ști să vă liberați de prejudecățile pe care le suscît (dintr-o mulțime de motive care îmi sînt cu totul străine) așa cum se liberase Pârvan: cu un suris față de ceea ce se numesc judecăți superficiale. Vă amintiți seninătatea sa? Era ceva admirabil, care îl învăluia asemeni luminii harului, atât de drag lui.

Acest moldovean iubea de asemenea « cîmpia valahă », despre care mi-a spus și scris lucruri admirabile.

Îndată ce voi avea articolul din « *Revue Archéologique* » vi-l voi trimite. Veți veni oare în România înaintea iernei? Și cînd. Fiți credincios pactului nostru și anunțați-mă din timp.

Vă trimit gândurile mele cele mai bune.

MARTHA BIBESCU

6 septembrie 1927

Scumpe Domn și Prieten

Vă mulțumesc pentru buna dumneavoastră scrisoare plină de încredere. Am primit-o în momentul în care domnul Salomon Reinach îmi anunța apariția, în « *Revue archéologique de France* » din luna octombrie, a articolului despre Prietenul nostru.

Vi-l voi trimite de îndată și sper că va fi reprodus, grație Dumneavoastră, în presa românească. Venind vorba de gazetele noastre, în acest moment se dezlănțule o campanie greu de înțeles împotriva mea. Eram obișnuită mai mult cu tăcerea.

[...]

¹ Camille Jullian (1859—1953) arheolog francez. (n. tr.)

² Salomon Reinach (1858—1932) fost director al Muzeului de Antichități naționale al Franței.

Aștept să-mi scrieți la Paris, 7, Rue de Faubourg St. Honoré, unde mă voi afla curînd, în trecere la niște prieteni, pentru a mă odihni cîteva zile după cura făcută în Scoția.

Vă rog să-mi spuneți cînd vă veți afla în Anglia, întrucît țin mult să vă dau scrisori de introducere pentru cîțiva amici de la Londra care vă vor aprecia.

Aștept cartea Dumneavoastră despre Géricault cu o nerăbdare care ține de vreo trei ani, de pe vremea cînd la Geneva, într-un hotel în care locuise Stendhal, mi-ați vorbit pentru prima dată de ea.

Voi fi în România, la Posada, — prin Comarnic-Prahova, — la sfîrșitul lui Septembrie.

Unchiul meu Alexandru Emmanuel Lahovary¹ iubea mult pe prietenul vostru. Sînt mulțumită că ați vorbit amîndoi despre el în acea Cetate a cetăților unde se simțea fericit printre secole.

Sper să ne vedem pe curînd și cu siguranță iarna aceasta la Paris. Vă rog să credeți în sincera mea prietenie, sub semnul fratelui nostru dispărut.

MARTHA BIBESCU

Mogoșoaia

Prin Chitila (Ilfov)

Telefon 6/63

8 octombrie 1927

Scumpe Domn și Prieten al Prietenului Nostru,

Iată două scrisori pentru Anglia. Aș fi voit să vă trimit patru, dar din nenorocire Domnul Eric Mac'Lagan director la British Museum, căruia voiam să vă recomand, a plecat pentru a ține cursuri în America, iar Lordul D'Abernon din Comitetul de conducere la National Gallery și eminent cunoscător al artei, este actualmente la Roma.

Sînt sigură totuși că în cercul familiei Oxford (Asquith)² veți găsi oameni de primă importanță și mai ales universitari care vă vor primi cu brațele deschise datorită calităților cu care sînteți investit și a bune, calde, ospitalități englezești, atît de necunoscută pe continent.

Sînt sigură că Lordul Thomson of Cardington,³ un bun prieten al României, vă va primi și voi avea plăcerea să ascult relatările conversațiilor Dumneavoastră la întoarcere.

Tocmai am făcut corecturile la « Une Victime Royale », care va apărea la Champion în ediția « Les Amis d'Edouard » (nici un cuvînt despre acesta românilor și româncelor).

Nu am schimbat decît un singur cuvînt: am repus, scriind istoria familiei d'Istria, numele lui Pârvan pe care teama de a-l compromite mă făcuse să-l șterg, articolul fiind scris încă din timpul vieții prietenului nostru.

Astăzi, el nu mai are nimic de așteptat altceva decît vorbe amabile, chiar din partea Domnului Iorga, chiar din partea Domnișoarei Văcărescu, și după cum știu că moartea nu poate adăuga nimic seninătății suverane a spiritului său, știu de asemenea cu cîte mîrșăvii a fost împroșcată existența sa publică.

¹ Alexandru Emmanuel Lahovary diplomat român, ministrul României la Roma (n. tr.)

² Herbert Henry Asquith, conte de Oxford, prim ministru al Angliei a cărei fiică Elisabeta a fost măritată cu un Bibescu (n. tr.)

³ Martha Bibescu i-a închinat o carte, apărută în 1928 și tradusă și în românește. Ed. Adevărul, 1936 (n. tr.).

Vă voi trimite, de îndată ce va apărea, o carte mică « In Memoriam ». O veți ține departe de ochii dornici de a nu vedea nimic.

Scrisoarea Dumneavoastră este foarte frumoasă și aveți dreptate în tot ce spuneți. Subscriu. Sper să vă revăd aici sau la Paris, unde voi fi la sfârșitul lui noiembrie. Locuiesc deja în vechea clădire de la Mogoșoaia și aceasta reprezintă un eveniment important în viața mea.

Veți ști în ce măsură Mogoșoaia și vechile ei pietre îl interesau pe prietenul nostru; va trebui să moșteniți Dumneavoastră acest interes.

Vă rog să credeți în sincera mea simpatie

MARTHA BIBESCU

P.S. Am urmărit cu emoție discuțiile Dumneavoastră, luptele, cât și anevoioasa victorie de la Geneva.

6 ianuarie 1928

Scumpe Prieten,

La mulți ani cu fericire — și mulțumiri de a-mi anunța Moș Ajunul prin Géricault, pe care tocmai l-am primit, a cărui înfățișare îmi este foarte plăcută și pe care îl voi citi: « à fond » după ce l-am privit cu infinită plăcere și dragoste.

Înfățișarea acestei cărți întrunește farmecul cu gravitatea, amestec care-mi place atât de mult și în ființele omenești.

Vă promiseseam o scrisoare, vi-o trimit incompletă și scrisă în grabă. Nu gândiți oare a veni la Paris pentru a putea în sfârșit să stăm de vorbă?

Și dacă veți fi la Paris vă voi vedea oare așa cum îl vedeam pe Prietenul nostru!

Vă voi trimite în curând nota din « Revue archéologique » despre care mă înștiințează Salomon Reinach. Glozel are pe toți în jur împotriva-i. Sînt în posesia unei scrisori a Regelui Ferdinand referitoare la Glozel. Vi-o voi citi cîndva, de asemenea și pe aceia atât de impresionantă în care vorbește de moartea lui Pârvan de care a aflat fiind el însuși muribund, și pe care i-a comunicat-o lui Brătianu, și el mori acum!

Ce an îngrozitor! În sfârșit trebuie să ne consolăm cu gândul că el știe unde sîntem.

Acest fragment dintr-un articol atât de parizian și, Doamne, ca de pe la noi, vă va amuza, poate, așa cum amuză August Prostul la circ. Nu mă mai recunosc în această conversație: esențialul vulgarității domnișoarei Vaca, este surprins pe viu de către fotografii psiholog necunoscut care a scris acest « echo ».

Am să vă cert tot așa cum l-am certat (amical) pe George Brătianu. De ce semnați o carte franțuzească « Oprescu ».

Mă veți socoti o înstrăinată? Puțin îmi pasă! Sînt dispusă să risc aceasta pentru o idee.

Este o chestiune de eufonie și de asemenea de politețe gramaticală. În românește vă numiți Oprescu. Urechii mele « o » se apropie mai mult de « u » decît de « u » franțuzesc, ascuțit, așa cum se pronunță și cum trebuie pronunțat. Dece să ne facem că ignorăm pronunția franceză atunci cînd scriem în franțuzește?

Știți că orice francez va citi numele Dumneavoastră cu acest « u » care-l va da în plus un sens puțin peiorativ... De ce să neglijăm acest inconvenient? Nu puteți spera ca mai mult de 100 de cititori la o mie să cunoască limba română. Veți induce în eroare pe toți francezii semnînd Oprescu pentru că, cu siguranță, îl vor pronunța rău

Grand Hotel

Bagnoles de l'Orne

16 août 1927.

Orne

France

Cher monsieur et amie,

Votre lettre m'vient. Je vous en remercie.

Je vous fais une fière aumône :

Veuillez-vous me promettre de me laisser reporter
sur vous cette aumône que j'avais pour
l'asile Puvion, qu'il garde tout entière,

mais qui a besoin d'une vie.

Veuillez-vous me promettre, pour gage de
cette aumône, que vous ne m'oublierez plus
jamais en Normandie, et que vous m'écrirez
la date de votre retour, et sans vous.

Știu că proștii fac din aceasta o chestiune de patriotism la noi, dar nu-i așa că nu veți face nimic pentru a le fi pe plac? Cel puțin, o cred.

Îndată ce un nume devine istoric (ca Brătiano) apare francizat în dicționare — (dacă activitatea celui care poartă numele a depășit frontiera ideală). Un exemplu ilustru: Bonaparte. Ducele d'Albe, care în Spania se numește Alba, nu crede a-și trăda sentimentele patriotice atunci când semnează într-o revistă franțuzească Albe. Iertați-mi această digresiune care nu vă va părea utilă, cartea fiind deja tipărită. Dar sper să vă văd scriind multe altele, și de aceea vă împărtășesc părerea mea în legătură cu semnătura care ar trebui să fie Opresco sau Oprescou.

Lordul Thompson este aici pentru un Congres Internațional de aviație. Mi-a spus câtă plăcere i-a făcut întâlnindu-vă la Londra.

Sper să fac să vă reintîlniți în această vară la Posada unde va veni să ne viziteze.

Pe curînd o scrisoare « după lectură ». N-am vrut să aștept pentru a vă mulțumi și a vă face bunele mele urări de Anul Nou.

Cele mai bune amintiri și cea mai bună prietenie, în memoriam.

MARTHA BIBESCU

15 ianuarie 1928

Scumpe Domn și prieten,

Tocmai am terminat lectura cărții voastre despre Géricault; spun a voastre pentru că vă aparține și, cu generozitate, ni-l oferiți în întregime: geniul, temperamentul, omul toate sînt creionate pe viu, și redată apoi vieții. În primul rînd, aveți adeziunea mea entuziastă. Dați-mi voie să vă felicit.

S-o luăm apoi metodic. Structura cărții este excelentă. Este construită după canoanele sfintei arhitecturi. Nu are nici un păcat. Sintaxa impecabilă este pentru cititor ceea ce este securitatea pentru națiuni. Pe această structură vie, stilul se naște cu simplitate. Culeg la fiecare pagină flori înmiresmate. « Acest fel direct și familiar de a privi animalul în față și a-l supune. . . »

Frumosul atlet este prezent peste tot, sensibil, activ. Ați scris o carte bună și frumoasă, utilă și pasionantă pentru care v-ar fi iubit Moréas și Barrés.

Tinărul normand împlînzitor de cai aflat între Anglia romantică și raționalismul roman realizează cea unitate la care se gîndea poetul muribund; « nu există romantism, nu există clasicism. . . există numai frumusețea. . . »

Viața lui Géricault scurtă și care ne umple de uimire după cum ne-o înfățișăți, este o mare lecție care depășește luptele dintre școli. Am fost deosebit de sensibil citindu-vă lucrarea la calitatea gîndirii Dumneavoastră și țin să vă vorbesc despre aceasta în această scurtă scrisoare care nu este decît un preludiu la viitoarele noastre conversații. Am găsit soliditatea și cea nobilețe a sentimentului înăscut care sînt indispensabile oricui care vorbește despre artă. Descoper de asemenea acel aer de studiu aprofundat, de perfecțiune, de definitiv, care este semnul operelor care vor dura.

În sfîrșit sînt fericită din plin pentru reușita voastră pînă în toate amănuntele, prezentare, repartiția notelor, împărțirea capitolelor, documentația care nu este nici prea ostentativă și nici prea multă.

Onorați țara din care veniți, Universitatea din Cluj și limba franceză în care vă exprimați. Sper să vă văd curînd la Paris și vă rog să-mi telefonați cînd, în ce zi și la ce oră ne putem vedea. Cel mai simplu ar fi să dejunați la mine, astfel nu veți pierde timpul atît de util al după amiazei Dumneavoastră. Vă rog să credeți în sincera mea prietenie

MARTHA BIBESCU

P.S. Vă semnez la pagina 85 o greșală de tipar. Constat cu plăcere că în dedicație sînteți de acord cu mine scriind Cantacuzene în franțuzește în loc de Cantacuzino. Într-un text românesc scrieți Marsilia iar nu Marseille. Nu uitați aceasta și semnați Opreșco. Iertați-mă de a fi pedantă. Cu prietenie, cu prietenie.

Mogoșoaia prin Chitila (Ilfov)

30 octombrie 1928

Scumpe Domn și prieten,

Ceea ce mi-ați trimis, cît și cuvintele însoțitoare, m-au emoționat în mod deosebit. Știți foarte bine cît a trebuit să mă feresc de laude, ținînd seama de poziția mea în societate, « en porte-à-faux ». Știți de asemenea cîte nedreptăți s-au dezlănțuit adesea împotriva mea.

Ați înțeles deci că această mărturie, venind din partea unui om cu totul necunoscut (necunoscuții sînt în mod obligatoriu perfecți, cel puțin în imparțialitatea lor), avea să mă facă sensibilă din toate aceste motive.

Aș mai adăuga că vroiam să vă scriu gîndindu-mă la plăcerea pe care o veți resimți aflînd că prieteni din Anglia mi-au trimis articole în « Times » despre opera Prietenului nostru, « Getica », tradusă în englezește. Mă gindeam de asemenea să vă rog să-mi rezervați un week-end la Mogoșoaia cînd veți veni la București. Vă aștept pînă la 30 noiembrie, cînd mă întorc la Paris. Aștept vești și vă rog să credeți în sincera mea prietenie.

MARTHA BIBESCU

29 martie 1929

Scumpe domn și prieten,

Iată-mă dezolată de a fi ratat vizita voastră la Paris. Am fost suferindă și trebuia să merg să consult un medic în acea zi, la orele două, rugînd-o pe doamna Steriadi să vă prevină, eu necunoscîndu-vă adresa. Și-a luat asupra-și, dar mi-a spus că nu v-a putut găsi la telefon. Eu însămi am încercat în van să comunic cu dînsa, pentru a vă afla adresa, și cînd în sfîrșit am reușit, erați deja plecat !

Vă mulțumesc de a vă fi gîndit la mine. Regret din toată inima de a nu vă fi văzut și vă rog insistent a mă preveni cînd veți reveni în România, făcîndu-mi plăcerea de a petrece cîteva zile la Mogoșoaia. Am întotdeauna impresia că avem o mulțime de lucruri a ne spune și de asemenea pe toate acelea pe care nu le mai pot spune dragului și neuitatului nostru prieten Părvan. Dorea să vă fiu prietenă și aveți în mine o prietenă.

Ne veți da oare o urmare a cărții despre Géricault ? Ar fi de dorit pentru istoria artei moderne. M-ar bucura să vă cunosc lucrările și, puțin, gîndurile.

Vă rog să credeți în sentimentele mele cele mai alese.

MARTHA BIBESCU

P.S. Vă rog să scuzați scrisul la mașină — sînt suferindă.

si belle, si naturelle pour lui et par moi,
que certains lui ont aimablement
reproché !

J'ai de lui, d'admirables lettres
françaises que nous publierons un
jour, plus tard, si nous le voyons.

Camille Julian a écrit dans le
Débat un bel article intitulé : Basile
Arrau, dans le n.º du 10 août. Si
vous ne l'avez pas vu par l'ouvrage
Monsieur Julian est un ami de
Salomon Bernach, d'un grand caractère
notre ami. Bernach nous a été rendu
hommage dans la Revue des dialogues.
Il m'a écrit pour m'annoncer son article.
Quelle douleur de l'avoir perdue si tôt, et
quelle perte pour notre race. Je vous avoue pour
avoir le meilleur, le plus triste. Henriette Bernach

Mogoșoaia (prin Chitila)
Telefon 6/63

21 mai 1930

Scumpe Prietene

Vă mulțumesc pentru delicata atenție de a-mi fi trimis critica decupată prin grija dumneavoastră dintr-o revistă clujană și recunosc în simpatia voastră eficientă și vie o ultimă rază a prieteniei lui Vasile Pârvan.

Cu gândul la aceasta am pus de o parte mărturisirea scrisă de un elev al marelui nostru prieten, mărturie care îl privește și mă privește, și pe care o veți vedea cândva la Mogoșoaia, când voi fi atît de fericit să vă am drept oaspete. Viața este un teribil malentendu pe care doar timpul îi poate lămuri. Vă rog să credeți în gândul meu recunoscător.

MARTHA BIBESCU

P.S. Doamna Steriadi aci de față, brodind, mă roagă să vă transmit sentimentele sale prietenești.

Mogoșoaia prin Chitila (Ilfov)
Telefon 3—6815

14 octombrie 1935

Scumpe Prietene,

Cartea dumneavoastră, « L'Art Roumain » — frumoasă carte cu ilustrații al cărei text scris cu autoritate îl voi citi cu plăcere, știu aceasta după cartea despre « Géricault », mi-a sosit în clipa în care voiam să vă scriu, rugîndu-vă să petreceți duminica de 20 octombrie la Mogoșoaia.

Veți înțelege pentru ce, văzînd biletul pe care vi-l trimit.

Dar înainte de această zi telefonați-mi și veniți să petreceți o oră conversînd liniștit pe terasă, în apusul soarelui.

Vă mulțumesc de a vă fi gîndit la cea care mă gîndește la dumneavoastră. Cu prietenie,

MARTHA BIBESCU

Posada-Comarnic (Prahova)
Scumpe Domnule Profesor Oprescu,

Posada 22 iulie 1931

Vă mulțumesc din adîncul sufletului pentru cuvintele gîndite, simțite și scrise mie, spre înțelegerea durerii mele. Ființa pe care o plîng o știu nepieritoare. Însă lăcrămile mele sînt pentru suferințele sale pămîntești și pentru singurătatea mea. Le știu împărtășite și vă voi rămîne recunoscătoare întotdeauna.

MARTHA PRINCIPESĂ BIBESCU

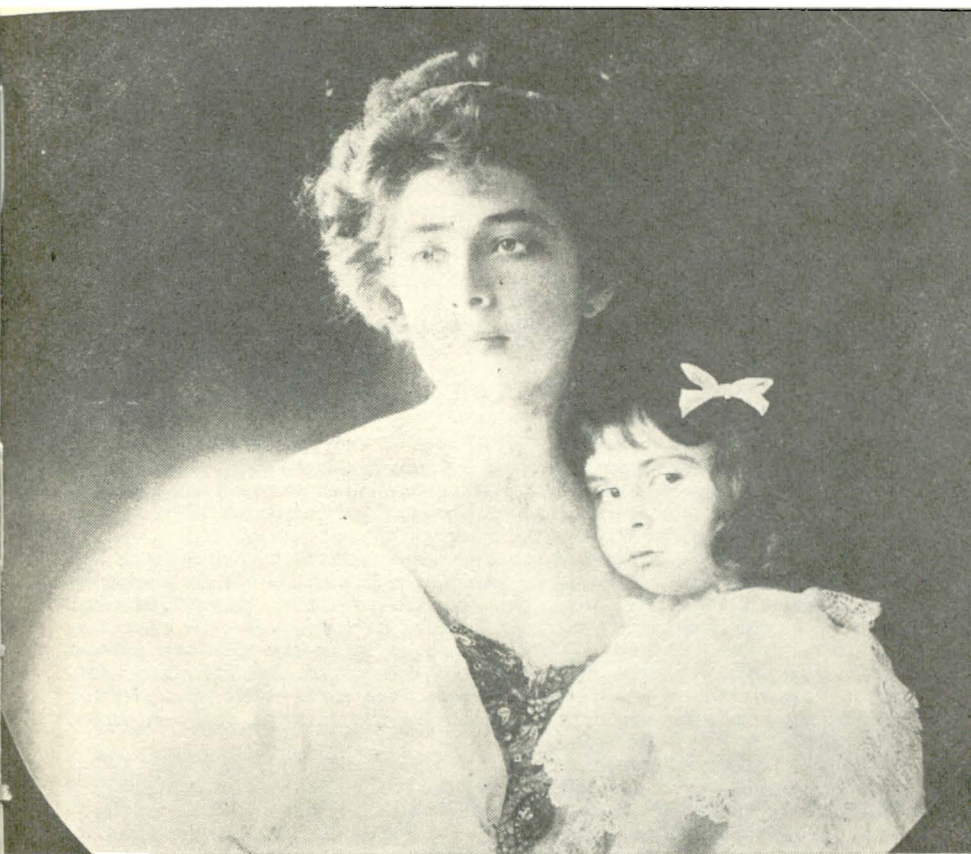
În românește de RADU IONESCU

Le 16 juillet
1945

Cherest Antonie -

Voici une lettre arrivée dans
l'état où je te l'envoie (Je habitais
deux Buxtes sans me le faire!)
Je t'envoie "Au bal" plutôt
encourageant que "brillant" comme
tu dis: C'est le thème de la
mort et de la jeunesse véritable.

Je lirai page 743 ligne 19.
Après l'avoir écrite, je t'envoie comme

Martha Bibescu și fiica ei

◀ Fragmenti inedit dintr-o scrisoare către Antoine Bibescu,
comunicată prin amabilitatea doamnei Elena Urdăreanu.

MARTHA BIBESCU

Se spune — și nu este numai o legendă — că cei care mor își revăd într-o clipă toată existența. Un alt miracol se produce la vestea unei morți. Dispărutul își apare, nu doar cum a fost în ultimii săi ani, ci simultan la toate vîrstele vieții lui. Apoi memoria se fixează la un moment privilegiat. Astfel că, la 28 noiembrie 1973, am pierdut o tinără femeie din 1921, Martha Bibescu.

În momentul cînd comemorez sumar pe autoarea *Papagalului verde*, evoc, fără să-mi cer scuze, o amintire personală, căci Martha Bibescu era una din scriitoarele la care expresia scrisă făcea parte dintr-o zonă de o strălucire mai vastă. Se afirmă uneori că unii scriitori suferă mai mult decît alții influența vremii: dar există destule exemple contrarii. Martha Bibescu purta pe ea, ca o rochie sclipitoare, reflexul înfrumusețat al unei epoci — al Europei de azi, unde cultura clasică, la care fusese formată, și aristocrația internațională aproape dispăruseră. Acest reflex, cititorii viitori îl vor căuta în opera sa. Nouă, prietenilor săi, ne revine, dacă o să putem, să transmitem restul farmecului său.

Așadar, mă aflu încă foarte tînăr, într-o zi a anului 1921, în primele rînduri ale unei săli de concert. Uitîndu-mă, în antract, spre balcon am zărit o femeie care mi s-a părut de o frumusețe extraordinară. Probabil n-avea mai mult de treizeci de ani. Ochii-i imenși și părul luxuriant traversau spațiul cu forță. Din depărtare, mi se părea totuși intens de prezentă. N-o identificasem și această primă impresie nu datora deci nimic prestigiului de care se bucura numele său. Dar cunoașteam pe bătrînul care o însoțea și mă gîndeam deci că, datorită lui, puteam să dau de urma frumoasei necunoscute. Ceea ce n-a fost necesar, căci o altă întîmplare m-a făcut să iau dejunul cu ea cîteva zile mai tîrziu la o tînără poetă romîncă, prietena celui mai bun prieten al meu. Trebuia s-o revăd de foarte multe ori pe Martha în anii care au urmat, la Paris, la Biaritz și pînă în Carpați. La început totul se petrecuse cu o repeziciune ca într-o poveste cu zîne.

Atunci locuia, pe strada Faubourg-Saint-Honoré, la un parter unde tablouri de Boucher răsplineau pe pereți grația și voioșia. Te gîndeai privindu-le la Eliseul foarte

MARTHA BIBESCU, litografie de STERIADE ►

* LA NOUVELE REVUE DES DEUX MONDES, Ianuarie 1974, pag. 42—56

apropiat, locuință a doamnei de Pompadour (al cărei profesor și pictor fusese Boucher), la saloanele pe care aceasta le frecventa — și-ți spuneai că toate spiritele alese ale epocii sale ar fi părăsit pe doamna de Tencin și doamna Geoffrin dacă ar fi putut-o cunoaște pe Martha Bibescu.

N-avea « zi de primire » (moda deja trecuse) și nu oferea cocktail-uri (această barbarie nu era încă acreditată). Invita doar la reuniuni intime, la care nu era nimeni ce ar fi putut inoportuna. Între două reuniuni, exista între ea și prieteni un adevărat « efluviu » de bilete trimise direct sau prin poștă care prelungeau convorbirile și întrețineau flacăra amicitiei. Nu în mod exclusiv politic. Fiecare era judecat după meritele sale. Am luat dejunul la Martha cu Maurice Barrès, dar ea m-a condus la Leon Blum. Întilneai în salonul ei socialiști de ieri (Aristide Briand, un lenevos intuitiv) și socialiștii zilei (Paul-Boncour, frumos cap fără soclu), diplomați (Maurice Paléologue, ultimul ambasador al Franței în Rusia țaristă, Jules Cambon, ultimul ambasador al Franței pe lângă împăratul Germaniei) și mai ales scriitori (Paul Valéry biiguind lucruri esențiale, Julien Benda, acerb sub bretonul lui de copil, frații Tharaud). Acestea sînt primele nume ce-mi vin în minte. Dar mai este un altul la care doresc să mă opresc: acela al abatelui Mugnier. Martha Bibescu îl iubea nu numai pentru prospețimea, pentru replicile, sale foarte specifice pline de finețe și naivitate. Aveau comun o profundă iubire pentru Litere.

Martha ar fi putut să se mulțumească fiind și frumoasă, și prințesă, și împodobită cu minunate smaralde. Dar mai mult decît luxul, mai mult chiar decît dorița ce o stîrnea bărbaților, iubea calitatea spiritului. Regina unui frumos palat venețian din apropierea Bucureștiului, simțindu-se ca la ea acasă în toată Europa, în mod deosebit străbătorită în Anglia, iubea Parisul mai presus de orice. Ne scîldăm prea firesc în tradiția noastră. Martha îl îndrăgise din depărtare, înainte de a-l cunoaște profund la fața locului. Poate să-i fi citit pe autorii noștri clasici în România, la cincisprezece ani, devreme ce-i aprecia cu atîta vivacitate. Cînd, puțin înaintea războiului din 1914, tinăra orientală sosise la Paris — după ce dăduse ocol Persiei (ceea ce i-a inspirat prima sa carte *Cele opt Paradisuri*) — ne aducea mai ales propriile noastre bunuri.

Această comoară ce îi fusese desvăluită în străfundul Balcanilor, tinărul Mugnier o descoperise într-un auster seminar unde mama lui îi trimitea pe ascuns ca să-l încînte romanele lui George Sand. Abatele se vedea foarte avîntat în exercitarea sacerdoțiului său. Spunea uneori că nu se făcuse preot decît pentru a putea ierta. Tinăr vicar, primind pentru întîia oară o confesiune împovăraătoare, își urmărise penitentul după ce ieșise din confesional pentru a-l îmbrățișa. Această sensibilitate vie se manifesta și în alte domenii. Aproape copil, depunea buchete de flori în parcul din Montgraham, în fața unei sculpturi acoperită de mușchi, ce reprezenta o femeie moartă și care era denumită « Doamna în verde ». Era deci pregătit s-o cunoască pe Silfida lui Chateaubriand, sau pe Martha Bibescu, muritoare idealizată. A avut norocul să le întilnească împreună. În 1927, abatele, a cărui vedere slăbea, voia să călătorească în Anglia înainte de a orbi. Martha Bibescu l-a dus acolo. Și au fost mai puțin preocupați de Westminster și Windsor cît de un tinăr emigrat ale cărui urme le căutau pe străzile Londrei: François-René de Chateaubriand.

Pentru abate, iubirea față de Chateaubriand avea o origine umilă și fortuită. Mama sa, tinăra lorenă venită să-și câștige viața la Paris în timpul monarhiei din Iulie, dusesese într-o zi niște cărți marelui om. În ce o privește pe Martha, exista o taină pe care într-o lucrare consacrată abatelui Mugnier — « Istoria unei prietenii » — o dezvăluie în acești termeni: « Contrastele, contradicțiile existenței mele, fără nici o

altă unitate aparentă decât prietenia lui, schimbările soartei aduse de războaie, revoluții, descoperiri, spectacolul neîncetat reinnoit al frumuseții lumii, varietatea persoanelor, lucrurilor și evenimentelor care m-au înconjurat din leagăn, nu făceau decât să caute o ieșire prin mine, adică prin toți acei și toate acelea care mi-au dat viață; trebuia să le fac să străbată cu mine acest timp revolut de unde veneam, până la acel alt timp unde năjduiam să-i conduc. Abatele Mugier mă încuraja . . . » Stimulată de el, a început să-și scrie « Memoriile de dincolo de mormint » ce nu erau numai ale sale, ci ale tuturor de o stirpe sufletească asemănătoare. Așa s-a născut « Nimfa Europa »

În timpul pe care îl evoc, Martha Bibescu n-avea încă vârsta amintirilor. Trăia chiar, în mai multe țări, în inima actualității. Cărțile ei, primite favorabil la Paris, erau traduse la Londra. Astfel traversa din când în când Canalul Minicii și revenea după ce vorbise cu Macdonald sau făcuse o partidă de călătorie cu vaporul împreună cu Winston Churchill. Fie că era vorba de lorzi sau de ziariști, de suverani sau de poeți, știa să-l pună pe fiecare în valoare și să placă fără să cadă în facilitate. Eram prins în această pînză de păianjen a grației. Atunci, chiar mi se părea că alcătuim o ultimă instanță unde compăreau toți ceilalți.

O nouă generație de scriitori apăruse. « Am schimbat de Paul », îi scrisese abatele îndată după primul război mondial. În adevăr, Paul Claudel, Paul Valéry și Paul Morand îi urmaseră lui Paul Bourget în stima doamnelor. Martha acorda atenție acestor noi veniți, la fel ca și maeștrilor picturii și ai modei (Vuillard și Boldini îi făcuseră portretul.) Se străduia să îmbogățească timpul până într-atît încît se revolta împotriva acelora ce căutau să-l « omoare » prin partide de cărți sau frenezii sportive. Dacă prezentul lipsea, recurgea la trecut și găsea parteneri pentru a-i da replica.

Această « posesiune » de către memorie a celor mai frumoase texte, acest constant dialog cu cei mai mari scriitori ai trecutului, — eu însumi fiind martor — au devenit astăzi curiozități. Spiritele noastre sînt copleșite de știință, de lume, de viitor; imaginile nu se mai ivesc din litera tipărită, ci ne sosesc direct. Chateaubriand continuă să strălucească dar sub o harababură; și cine ar mai visa, odată trecută copilăria, să recite o fabulă de La Fontaine, cum făcea cînd se afla cu cei intimi Jules Cambon la șaptezeci și șase de ani ?

În acești primi ani după întîiul război mondial, Martha Bibescu era o prețioasă « trăsătură de unire » între « lumea-lume » (cum se spunea atunci) și lumea Literelor. Ea arunca între ele o punte, un curcubeu avînd culoarea calităților ei. De atunci, societatea literară s-a extins, a fost cotoplită de pedanți și s-a fragmentat în ghettouri. Martha era foarte ocupată cu ereditatea, cu genealogiile, cu ceea ce numea « viețile ei anterioare », cu toți morții « printre care ea era muritoare ». Freudienii ar trimite-o astăzi la primele săptămîni ale existenței. Și în sincera și frumoasa prietenie ce o lega de abatele Mugnier, ei ar discerne puțină refulare la el, puțin narcisism la ea . . . Recunosc ce poate fi adevărat în asemenea analize. Ele nu mă împiedică să mă gîndesc la acei ani '20 fără griji și copleșiți de cultură, ca la un paradis pierdut.

Să nu stilizăm. Această epocă avea și dramele, intrigile și gelozii ei, ale căror victimă Martha Bibescu a fost uneori. A scris povestirea unuia din aceste episoade. În 1909, tînără căsătorită, se duse în Germania cu soțul ei ca să i se livreze o mașină Mercedes, înaintea de a pleca să vadă *Tristan la Bayreuth*. Pe drum luaseră dejunul cu Kronprințul Germaniei care, a doua zi, trimisese Marthei Bibescu un buchet de trandafiri însoțit de un poem. Această asociere a lui Wagner cu un prinț imperial

și cu unul din primele automobile ar putea să pară o simplă manifestare a snobismului epocii. Dar în spiritul poetic al Marthei, totul intra firesc în Istorie și Literatură. Așadar nu trebuie să ne mire că întâlnirea se desfășurase la Weimar « într-un mic hotel în piața pe care Goethe o traversa în fiecare zi ca să se ducă s-o vadă pe doamna de Stein ». Acest modest eveniment a făcut să se spună la Paris, în timpul războiului din 1914, că desigur Kronprințul « promisese Marthei Bibescu că nu va bombarda Parisul ». Nu se reținea amabila intenție presupusă, ci legătura vinovată și această birfeală — pură născocire a fanteziei — a fost pentru câteva femei de lume un prilej de a încerca — în zadar — să elimine o rivală.

Martha Bibescu, personaj proustian, a scris despre Marcel Proust. Ce putea fi mai firesc? Totuși relațiile lor se înscriu între două eșecuri. Primul, la un bal când Proust, palid și zgribulit de frig, intrase în sala supraîncălzită fără să-și lase largul pardesiu negru. Îi apăruse tinerei prințese ca un cadavru « venit cu sicriul lui » sau ca « un vrăjitor care face farmece » și ceruse dansatorilor ei s-o sustragă stăruințelor lui care erau poate vrăjitorii. Al doilea eșec se situează doisprezece sau cincisprezece ani mai târziu. Proust devenise celebru și foarte bolnav. Martha a fost adusă la el, într-o noapte, de veriți săi Antoine și Elisabeta Bibescu. Proust îi primise pe Antoine, dar le spusese prințeselor că « se temea de parfumurile lor ».

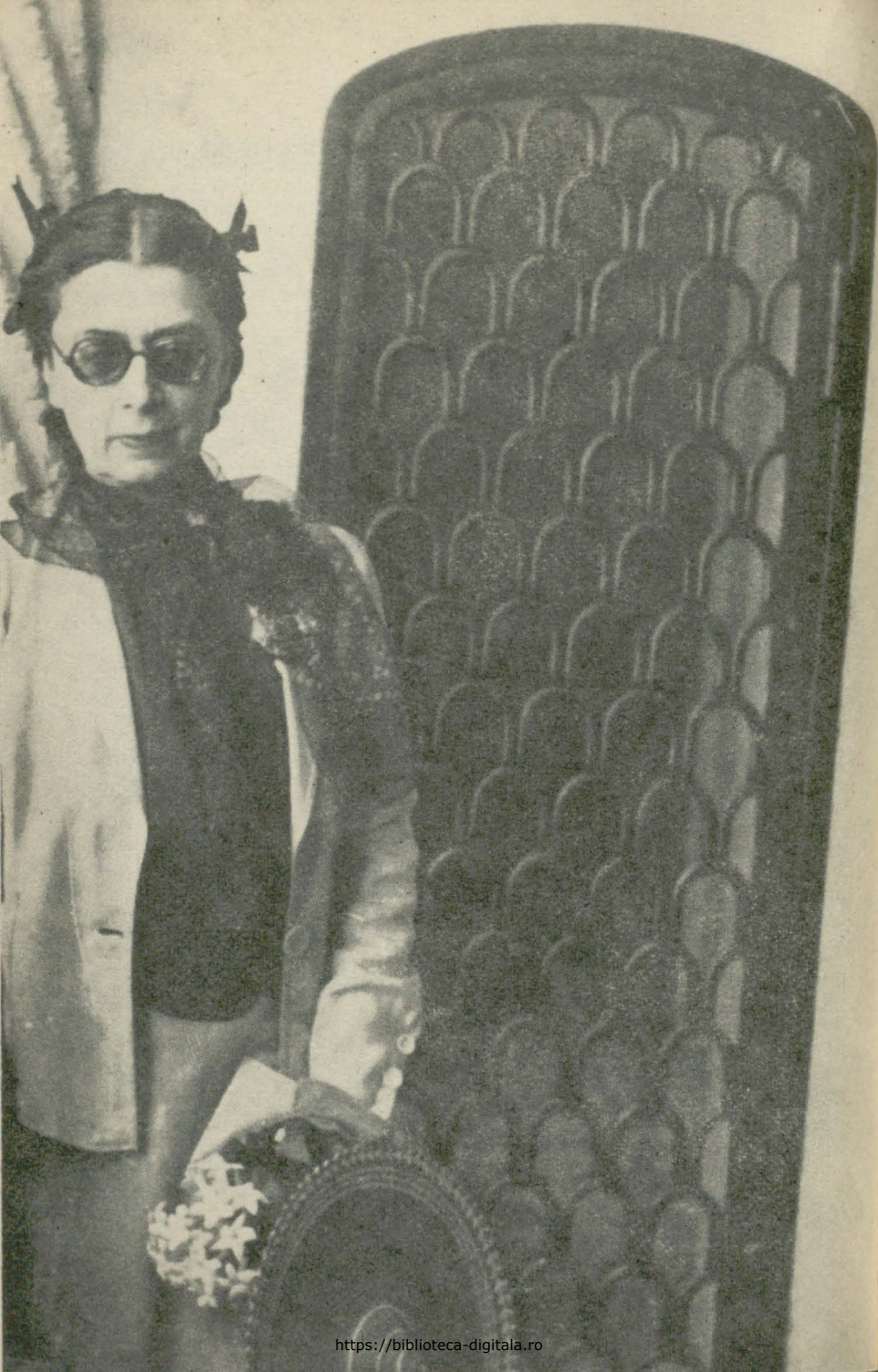
Între timp, cei doi autori schimbaseră câteva scrisori. Ale lui Marcel Proust n-o mulțumiseră deplin pe Martha. Acest evreu foarte lingușitor se comporta cu mai multă rezervă față de aristocrație? Expresia pare superficială cum ar fi și explicația prin dubla repulsie fizică a unei tinere femei pentru o pasăre de noapte și a unui astmatic pentru o vizitatoare ce o amenință cu o criză. Trebuie săpat mai adânc. Martha Bibescu suferea de un complex. O parte din familia sa considera un scriitor profesional în același fel în care marchizii Marelui Secol îl apreciau pe Molière. Una din rudele sale socotea chiar că n-ar fi trebuit să publice decât pe socoteala ei. Astfel se creea o dublă distanțare. Ducesele « binevoiau » să-i primească pe autori care, drept represalii, le « îndepărtau » cu ajutorul complimentelor. Aceasta era uneori realitatea într-o asemenea lume în aparență politicoasă, unde, cum spunea Paul Valéry, Nașterea și Banul ar fi întâlnit Talentul și Frumusețea. Dar Martha ar fi dorit să fie recunoscută de ambele părți. Ea se afla deci în concurență cu ea însăși. Nu se simțea niciodată pe deplin sigură că acele complimente primite de autor nu se adresau, în realitate, femeii. Oare nu din cauza privirii ei « incomparabile » Marcel Proust afirma că proza Marthei era « perfectă »?

Cum se întâmplă adesea, numai moartea i-a reunit pe deplin. Totuși, între ei avusese loc un schimb spiritual adevărat. Martha înțeleșese că prinții nu erau pentru autorul lui « Swann » decât « clandestinii » însărcinați să-l conducă în regatele imaginației sale. Și Proust într-adevăr o adusese într-unul din aceste regate unde ea întâlnea măceșii din Combray și clopotele din Martinville. Regăsind-o pentru prima oară după război la o serată la Ritz, el îi privise aripa nasului, spunând: « Iată profilul pe care îl căutam ».

Un alt schimb spiritual a legat-o pe Martha Bibescu de Paul Claudel. Înainte de a dispărea ea-însăși, a sporit gloria a doi din scriitorii noștri cei mai mari.

Ne-ar place să credem că acum i-a regăsit în acele Cimpii Elizee care în epoca « noastră » de cultură greacă și de aluzii clasice, erau mai puțin o stradă a Parisului cît acea parte din « Infern » unde se întâlneau morții iluștri.

Timpul trece, evenimentele despart, « sentimentele iau culorile vieții » (împrumut aceste cuvinte dintr-o scrisoare pe care Martha mi-a scris-o). Dar asemenea sen-

timente stărulesc și ultima despărțire le face să re trăiască în toată vigoarea lor. O vedeam din ce în ce mai rar pe bătrîna doamnă care era acum. Dar știam că lupta curajos împotriva dificultăților vieții și continua să scrie, făcîndu-și încă o plăcere din ceea ce devenise pentru ea o necesitate. Uneori, un cuvînt al scrisului său îmi desvîluia, prin scriitura pură și turnura grațioasă a frazei că rămăsese aceeași pe care o cunoscusem. Ultima ei scrisoare îmi vestea reîntoarcerea la Paris și mă invita să vin s-o văd în « lanterna » din insula Saint-Louis. Adăoga : « Veți avea aproape aceeași priveliște pe care o veți vedea într-o zi de pe cheiul Conti ». Se înșela în ce mă privește, vroiam să l-o spun. Voi am mai ales s-o revăd. Dar moartea a luat-o înaintea vizitei mele, și acest articol este o scrisoare unde-i spun, prea tîrziu, că n-a încetat să strălucească.

În românește de ALEXANDRU BACIU

PAGINI DE JURNAL

Etiamnunc veritas

*Sous le pont Mirabeau coule la Seine . . .
Faut-il qu'il m'en souvienne . . .*

Apollinaire

Nu, nu vreau să-mi mai amintesc de nimic. Nici măcar de cât timp stau nemișcat, cu coatele sprijinite, o dată mai mult — poate cea din urmă — de parapetul de piatră (acum, datorită lui Malraux și pentru o vreme, din nou blondă), rostră mereu fascinantă a insulei Saint-Louis. Peste despletirea cenușie a undelor, sfârșitul dupămiezei — toamnă a fiecărei zile — a început să aștearnă, ca în uitatele elegii ale lui Albert Samain, petale de magnolii și frunze arămii smulse din călătoarele arborescențe ale amurgului. Din toate puterile mă strădui să ridic zăgazuri cât mai înalte în fața năvalei mereu nepotolite a amintirilor. Aș vrea să pot sorbi în tihnă, să mă pot pătrunde, îmbăta, numai și numai de frumusețea priveliștei fără pereche în lume și să trăiesc cât mai intens întreaga plenitudine a clipei prezente. Dar se vede că frumusețea nu există totuși în sine sau, mai bine zis, prin sine, fiind o inextricabilă rezultată de tainice convergențe. Iar plenitudinea este și ea o culminare a unui tumultuos metabolism sufletesc, miraculos punct de interferire a pulberilor de inefabil purtate în urma lor, ca niște prestigioase comete, pe firmamentul nostru lăuntric, de goana anumitor clipe. Zadarnic încerc — ca furii care tae cu briceagul pinzele vestite, din cadrul lor — să desprind priveliștea și clipa de tot ce le înconjoară și le amenință, de tot ce a fost și va mai fi. Zăgazurile nu au folosit la nimic: amintirile și gândurile stîrnite de ele curg nestăvilit ca undele Senei *emportant vers leurs hâvres leur cargaison de houille et. . . surtout de cadavres*. Sînt deodată înspăimîntat de numărul tot mai mare al celor ce însemnau ceva pentru mine — fiecare într-un anumit fel și într-o anumită măsură — și care, în ultimii ani, ca într-un balet claudelian, au fost rînd pe rînd înlocuiți de umbrele lor. De aceea mă silesc să nu mă întorc cu fața spre ferestrele casei Ocsebibilor¹ pe care am văzut-o adineaori, cu obloanele zăvorîte. Nu mă pot împiedica să mi se pară că, din clipă în clipă, voi auzi iarăși glasul cald și întotdeauna vesel al lui Antoine chemîndu-mă ca în atîtea rînduri. În această absurdă așteptare, pietrele de care mă sprijin îmi aduc și mai necruțător aminte de atîtea nopți cînd întîlnindu-l, din întîmplare sau nu, la un spectacol sau la prieteni comuni și însoțindu-l apoi pînă în pragul casei, ne așezam pe parapet și stăteam de vorbă pînă cînd se iveau zorile. Locuiam în acea vreme la o palmă de loc, pe malul stîng, pe lîngă biserica *Saint-Julien-le-pauvre*, un atelier de pictor, unde aplecat, peste manuscrise și peste cărți sau cufundat în nebuloose visări, chemările răgușite ale remorcherelor mi se păreau cea mai suavă și tulburătoare muzică...

Faut-il qu'il m'en souvienne . . .

La joie venait toujours après la peine

Bucuria, mai veni-va oare bucuria, la fel de vibrantă, de explozivă, de orbitoare ca havuzul magic al unui foc de artificii?

¹ Fiindcă așa apucaseră s-o facă din liceu, Proust și tot grupul lor de prieteni numeau pe Bibașci: *Les Ocseblbs*. (*Bibesco* pronunțat invers)

Prin ce neașteptată spărtură de nori a memoriei, peste fundalul depănării dulcea-
mară a melopeei apollinairiene, năvălește ca o bruscă și trecătoare răbufnire de
soare, un crîmpei de exultare a bunului Ilarie Voronca?

M-am plimbat cu dimineața de mînă pe trotuare,

M-am oprit la fiecare poartă

Și la fiecare poartă am trăit un destin. . .

În îndepărtata, o l atît de îndepărtata zi pe care mi-o readuc în minte versurile
acestei alte umbre dragi, dimineața fusese pentru mine Olivia: venise de la Roma
pentru trei zile și avea să rămînă la Paris trei săptămîni. Pașii ne duseseră firesc
spre insula Saint-Louis în care, în fața potopului de prefaceri și de profanări, parcă
s-ar fi refugiat, ca într-o nouă arcă a lui Noe, cea mai nobilă și mai demn umană
arhitectură a ultimei jumătăți a veacului al XVII-lea și a primei jumătăți a celui
al XVIII-lea. Rînd pe rînd, ne oprisem trăind și noi cîte un destin, sub portalul
hotelului Lambert, transformat în cuib revoluționar de Adam Czartorisky, sub
acela al «frumosului» Lauzun, pe sub care se va fi strecurat de atîtea ori aventura
și sub atîtea alte ilustre bolți, ca să poposim în cele din urmă la capătul ascuțit ca
un cioc de corabie al insulei. Și deodată, am auzit de la fereastră, în spatele nostru
glasul bine cunoscut:

— Nu vă mișcați!

Apoi, privind prin mira aparatului fotografic, Antoine a parafrizat versurile
lui Apollinaire:

Les mains dans les mains restez face à face

Tandisque sous

Le pont de vos bras passe

Des éternels regards l'onde si lasse. . .

A urmat țcănitul aparatului.

— Și acum, urcați-vă măcar o clipă să sărbătorim clipa prinsă în laț datorită
Kodakului.

— Peste puțină — a strigat Olivia cu liniștita dezinvoltură și inocenta insolentă
a celor nouăsprezece ani ai ei — Ne-au rămas numai cîteva ceasuri, Trenul meu
pleacă diseară.

— Ești chiar atît de sigură că va pleca diseară?

Olivia a început să rîdă și după un scurt conciliabul, am urcat scara. Ușa dela
întrare fusese deschisă. Îmbrăcat într-o neașteptată cămașă de noapte oltenească
cu rîuri, care se potrivea și mai neașteptat de bine cu capul lui statuar de împărat
roman, Antoine se reîntorsese în pat. Deși era vară, peste pat era aruncată, în
chip de *couvre-pieds*, o blană albă de urs.

— lertați-mă că vă primesc astfel. Aș putea foarte ușor să spun că sînt bolnav.
Sînt doar leneș. Cred că Radiguet vorbește undeva, într-unul din cele două volume
ale sale, despre dulceața patului de la ora cinci.

— În *Le diable au corps* — a precizat Olivia.

— A! — a exclamat Antoine — On n'a pas seulement les plus belles jambes
de France et de Navarre, on a aussi des lettres! Parfait, parfait. Mais dangereux,
oh combien. . . !

Olivia purta — îndrăsneală necunoscută încă pe atunci la Paris — sandale
romane, prinse cu două minuscule, aproape invizibile, curelușe care dezgoleau
tulburător piciorul. Tulburător, desigur, și prin noutatea îndrăsnelii dar și prin
faptul că picioarele Oliviei erau de o perfecțiune și de o gingăsie suavă, cu
adevărat rară. Rochia subțire, învoaltă ca o corolă, descoperea și ea pulpe
lungi și armonioase și început de coapse într-adevăr argheziene, de „alăută
florentină”.

Două fotolii fuseseră trase lângă pat. Între ele, pe o măsuță, trei cupe și o sticlă aburită de Veuve Cliquot, în grabă scoasă din frigider. Pe fereastra larg deschisă, intra tot aurul amurgului. Pe tavan jucau reverberațiile Senei, dînd viață nouă medaliaanelor lui Odilon Redon. După ce și-a golit cupa, Antoine a întins mîna spre Olivia:

— Copila mea, vrei să-mi dai o clpă biletul duminical de wagon-lits!

— Da, desigur. Dar... pot să întreb pentru ce?

— Incorrigibilul nomad din mine găsește ceva fascinant într-un bilet de tren, de vapor, chiar (o strîmbătură disprețuitoare) de avion...

A luat biletul, l-a privit pe amîndouă fețele apoi, cu toată seninătatea, l-a rupt în bucățele.

— Ce faceți? s-a nelișit fată.

— Ceea ce prietenul nostru comun ar fi trebuit să facă în locul meu. Iată, vă fac cadou amîndurora încă zece zile. Peste aceste zece zile, îți voi trimite, copila mea, un alt bilet.

Tulburată, Olivia i-a spus:

— Ruperea biletului a fost un gest de autor dramatic și de poet. Cadoul celor zece zile, un gest princiar. Totuși, ieșind de aici, mă voi duce și-mi voi cumpăra alt bilet pentru astă seară.

— Eu te sfătuiesc să te mai gîndești. Adu-ți aminte ce spune mai departe Apollinaire:

Passent les jours passent les semaines

Ni temps passé

Ni les amours reviennent

Sous le pont Mirabeau coule la Seine

— De ce neapărat zece zile? l-am întebat eu.

— O săptămînă ar fi fost cu siguranță prea puțin. Două, poate deja prea mult. În doze, prin forța împrejurărilor, prea masive, orice lucru grăbește sașietatea primejdioasă fiindcă rău sfătuitoare...

Peste cîteva zile, ne-am reîntîlnit cu Antoine la Marta Bibescu pe care Olivia ținuse neapărat s-o vadă. O cunoștea dela București unde tatăl ei, diplomat de carieră, fusese mai mulți ani în misiune. În trecere, numai, prin Paris, Marta se instala la Ritz. Din salonul apartamentului ei, se vedeau, dincolo de coloana Vendôme ferestrele apartamentului în care nu mîna prea nestatornică a lui George Sand ci a preraphaelitei scoțiene Jane Stirling coborîse pentru vecie pleoapele lui Chopin. Puțin după venirea noastră, s-a anunțat Antoine.

— A! — a exclamat el văzînd-o pe Olivia — mă bucur că totuși mi-ai urmat sfatul.

Profitînd că Marta cerea prin telefon să se aducă ceaiul, Olivia a murmurat:

Le fleuve est pareil à ma peine

Il s'écoule et ne tarit pas

Bientôt finira ma... dizaine

În după amiaza aceea — lucru foarte rar vizibil — Marta Bibescu nu părea a fi într-una din zilele ei cele mai bune. Și cu toate că nutreau unul față de celălalt, sentimente destul de cordiale, prezența lui Antoine a părut s-o contrarieze. Poate numai s-o obosească anticipat, o convorbire cu el însemnînd aproape întotdeauna o luptă.

— Tînăra doamnă Basdevant — a spus ea la un moment dat — mi-a telefonat să-și manifeste bucuria că soțul ei a fost numit consilier al Ambasadei Franței la București.

— Știu — a răspuns Antoine — A telefonat și Elizabetei¹ la Londra și i-a spus: « sînt hotărîtă să nu văd în România decît pe cei ce prețuiesc și iubesc pe Antoine. »

— Foarte frumos și chiar înduioșător din partea ei. Dar cam imprudent. Dacă se va ține de cuvînt, mi-e teamă, sărmana, că va fi foarte singură.

Stăpînindu-și un început de zîmbet, Antoine a îndepărtat un pic brațele de trup într-un gest de prefăcută resemnare:

— Ce vrei, draga mea, noi doi sîntem foarte discutați. E adevărat, nu în literatură. Unde, pe bună dreptate, în mod unanim, ți se recunoaște locul de frunte pe care îl meriți. După cum, tot pe bună dreptate, eu dimpotrivă, sînt nu numai discutat ci chiar contestat. Și e firesc. Dumneata scrii dintr-o autentică chemare și înzestrare iar eu numai ca să mă aflu în treabă. Cît despre rest. . . trebuie să recunoști că nu toată lumea ne iubește.

— Tocmai fiindcă știu că nu te poți îndoi de sentimentele mele, sper că nu vei fi prea mult mirat dacă am să-ți mărturisesc că aș prefera totuși să nu ne bagi în aceeași desagă.

— O, dar chiar dacă aș vrea s-o fac, n-aș putea-o. Desaga mea este țesută din rustică și aspră cînepă oltenească iar a dumitale din sclipitor fir de purpură. . . levantin.

Marta a izbucnit într-un rîs plin de aparentă voe bună dar totodată și de reală siguranță de sine:

— Scumpul meu văr, ca să te consolez de rusticitatea cînepei dumitale, îți voi aminti că un strop de sînge levantin porți și dumneata în vine.

— Ah, o biată optime. Și aceea, după o bunică, ea însăși quarteronă, fiind mai mult Văcărească și Brâncoveancă.

— Se pare însă că în aceste încrucișeri — nu degeaba numite astfel — ereditățile esențiale sînt primite de băeți pe linie ascendentă feminină.

— Ca să-ți pot răspunde precis, cred că trebuie să mă sfătuiesc cu un savant genetician. Voi cere o consultație prietenului meu Jean Rostand.

— Ce mi se pare curios din partea dumitale care ești întotdeauna la curent cu toate, este neașteptata întîrziere pe care o dovedești în informarea istorică: ultimele concluzii ale cercetătorilor dovedesc că Fanarul era Faubourg-ul Saint Germain al Istambulului unde se refugiase toată elita Byzanțului după căderea imperiului de Răsărit.

— Precum bine spui. . . — a avut aerul Antoine de a încuviința cu o nonșalantă condescendență. Ridicîndu-se din jîlt și apropiindu-se de Marta pentru a-i săruta mîna cu o paternă duioșie, a spus pe tonul cu care vorbești cu un copil răsfațat: Ea trebuie să aibă întotdeauna ultimul cuvînt. Să-i facem odată mai mult această plăcere fiind totuși adorabilă.

Această intempestivă fulgurare de spade oarecum în treacăt încrucișate, trebuind socotită drept o simplă zburdă verbală, oricare ar fi fost, dramul ei de temei, adevărul este că între cei doi veri exista o fundamentală deosebire. În ciuda unor însușiri comune. Dintre ele, cea dintîi fiind inteligența. O inteligență sclipitoare, cu totul ieșită din comun. De care, însă, fiecare din ei s-a folosit în chip diametral deosebit, ascultînd de imbolduri izvorîte din alcătuirii sufletești ce nu aveau nici cea mai mică asemănare. De multe ori am fost ispitit să cred că adevăratul poet Antoine era și talentul lui incontestabil ar fi putut face din el un foarte interesant și original scriitor. Dar s-ar fi zis că, stăpînit de o stranie înverșunare, lăsîndu-se purtat de o aprinsă și nestînsă sete de trăire, în același timp intensă și ludică, plină de fantezie,

¹ Elizabeta Bibescu, soția lui Antoine, și ea scriitoare, fiica lordului Herbert Asquith, șeful partidului liberal.

de capricii și de neprevăzut, și-a bătut voit joc nu numai de toate darurile înăscute ci și de posibilitățile pe care i le oferea, i le asigura chiar, o sumedenie de privilegii ale soartei. Un simț al umorului în veșnic neastîmpăr, mai bine zis o nevoie stringentă de umor, o luciditate caustică pe care o exercita în primul rînd asupra lui însuși, l-au împiedicat să ia vreodată ceva sau pe cineva în serios și cu atît mai puțin propria sa persoană. Conștient și uneori chiar mîndru de totalul lui scepticism anarhic, Antoine Bibescu pretindea că acesta i-ar fi fost inoculat de ambianța pariziană *fin de siècle* apoi *belle époque* în care s-au desfășurat adolescența și prima sa tinerețe.

« Lui Marcel » — îmi spunea el — i-au trebuit aproape treizeci de ani ca să înțeleagă ceea ce eu am simțit și priceput din prima clipă. Eu nu am avut însă niciodată înclinări și, mai ales — o l mai ales — nu am îndrăsnit să-mi recunosc îndreptățiri de cenzor sau de judecător. Perfect conștient de ce reprezenta lumea în care trăiam — și țin să precizez că acest termen nu are pentru mine un sens social de circumscriere ci unul larg ontologic — lume în care trebuiesă recunosc că mă simțeam și mă simt foarte bine, nu văd pentru ce m-aș fi instituit osînditorul ei. Ceea ce nu îmi împiedica luciditatea să constate toate defectele fundamentale și, după părerea mea, ireductibile, ale omului. Nu știu dacă îți amintești de un delicios fragment din admirabila carte a lui Jules Lemaitre: *En marge des vieux livres*. . .

— Probabil povestea emirului atît de bun și drept încît, încredințat că nici un gînd rău nu i-ar putea trece prin minte, Allah se hotărăște să-i hărăzească puterea să i se îndeplinească îndată orice dorință?

— Întocmai. Prima dată cînd iese cu tot alaiul din palat și, la o răsîpintie, o îmbulzeală îi tae drumul, dintr-odată toți cei care îi stînjeneau trecerea, oameni și vite, cad morți pe loc. Ei bine, în străfundurile fiecăruia dintre noi pîndește ceva măcar din acest emir. Pe care nimeni nu-l va putea vreodată total stîrpi.

La acest scepticism (care nu era însă pustiitor și dramatizant ci necontenit zîmbitor, plin de elanuri generoase dar și ele jucăușe) se adăogau și vinovate deprinderi. Așa cum el singur o recunoștea, Antoine era un sibarit, un leneș, incapabil să se înhame la o operă care ar fi cerut, strădanie, răbdare. Pieseile lui, nu multe la număr (nu din lipsă de inspirație sau de idei ci din aceeași indolență), abil construite (din instinct, din cunoaștere a vieții și a oamenilor, nu dintr-o savantă și trudită elaborare) erau lucid caustice, sclipitoare de vervă, nelipsite nici de o anumită poezie discret difuză și de o înduioșată solitudine. Impresionanta vitalitate, nevoia de mobilitate, curiozitatea și plăcerea — o plăcere pur intelectuală — de a cunoaște lucruri și oameni mereu noi, l-au salvat de sarbede tristeți, de sentimentul inutilului, de obsesia neantului. Necontenit exultant, efervescent, cu o uimitoare tinerețe de gînd și de suflet dovedită în toate împrejurările, se arăta — și aceasta constituia marea lui farmec — plin de căldură, de afabilitate și de spontaneitate. O spontaneitate atît de nereștinută încît, îmbrăcînd forma unei spirituale *dezinvolturi*, devenea uneori stînjenitoare prin chiar excesul ei, risca să pară o poză *à rebours*.

Într-o dimineață, la Geneva, a intrat grăbit la mine în birou și m-a rugat să-i îngădui să se folosească de telefonul meu nemaivînd vreme să ajungă acasă. Am vrut să trec în camera de alături să-l las singur. El mi-a făcut un semn energic că pot să rămîn. Telefonul fiind cu difuzor, am putut urmări astfel toată convorbirea.

A chemat febril pe doamna Henry Bonnet care, prin personalitatea, prin frumusețea și eleganța ei ca și prin importanța soțului (președinte al Institutului de Cooperare Intelectuală, delegat permanent la Liga Națiunilor și frate cu ministrul de externe al Franței) avea în societatea internațională geneveză, o situație preponderantă.

— Scumpă prietenă — a început Antoine — spune-mi te rog, mai întâi, în ce culoare ești îmbrăcată.

— Ah printe! — a exclamat rîzînd doamna Bonnet — mereu extravagant.

— Nu extravagant ci — precum știi — un barbar oriental plin de superstiții. Culoarele au pentru mine semnificații horoscopice. Și apoi, neputîndu-mi îngădui să împing prea departe pîrdalnicia mea indiscreție, măcar culoarea țintei dumitale matinală mă va ajuta să te văd mai aievea în timp ce-ți vorbesc.

— Fiind tocmai pe punctul de a ieși, sînt în vizonul meu cel alb.

— Semn rău, dragă prietenă, semn rău! Eu fiind, precum bine știi, un agent secret al iadului (un suppot du Diable) asupra mea simbolul neprihănirii are efectul aghiazmei. Dacă aș fi înțelept, ar trebui poate să renunț la această plăcută convorbire.

— Cum niciodată nu ai fost și nici nu vei fi un înțelept, continuă mai bine și spune-mi deadreptul cu ce-ți pot fi de folos.

— Bine, fie. Printr-o fericită întîmplare, ți-a mai rămas cumva un loc disponibil în loja dumitale la concertul de astă seară?

Doamna Bonnet organizase la *Grand Théâtre* (Opera din Geneva), în scop de binefacere, un concert de gală al Orchestrei Romande cu concursul lui Wilhelm Kempf, concert la care toată Geneva aurită, avea să ia parte.

— Din păcate nu mai am nici unul. Dar cred că pot să-ți mai fac rost de un fotoliu în primele rînduri.

— Ești dragălașenia însăși dar... ce vrei să fac eu cu fotoliul? Pe Kempf l-am auzit de atîtea ori iar concertul lui Schumann este o cîrpeală făcută din trei petece admirabile în sine dar care nu au nimic comun între ele. Important, foarte important pentru mine, este să fiu văzut în loja și printre prietenii dumitale cei mai apropiați. Și cred că nu vei fi atît de fals modestă să mă mai întrebi de ce!

Iarăși risul cristalin, totuși incontestabil un pic măgulit.

— Hotărît lucru, ești un incororigibil. Dar de ce nu mi-ai spus asta ieri?

— Fiindcă abia acum o clipă am aflat, cu totul întîmplător, că ai invitat și pe Anthony¹ în loja dumitale. Ești mult prea S. des N.² ca să nu mă înțelegi: guvernul român duce negocieri importante cu cel britanic. Din pricina capriciilor și inconsecvențelor pentru care de atîtea ori zadarnic m-ai dojenit, relațiile mele cu Anthony au devenit quasi-polare. Ar fi un prilej bine venit de decongelare. Pe de altă parte, cum ministrul nostru de externe se află prezent la Geneva și va veni și el la concert, țin neapărat să mă vadă alături de șeful diplomației engleze.

— Dragul meu, dacă e vorba de un cap de țară (une affaire d'Etat) te vei mulțumi sper și cu un scăunaș strecurat în lojă.

— Ești un înger, ca întotdeauna.

— Cum rămîne cu aghiazma? Fiindcă și diseară voi fi tot în alb.

— Racine spunea: *Il est avec le ciel des accommodements*. Cu infernul sînt și mai multe. Și apoi, voi spune și eu ca Henry IV: « Paris vaut bien une messe ».

— Parisul?

— Ei da, postul de ambasador la Paris. Care de mult mi s-ar fi cuvenit.

Adevărul este că și aceasta era tot o joacă. În acel moment nu se duceau nici un fel de negocieri importante între București și Londra. Dacă s-ar fi dus, Antoine nu le-ar fi divulgat. Pe de altă parte, bine informat ca întotdeauna, știa sigur că guvernul pe care-l reprezenta ministrul nostru de externe de atunci, avea să cadă peste cîteva zile. Cum s-a și întîmplat. Deci nici de opinia acestui ministru nu avea nici o nevoie. Era doar aceeași plăcere gratuită de a se juca cu oamenii așa cum s-ar

¹ Anthony Eden, ministrul de externe al Angliei.

² Prescurtat Société des Nations

fi jucat cu niște personaje pe o scenă sau, mai grav, cum ar fi tras niște păpuși de sfori. De altfel, de mai multe ori mi-a spus cînd îi reproșam că nu scrie mai des: « Nu am răbdare sau mi-e lene. Foarte multe din piesele mele sînt jucate, fără știrea lor, dar sub imboldul meu și ca răspuns la incitațiile, sugestiile, chiar și la intrigile mele, — oh, inocente — de către oamenii din jurul meu. Este un fel de nouă comedie dell'arte. »

În pauza concertului, l-am întîlnit cu doamna Bonnet în foyer.

— Tînărul meu prieten — i-a spus el — îți poate certifica în ce măsură ești invidiată de cele mai frumoase femei din sală. La tot ce este, pe drept cuvînt, de invidiat la dumneata, se adaugă, astă-seară, și faptul că ești simetric încadrată în lojă de doi din cei mai chipeși bărbați din Europa.

— Și soțul meu?

— Draga mea, el este *un cap*. Noi doi, mai modest, sîntem doar niște *figuri*.

Erau totuși unele lucruri cu care Antoine Bibescu nu se juca și nici nu glumea. Acestea au fost mai puțin cunoscute. Poate fiindcă — e drept — nu erau prea multe. Sau poate fiindcă le ținea în umbră. Dintr-o pudoare *à rebours*. Care era mai curînd un exces de spirit de simetrie: ele i se păreau prea distonante cu obișnuita lui ținută, nu de paradă (în ciuda unor aparențe și spre deosebire de Marta, Antoine nu parada niciodată fiind prea indolent ca s-o facă sau prea conștient că nici nu avea nevoie să se străduie fiind spectaculos prin el însuși) ci... de stradă. Fiindcă avea desigur și o ținută « de casă ». În care era rar văzut și numai prin forța unor împrejurări. Astfel numai din pricina acestora, s-a știut chipul cu totul emoționant și în totul admirabil în care s-a purtat cu soția sa în ultimii ani ai vieții ei. Ani în care a dat dovadă de o răbdare și de o renunțare de care nimeni nu l-ar fi crezut în stare.

Ultima oară l-am văzut în toamna anului 1946. Locuiam la Saint-Germain-en-Laye. Știind că peste cîteva zile plecam spre țară, a venit într-o seară să mînce la noi și să-și ia rămas bun. Seara de toamnă tîrzie era caldă. Prin fereastra deschisă se zărea în penumbra străvezie silueta cedrului uriaș din grădină. Văzîndu-l dintr-o dată tăcut și trist, Anda l-a întrebat:

— Unde-ai plecat iarăși?

Și inveteratul nomad, vorbind românește cu puternic accent străin, a răspuns cu glas ușor sugrumat:

— Mă gîndeam la copacii de la Corcova... la parfumul salcîmilor... la strugurii încă uzi de rouă sau aburiți de brumă... De fiecare dată cînd trec frontiera, plecînd iar din țară, mă întreb cu o ciudată și neașteptată strîngere de inimă: am să mai apuc oare să mă reîntorc? Sau am să mor prin străinătăți...

A murit în Anglia. Elizabeta murise în România și este înhumată la Mogoșoaia. Bucurîndu-se din plin de toată generozitatea darurilor naturii și a destinului, Marta Bibescu era la antipodul lui Antoine. Trăsătura fundamentală a caracterului ei era tenacitatea. O tenacitate puțin obișnuită, făcută din voință și din... Nu, ambiție nu ar fi termenul cu adevărat potrivit. Nici dorință de ajungere fiindcă afară de un tron (pe care nici măcar nu-l visa pentru ea ci pentru un vlăstar brîncovenesc pe care-l adoptase pentru ca numele de Bibescu să nu se stingă) nu avea la ce să mai rîvnească. O stăpînea însă și o munea o imensă nevoie de luptă, de domnire și de strălucire. Strălucire nu prin situație ci prin ea însăși. Această strălucire prin propriile daruri era, cred, singura asemănare cu Antoine. Pe cît era el direct, spontan, nesăbuit și mereu în lună, pe atît ea era savant și migălos construită. O construcție ce se cuvenea din plin admirată fiind, prin sine, și ea o operă de artă, demnă de a fi socotită, fără nici o umbră de maliție, poate cea mai izbutită creație a scriitoarei și a femeii de cultură și de civilizație. Într-unul din *Carnetele* sale, Mon-

therlant spunea că a se construi pe sine, neîncetat, este prima îndatorire a celui ce în mod lucid și obiectiv, fără false și neavenite modestii, este conștient de marile sale posibilități și de chemarea sa. Pentru a putea avea întreaga autoritate de a exprima temeinic, prin condei, convingeri și sugerări cu sorți de a fi ascultate, înșușite și transformate în noi experiențe de viață și noi roade ale gândirii. Încredințată, ca și Simone de Beauvoir (extremele se întâlnesc, fără să bănuie, mai mult decât s-ar crede) că « *a fi scriitor nu scuză totul* » ci, dimpotrivă, impune mari îndatoriri, Marta Bibescu s-a străduit toată viața să fie întocmai ceea ce din totdeauna a voit și și-a propus să fie. Și Antoine încerca uneori să fie construit. Poate că *à rebours*. Și numai pentru a se distra. Dar și atunci, construcția lui era fragilă și delicată asemenea locuințelor japoneze dinaintea pătrunderii betonului în Extremul Orient, locuințe pe care cutremurele le nimiceau într-o clipă. Chiar și taifunurile. La Antoine, taifunurile erau lăuntrice. *Des sautes d'humeur comme des sautes de vent*. Cît despre cutremure, un instinct extraordinar îl făcea să le evite la timp. Pe Marta nu o clinteau nici taifunuri nici cutremure deși nici unele nici altele nu au lipsit din existența ei. Construcția sa era la fel de solidă ca aceea a palatului de la Mogoșoaia restaurat, desigur, și cu priceperea și gustul excelentului arhitect și estetician Gh. Cantacuzino dar după chipul și asemănarea personajului ce însuflețea locul. Fiindcă Marta era, din propria sa voință, un extraordinar personaj, mereu în reprezentație. Nu numai în ochii celor din jur ci, în primul rînd, în ai săi proprii. Dotată cu un prodigios simț regizoral, folosea cu incomparabilă măiestrie și abilitate acest simț pentru a pune neconștient în valoare personajul de ea construit, menținându-l mereu la rampă sub o orgă de lumini magistral mînuită. Plină de farmec cînd voia — și nu voia întotdeauna — lipsită de umor și de zîmbitoare grațuitate, neconștient reținută dar totuși plăcută în conversație (spre deosebire de Antoine, nu vorbea aproape niciodată de literatură ci, cu multă culoare, viață și subtilă oportunitate, de capetele încoronate — cu coroană închisă sau nu — și de titularii primei părți a almanahului Gotha, făcînd și competente și interesante incursiuni aluzive în istorie), totul în comportarea ei era infinitesimal măsurat și cîntărit — dar nu meschin calculat — întruchipînd gravitatea, uneori chiar componctiunea. Să fi fost întotdeauna astfel? Poate că din clipa în care a început să piardă din strălucirea frumuseții, s-a hotărît să impună în aceeași măsură în care altădată fascina. Această năzuință, exacerbată cu vîrsta și uneori obositoare, te făcea să-ți reamintești de fraza enciclopedistului Duclos care în *Memoriile sale secrete asupra Regentei* spunea că Philippe d'Orléans « *își dădea lăudabil seama că superioritatea sa personală îl dispensa de a se prevala de rangul lui* ».

Într-o zi, după un dejun la *Cercle Interallié* la care Marta îl iritase vădit și pe el, l-am întrebat pe Antoine:

— Dumneata care cunoști atît de bine oamenii, ai putea să-mi explici un lucru pentru mine inexplicabil: de obicei numai fapăturile frustrate sînt implacabile, dure, uneori chiar rele, dînd citeodată și semne de secetă sufletească. Marta a avut mai mult decît poate îndrăzni o femeie să-și viseze. . .

— Ei da: a avut.

— Și are încă!

Antoine a clătinat dubitativ din cap.

— Mă surprinde — am stăruit eu — mai ales acest *m'as-tu vu* manifestat pînă și în unele din scrierile ei. Mai ciudat este că, în volumul: *Une fille inconnue de Napoléon*, comentînd felul în care Chateaubriand vorbea despre Napoléon, Marta scria: « *Există un fel atît de măreț de a te coborî pe tine înclt el te înalță și Chateaubriand îl folosea* ». Ea personal, nu l-a folosit niciodată. Să-și fi spus oare că ceea ce

un Chateaubriand își îngăduia nu-și poate permite oricine? Dar Marta Bibescu nu și-ar fi putut îngădui niciodată să se socotească oricine.

— Dragul meu, sînt foarte mîhnit dar nu te pot lumina. Nici eu n-am înțeles niciodată. Dar din comoditate, poate și din oarecare prudență, am preferat să nu mă ostenesc să încerc să-mi explic acest lucru și m-am silit să nu-l mai observ. De altfel, cred că am putea spune, parafrăzînd cele rostite de Isus despre Maria Magdalena și dacă ar fi să credem Biblia: « *Mult fi va fi iertat fiindcă mult și frumos a scris* »

Antoine nu era, se vede, de părerea Simonei de Beauvoir.

Cînd am cunoscut eu pe Marta Bibescu și am început s-o văd din cînd în cînd la Mogosoaia, mai des apoi în 1942 și 43 și, mai tîrziu, și mai des la Paris, nu mai semăna de loc cu fascinanta făptură din îndrăznețul portret al lui Boldini (expus, cred, pentru prima oară, în 1970, la Paris, la muzeul Jacquemart-André, cu prilejul centenarului lui Proust) nici cu frumusețea în deplină înflorire din fotografia folosită pentru publicitate de Grasset și de reviste literare din lumea întreagă. Trecută de cincizeci de ani, își păstrase doar luminozitatea pătrunzătoare, sclipind de inteligență, a ochilor. Trupul, mai ales picioarele, se îngreunaseră; în unele zile umbla, de atunci, sprijinindu-se în baston. Redevenind ușoară, însă, ca un fulg, armonioasă și grațioasă, cînd dansa. În unele prilejuri, își regăsea nu numai prestanța dar și o stranie frumusețe hieratică. În această superbă ipostază mi-o reamintesc îndeosebi la recepția dată în 1936 în cinstea lordului Londonderry invitat cu familia să petreacă două săptămîni la Mogosoaia. Pe atunci, se ajungea la palat printr-o lungă și grandioasă alee de ulmi centenari cu trunchiuri uriașe care pornea din șosea, la intrarea în sat, îndată după podul morii, pe acolo unde se intră acum la strand. Dealungul aleii și deoparte și de alta a ei, călăreți în iepîngele cafenii cu găetane negre și căciuli albe, mițoase, pe cai mărunți de munte, luminau cu torțe aprinse sosirea musafirilor. Vara, pe pajiștea din fața pridvorului se instala un parchet pentru dans, scaldat în lumina reflectoarelor. Supeul avea loc în pivnițele înalt boltite (actualul lapidarium) la mese rotunde de opt sau dousprezece persoane, luminate de lumînări în candelabre cu multe brațe. Pe lac, lăutari cîntau în luntri luminate de lanterne venețiene. În seara consacrată lui Londonderry a avut loc o confruntare întrucîva istorică. Pentru prima dată se întîlneau față în față două podoabe vestite, adevărate opere de artă datorite aceluiaș celebru bijutier parizian de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea. Pentru a-și arăta recunoștiința pentru tainica ei iubire pasionată ca și pentru temeinicul sprijin politic dat cu înflăcărare și devotament la 9 Thermidor, Napoléon a oferit doamnei Tallien, fostă marchiză Fontenay și viitoare prințesă de Caraman-Chimay, o podoabă într-adevăr imperială compusă dintr-o diademă, din cercei — cu cîte trei bulgări spînzurînd în triunghi — și dintr'un amplu colan de smaralde de o puritate și mărime puțin obișnuite. Cincisprezece ani mai tîrziu, împăratul Alexandru I al Rusiei, voind să-și arăte recunoștiința față de lordul Castlereigh (devenit apoi marchiz de Londonderry) care îl sprijinise cu toată autoritatea împotriva lui Napoléon, apoi la Congresul de la Viena pentru stabilirea « echilibrului european », a comandat pentru soția acestuia, aceluiași mare bijutier, o podoabă pe care a dorit-o cît mai fastuoasă. Bijutierul a socotit că nu putea face nimic mai nimerit decît să-i propună o replică aidoma podoabei comandată de Napoléon. Dar cum ținea ca operele sale să fie exemplare unice, în loc de smaralde a folosit doar rubine.

După superbul exemplar femel care a fost Thérèse Cabarrus « *femme Tallien* », etc, etc, smaraldele au fost purtate de nora ei, (întîmplător sau nu) fiică din flori a lui Napoléon, devenită (prin căsătoria sa cu prințul Caraman-Chimay, fiul doamnei Tallien) bunică a lui George Valentin Bibescu, soțul Martei. Care se putea pe

bună dreptate mîndri că podoaba ei era de smaralde iar a ladyei Londonderry numai din rubine.

În timpul războiului, procurarea combustibilului fiind mai anevoioasă, și iarna aspră, Marta Bibescu suspendase de cuiul de lampă al bolții hallului de la Mogoșoaia, în fața căminului, ca un imens clopot, un înalt cort făcut din piei de oaie, frumos tăbăcite, parfumate, pe blana întoarsă spre partea dinăuntru a cărora fusese cusută puzderie de fluturi ca cei de pe ii. Sub acest cort, erai ferit de vîntul ce sufla pe sub uși și, în timpul zilei, cînd era soare, lumina pătrundea printr-o deschizătură ce servea și de intrare, în dreptul ferestrei mari ce dă spre lac. Pe lespezi fusese așternut un covor moale. Lingă cămin, era așezată perpendicular, cu fața spre intrare, o sofa largă și joasă. Dealungul peretelui circular al cortului, se aflau două scrinuri vechi și fotolii confortabile. De asemenea citeva lampadare. Care nu erau aprinse decît după ora patru după amiază. În restul zilei, cînd nu era soare, luminau doar flăcările înalte din căminul în care ardeau trunchiuri întregi aduse dela Posada. Din cînd în cînd, cu o mișcare elegant molatecă a brațului, Marta arunca în flăcări conuri de brad dintr-un sac așezat la îndemînă, lingă sofa. Conurile răspindeau pătrunzător miros de pădure și flăcările aprindeau scînteeri fugare pe fluturii cu care erau înstelați pereții mișoși ai cortului. Dejunurile și cîinele (acestea mai rare) *en petit comité* aveau loc în biblioteca cea mică ce servea de cameră de lucru scriitoarei (camera din mijloc din partea dinspre răsărit a clădirii). Pe peretele din stînga (dacă stai cu fața spre unica fereastră), de cuiul din mijloc (care se mai vede și astăzi) se afla atîrnat portretul în picioare, al Emiliei de Pellapra, fiică a lui Napoléon, prințesă de Caraman-Chimay în rochie albă empire, de mătase *duchesse*. Și în acele zile, erau momente cînd Marta mai era frumoasă. O frumusețe însă aproape dramatică.

Un glas ascuțit și neplăcut de copil îmi curmă brusc firul evocărilor.

— Oh m'man, regarde la vieille dame, là, à la fenêtre ! C'qu'elle peut être décatie... Et les drôles de lunettes qu'elle porte...

Nu am avut curajul să mă întorc. Un moment mai înainte auzisem ca prin vis deschizîndu-se o fereastră. Dar crezusem că este doar o părere datorită amintirilor. În *Catherine-Paris*, autoarea povestește cum într-o zi, în timp ce stătea la aceeași fereastră deschisă, doi tineri s-au oprit din plimbarea lor ca să admire priveliștea. Ridicînd întîmplător privirea și dînd cu ochii de fata de la fereastră, izbit de frumusețea și prospețimea ei, unul din cei doi tineri a șoptit prietenului său: *regarde là-haut, à la fenêtre*. Fascinat, prietenul a rămas mut apoi, automat, și-a scos pălăria, în semn de admirație și respect. Și acum?

În anul precedent, aflînd dela Renée Nantet, fiica cea mai mică a lui Claudel, că Marta s-a întors din Anglia unde stătea o bună parte din timp la o proprietate din Cornwall, presupun a familiei Asquith, m-am hotărît să mă duc s-o văd și i-am telefonat. Mi-a spus că mă va aștepta a doua zi la o oră destul de timpurie. Mă întorceam pentru prima dată în acel apartament după moartea lui Antoine. De la prima privire, am simțit că nimic nu mai dănuia din ambianța dinainte. Pierise suflul de tinerețe și de eleganță boemă. Marta ieșise să facă o scurtă plimbare matinală și am fost rugat să aștept. Din fericire, așteptarea nu a fost lungă în casa devenită străină. Noua gazdă a venit aproape numaidecît, sprijinindu-se în baston dar cu mișcări foarte vioaie pentru o quasi-octogenară, silindu-se să stea dreptă, și să-și impună, măcar pentru cîteva minute, *un port de reine*. Ceea ce emoționa nu fiindcă era înduioșetor ci demn de admirat: există o anumită măreție a demnității umane în actele de mare voință făcute din nevole și intenție gratuit estetice, precum și dintr-o delicată politețe sufletească. Pe deoparte, lupta personală cu degradarea propriei imagini iar, pe de alta, grija de a nu impune celui ce vine spre tine fără nici un interes altul decît cel uman, o prezență neplăcută prin deprimantele avarii ale vîrstei. Ținuta ei vesti-

mentară era însă destul de bizară, capul și chiar fața fiind acoperite de niște văluri gris amintind de cele folosite de doamne la apariția primelor automobile, văluri care, încrucișate peste pălării apoi răsucite în jurul gâtului, fluturau în față și în spate pînă la pămînt. Împins de vînt în spițele roții și înfășurat pe ea, unul din aceste văluri străngulase pe Isadora Duncan.

Cînd a început să vorbească, am constatat cu bucurie — fiindcă era dovada unei vitalități ce prevestea o excepțională longevitate lucidă și, pînă în clipa din urmă, fecund creatoare — că nimic nu se clintise din admirabila construcție. Pentru a evita goluri de conversație — firești după mai bine de douăzeci și cinci de ani — și șovăiri despre lucruri de care te întrebi dacă mai are rost sau nu să pomeniști, încheind și schimbul de amabilități de rigoare și de întrebări, dacă nu chiar efectiv afectuoase cel puțin decent colorate de un minimum de cordială sociabilitate, despre noi înșine și despre unii prieteni comuni (inexplicabil nici unul dintre noi nu a pronunțat numele lui Antoine), am rugat-o să-mi spună la ce lucrează, ce planuri literare are. Știam că, de obicei, nu-i plăcea să abordeze acest capitol în care deodată s-a refugiat parcă, cu o nouă și neașteptată însuflețire. Și cu un interes atît de viu încît a încetat brusc să mai fie pompoasă în atitudini și în fraze. Pentru prima oară, am simțit în fața ei încălzindu-mi-se inima. Lucrări? Masa era încărcată cu dosare, cu mape, cu manuscrise, fișe și documente. Planuri? Cel puțin zece volume în perspectivă, unul mai interesant decît altul: memorialistică, studii literare și istorice.

— Bineînțeles, dacă voi mai avea timpul. . .

La gestul meu de sinceră protestare, ea a răspuns cu un zîmbet discret melancolic (și desvelise treptat fața de eșarfele protectoare):

— De ce să ne prefacem? Vine un moment de la care începem să simțim instalată în noi o evidență care mai înainte nu găsea nici o spărtură prin care să se strecoare în citadela lumii noastre interioare: evidența că moartea este și pentru noi nu numai pentru ceilalți. . .

După o scurtă tăcere, mi-a spus cu glasul mai scăzut, ca într-un fel de deghizată confesiune din care reieșea că gîndul inevitabilului sfîrșit era mai prezent decît ar fi vrut s-o mărturisească:

— Astă noapte — în vremea din urmă mă trezesc des și uneori nu mai izbutesc să readorm — gîndindu-mă la dumneata fiindcă știam că ai să vii azi, mi-am amintit, între altele, de primul dejun pe care mi l-ați dat în rue Saint-Dominique a doua zi după venirea mea din România. Știi că din cei ce au luat parte la acel dejun, numai Anda, dumneata și cu mine mai sîntem în viață? Toți, absolut toți ceilalți, au murit: Claudel și doamna Claudel, Mauriac, Beltram Massès și nevastă-sa, ambasadorul acela decorativ care era director al protocolului la Quai d'Orsay și al cărui nume îmi scapă. . .

— Jacques Dumaine. . .

— Da, Dumaine, Kyra Trubetskoi și George Cruțescu...

După o altă scurtă tăcere și un gest cu care ar fi vrut să alunge imagini neavenite, s-a ridicat și, căutînd într-un sertar, mi-a întins un dreptunghi de hîrtie:

— Îți mai amintești că în timp ce luam cafeaua în salon, Beltram crezînd că-mi face plăcere mi-a făcut o schiță. Beltram era incontestabil un pictor cu multe merite, mai ales un bun portretist. Dar cînd voia să fie spiritual era o catastrofă. Atîtea alte lucruri s-au pierdut; nu știu cum, schița s-a păstrat. Am regăsit-o printre hîrtii chiar zilele astea. Dacă îți face plăcere, poți s-o păstrezi. . . Te rog să spui Andei că nu am uitat nici acum ce plăcut impresionată am fost că ținuse minte că eu beau ceai în timpul dejunului și avusese grijă să fie pe masă ceaiul meu preferat. Sper că nu va uita nici ea făgăduiala făcută anul trecut că-mi va traduce în românește corespondența cu Claudel.

Comentînd mai îndelung această corespondență, și-a exprimat iar tristețea că multe din scrisorile lui Claudel nu au mai putut fi regăsite.

M-am ridicat să plec. Nu voiam să surprind primul semn de oboseală pe fața și în atitudinea ei. Sprijinindu-se în baston, m-a însoțit pînă la ușă — ceea ce m-a mișcat tocmai fiindcă o cunoșteam bine — și a stat chiar o clipă în prag în timp ce coboram scara. Aveam strania certitudine că în auzul amîndurora, fiecare pas al meu pe treptele de piatră ale scării, scanda — poate fiindcă vorbisem atît de mult de el — versurile din *Balada* lui Claudel:

Nous sommes partis bien des fois mais cette-fois-ci est la bonne. . .

Pourquoi pleurer comme ceux qui ont une espérance ?

Les choses qui ne peuvent être autrement ne valent pas une larme de nous

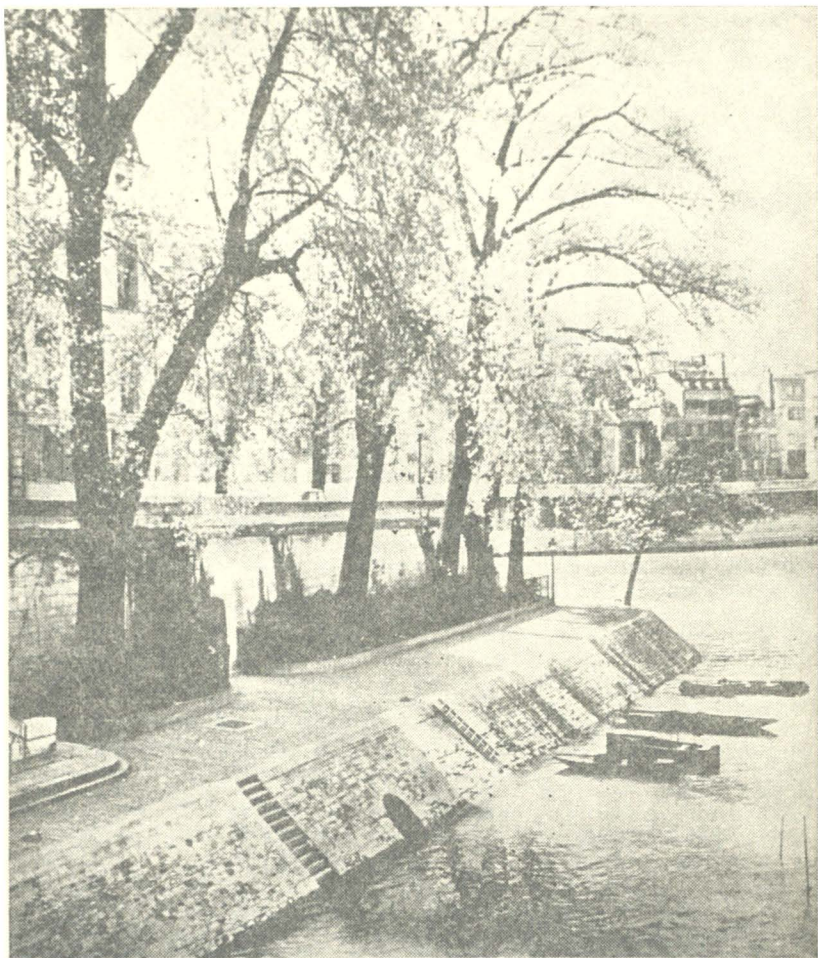
Ne savez-vous pas que je suis une ombre qui passe, vous-même ombre et apparence

Nous ne reviendrons plus vers vous. . .

Copilul cu glas pițigăiat și mama lui plecaseră de mult. Eram singur. După o ultimă șovăire, m-am întors cu fața spre fereastra rămasă deschisă. Și nu m-am căit fiindcă aveam să rămîn cu cea mai frumoasă imagine. De pe cele trei trepte pe care te urci ca să te sprijini de parapet, privirea poate pătrunde destul de adînc în cameră. Marta se așezase la masă, și scria. I se vedea însă numai fruntea și marginea de sus a ochelariilor mari, fumurii. Părul era alb oare ? Sau, tot din decență, și-l vopsea ? În anul precedent nu-mi putusem da seama : căciula pe care o ținuse tot timpul pe cap, acoperită și ea de văluri, ascundea totul. Acum avea pe cap o dantelă neagră asemenea *mantilelor* spaniole. Lăsa liberă numai fruntea. Dar era de ajuns fiindcă fruntea aceea era extraordinară. Soarele care, înainte de a apune, năvălea în toată gloria lui din urmă, o lumina din plin și părea s-o aureoleze. Am stat îndelung s-o privesc, cuprins de o adevărată fascinație. Ca și cum, din clipă în clipă, m-aș fi așteptat ca fruntea să prindă viață ca un ecran de televiziune lăsînd să se vadă feeriile ce se înfiripau în spatele ei și care, pe măsură, erau așternute pe hîrtie. Cînd înserarea a început să se vestească, m-am smuls locului și am plecat. Am fugit, mai curînd. Nu voiam să văd, odată cu soarele, stingîndu-se și lumina acelei frunți.

O scrisoare de la Renée Claudel-Nantet mi-a adus știrea sfîrșitului : « Am pierdut acum cîteva zile pe scumpa noastră, Marta Bibescu. S-a stîns brusc, se poate spune, în picioare, păstrîndu-și pînă la capăt toată luciditatea și tăria ei sufletească. . . »

Autograf al Marthei Bibescu din toamna
anului 1972

Donnicului Andrei Bregianu
 în serin de seamnastintza
 pentru cele scrise în Secolul IX
 & Martie Bibescu.

VICENTE ALEIXANDRE ÎN ROMÂNEȘTE.

Pe Sorin Mărculescu îl cunoaștem ca poet original din volumele *Cartea nunților* și *Locul simbului*, adevărate evenimente literare, după părerea mea insuficient remarcate. Îl cunoaștem însă de asemeni — și în aceasta constă importanța prezenței sale, nu numai literare, ci și mai larg culturale — ca un traducător extraordinar. *Four Quartets* în versiunea sa constituie o cale regală spre intimitatea creației eliotiene, *La vida es sueño* a lui Calderón i-a prilejuit un tur de forță în transpunerea fidelă, în literă și spirit, a capricioaselor străluciri ale acestei capodopere de poezie barocă; cu *L'écume des jours* de Boris Vian l-am văzut ieșind victorios din arcanele patafizicii. . . *Umbra paradisului* de Vicente Aleixandre (volum antologic apărut în colecția *Orfeu* a editurii Univers), i-a întins altfel de capcane și i-a dat ocazia de a repurta alt gen de victorii.

Vicente Aleixandre este, poate, alături de Lorca, cel mai vizual dintre poeții prin excelență vizualei generații spaniole de la 1927. În creația sa se pot cu ușurință decupa trei perioade, după elaborarea diferită, dar mereu sub semnul *privirii*, pe care o suferă tema centrală, care este *Erosul*. De aici rezultă că limbajul va păstra în permanență două funcții, una expresivă și alta reprezentativă, că se va naște la intersecția a două intenții: cea lirică și cea plastică. E de la sine înțeles că și dificultatea traducerii va fi dublă în aceste condiții, echivalențele românești trebuind să se supună îndoitei determinări a mesajului poetic original.

Ceea ce am putea numi prima fază a poeziei lui Vicente Aleixandre (circumscrișă mai ales — dar nu numai — în volumul *Ámbito*) este și cea mai aproape de obsesia unei întregi epoci literare europene: aceea a « poeziei pure ». Pure mai ales de umanul afectiv; iar dacă ținem seama de faptul că pentru aceeași epocă afectul apare mai ales sub specia curgerii muzicale a duratei bergsoniene, vom înțelege de ce demersul pictural al poetului constă în *abolirea mișcării*, în construcția, prin « tușe » stilistice foarte minuțioase, a unei « suprafețe » lingvistice statice, care poate fi contemplată, aidoma unui tablou. Procedul a fost numit de Hugo Friedrich *asintaxism*. Câtă vreme acesta se realizează, de pildă, prin anularea efectului verbal al subordonatei, datorită eliminării regentei, transformându-se astfel întregul com-

plex într-o expresie nominală, traducătorul poate uza foarte bine de resursele cu totul analoge de care dispune și limba română: « *El pez espada* (falsă regentă), cuyo cansancio se atribuye ante todo a la imposibilidad de horadar la sombra, / de sentir en su carne. . . » etc. (subordonată atributivă); « *La tristeza gemebunda de este inmovil pez espada* (falsă regentă) cuyo ojo no gira, / cuyafijeza quieta lastima su pupila. . . » etc. (subordonate atributive); a se compara cu: « *Peștele-sabie* a cărui oboseală e atribuită înainte de toate neputinței de-a perfora umbra, / de a simți în propria-i carne. . . » etc.; « *Tristețea gemătoare a peștelui-sabie imobil* al cărui ochi nu se rotește, / a cărui fixitate calmă îi vatămă pupila. . . » etc.

Mult mai anevoioasă este sarcina traducerii atunci când asintaxismul își propune să țină în loc însăși curgerea, când chiar verbului i se impune fixitatea substantivului. În poemul *Adolescencia* (din volumul *Ámbito*), bunăoară, poetul supune imaginea râului unei disocieri, reținând doar aspectul specular și respingînd fluiditatea. Cum poate fi obținut însă acest rezultat, fără a viola, pînă la incomprehensibil, o obișnuință de percepție atît de înrădăcinată, ca aceea legată de rîu? Aceasta are loc prin transcrierea tuturor notelor ce țin de sfera semantică a mișcării, prin infinitivul verbal care în spaniolă are o puternică valoare nominală (poate fi chiar articulat); rezultă o « mișcare oprită », o tușă între altele pe un tablou static, unde curgerea devine degradeu coloristic. Sorin Mărculescu a avut de ales între infinitivul lung și gerunziu, care, în poezia românească mai veche, a pătruns în zona numelui (e drept că pe poarta adjectivului). Optînd pentru a doua soluție, el a dat dovadă de un fin simț al limbii, căci infinitivul nostru lung e de-a binelea substantiv, și în plus are și o nuanță abstractă ce nu s-ar fi conciliat ușor cu concretul plastic al tabloului din poem; adevăratul echivalent conotativ al infinitivului nominal spaniol este deci gerunziul românesc: « Băiat ce însuși eu aș fi, *privind* / în josul apei unda / și în oglindă trecerea-ți / *curgînd, evaporîndu-se* » (s.n.).

Cea de-a doua epocă a lui Vicente Aleixandre (începînd cu volumul *La destrucción o el amor*), cea mai apropiată de experiențele suprealismului, vădește o deplasare a vizualității de la pictural spre oniric. E interesant de urmărit, din acest punct de vedere, configurația spațială a unui poem ca *Se querían*, unde o privire antrenată psihanalitic poate cu ușurință descoperi un conținut latent. În imagismul manifest se accentuează reversibilitatea alternantă a formelor (înafară preschimbă în înăuntru, goluri ce devin plinuri ș.a.), și acestea are loc printr-o serie de procedee ce amintesc de « stilistica » visului. Să « demontăm » un asemenea complex metaforic: . . . « *văile* (adîncitură) se-ntind / ca *omoplați* (proeminență) arhaici simțind cum îi cutreieri': / alint (afect), mătase (precizie tactilă), mînă (instrument al afectului), lună venind s-atingă (atribut apozitional al lui mînă, marcînd un salt metaforic de tip analogic) ». Cel de-al treilea vers are oarecum un rol de « explicitare » a comparației antinomice (văi ca omoplați) din primele două; coordonarea prin strictă juxtapunere a unor elemente semantice atît de disparate sugerează implicit și anularea opoziției spațiale, coincidența opuselor. Recunoaștem în aceasta procedeul *condensării*, esențial în traviul oniric. Dacă vom coborî însă mai departe, la nivelul cuvîntului, vom vedea că ceea ce face aici posibilă mișcarea

alternantă, apoi echivalarea, este faptul că cele două verbe din versurile citate sînt date simultan cu dublu sens: « a se întinde » — a ocupa un loc în spațiu și a se întinde de plăcere sau de lene, iar « a cutreiera » — a parcurge o distanță oarecare și a « cutreiera » cu mîna, adică a mîngîia. Se vede limpede că primul sens ține de conținutul manifest și celălalt de conținutul latent, iar simultaneitatea lor divulgă conținutul latent în cel manifest. În vis, după Freud, nu există disjunctie, ci numai relația și-și; acest fapt produce efecte lingvistice ca cel de mai sus, și se află la originea aspectului adesea « rebusistic » al condensării. Cu aceste versuri, intuiția fără greș a lui Sorin Mărculescu realizează încă un tur de forță: dacă s-a îndepărtat (justificat) de original traducînd « lomos » (spinări, cocoșe) cu « omoplați » și « que se sienten » cu « simțind cum îi », el a știut să revină la literă exact în punctul potrivit, echivalînd pe « estirarse » cu « a se întinde » și pe « repasar » cu « a cutreiera », verbe românești ce posedă exact aceeași ambivalență ca și cele spaniole.

În a treia fază a poeziei lui Vicente Aleixandre, vizualul suferă o elaborare mitică, dominată de proiecțiile arhetipale ale unui inconștient (de astă dată colectiv), în special de emblemele elementelor, care guvernează organizarea imaginarului. După ce a trecut prin apele proaspete ale visului, imagismul (începînd cu *Sombra del paraíso*) se întoarce la plasticitate, nu însă la una picturală, ca în prima epocă ci la una geometrică, ce ține de condiția însăși a arhetipului.

În mod paradoxal, această fază, cea mai complexă și matură din creația lui Vicente Aleixandre, pune și cele mai puține probleme traducătorului. Poetul tranșează cu largi gesturi exclamative, metafora are densitatea emoțională, dar și univocitatea strigătului, ambiguitatea refăcîndu-se abia în final, pe mari ansambluri. Iată, de pildă, toate aceste procedee puse în slujba unei operații de « disociere » (pe care o înlîneam și în prima fază); într-un fragment din poemul *Los inmortalés*, poetul desparte focul de ardere, reținînd numai lumina: « Todo el fuego suspende / la pasión. ¡ Luz es sola ! / Mirad cuan puro se alza / hasta lamer los cielos, / mientras las aves todas / por él vuelan. ¡ No abrasa ! / ¿ Y el hombre? Nunca. Libre / todavía de ti, / humanos esta ese fuego. / Luz es, luz inocente. / Humano: nunca nazcas ! ». Sorin Mărculescu a înțeles că o asemenea structură nu se poate echivala fericit decît rămînînd aproape de literă, căutînd cuvîntul exact: « Tot focul pune capăt / pasiunii. Doar luminează-i ! / Privești ce pur se-nalță / și linge-n fine cerul, / iar păsările toate / zboară prin el. Nu arde ! / Și omul? Niciodată. / De tine liber, omule, / e încă focu-acela. / Luminează inocentă-i. / Tu, om, să nu te naști ! ». Dar și aici traducătorul dă dovadă de o mare virtuozitate, ale cărei efecte, mai puțin spectaculoase (prin însăși natura mesajului), voi căuta în încheiere să le pun în evidență. Vorbeam mai sus de o plasticitate geometrică a acestei faze a poeziei lui Vicente Aleixandre, tradusă în univocitate semantică la nivelul detaliului. Specificul acestui demers îl face să prefere substantivului « hombre » = om, adjectivul « humano », căruia, dacă îi presupunem articolul hotărît neutru « lo », se substantivează și ajunge să semnifice categoria generală a omenescului. Tocmai aceasta, purtătoare a tulburării afective trebuie să lipsească din universul pur al

elementelor (« Tot focul pune capăt / pasiunii... »); or, cuvîntul « hombre », care în spaniolă înseamnă și « bărbat », e prea concret în conotațiile sale pentru a se împăca ușor cu un asemenea sens; de aici, înlocuirea lui cu abstractul « (lo) humano ». În limba românească neajunsul nu există (de vreme ce avem două cuvinte pentru cele două sensuri ale lui « hombre »); pe de altă parte « umanul » sau « omenescul », cuvinte lungi, ar fi fost prea greoaie și ar fi diluat forța interjecțională a poemului; traducerea lui « (lo) humano » prin « omul » devine în aceste condiții nu numai permisă, ci și necesară.

Poate că această lungă analiză va părea prea greoaie și tehnicist-filologică. Am vrut însă, o dată mai mult, să pun în evidență faptul că într-o bună traducere talentul trebuie să se afle în slujba unei inteligențe *critice* care să perceapă structura de ansamblu a mesajului de tradus. Pe de altă parte, numai examinînd critic rațiunile de acest ordin ce ghidează opțiunile traducătorului vom putea privi în plină lumină motivația plăcerii pe care versiunea sa ne-o produce, și momentul reflexiv susținînd și urmîndu-l pe acela pur hedonist este obligatoriu în orice judecată de valoare serioasă.

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică »

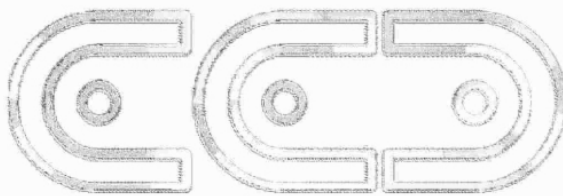
PREZENTAREA TEHNICĂ
I. BROD

Secolul 20

REDACȚIA : CALEA VIC-
TORIEI, 115, TEL. 50.71.28
ADMINISTRAȚIA : ȘOSEAUA
KISELEFF, 10 — TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI

Lei 10

43 804

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

